

Het Vlaams Blok in elk van ons

Manu Claeys

bron

Manu Claeys, *Het Vlaams Blok in elk van ons*. Van Halewyck, Leuven 2001

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/clae034vlaa01_01/colofon.htm

© 2008 dbnl / Manu Claeys

Vooraf

Wat volgt verscheen, enigszins ingekort, tussen 23 en 30 december 2000 als een lange lezersbrief in de krant *De Standaard*. De zeven stukken maakten velerlei reacties los, wat leidde tot het Naschrift opgenomen achterin deze bundel.

Dit is een *what's the problem?* in minstens twee betekenissen. Wat kan het probleem zijn en hoe problematisch is dat dan wel? Het is evangelie noch zwartboek, maar veeleer een sprong in het duister die de in politiek gevaarlijke tijden wat muf geworden boutade negeert dat een dwaas meer vragen kan bedenken dan honderd wijzen beantwoorden kunnen.

Het is wellicht niet meer dan een zuiveringsritueel, zoals sociologen dat noemen.

Het is, mijns inziens, vooral een essay, een poging om de gebalde luim van een protestsong te versmelten met de bijna onvermijdelijk gedragen ernst van een cantate.

Wie zich persoonlijk beledigd of aangevallen voelt, heeft het punt gemist. Wie nestbevuiling vermoedt, miskent de mogelijke schoonheid van een *mea culpa*.

[1]

Al eens aan een bushokje in het buitenland gestaan? Je hoort er gesprekken. Er worden grappen verteld, meningen uitgewisseld en adviezen gegeven, en blijken van sympathie. Iemand heeft het over een andere buslijn die je ook naar het stadscentrum brengt. Een ander informeert naar de winkel waar een jonge vrouw haar jekker kocht. En een derde wachtende vertelt jou over die keer toen hij zelf in Vlaanderen was. Over hoe ook hij er ooit op een bus stond te wachten en over hoe ongemakkelijk stil de mensen er toch wel waren.

Als Vlaming begrijp je wat hij bedoelt. Je ziet meteen de bushalte en de mensen die er wachten. Ze zwijgen. Ze ontwijken blikken. Ze keren elkaar de rug toe. Ze kunnen er niet aan doen, denken ze van elkaar, want de volksaard is introvert en ja zelfs wat geremd. En overigens: je valt een mens niet lastig op straat, want zelf wil je ook wel met rust gelaten worden.

Wanneer dan plots iemand opmerkt dat de bus nogal op zich laat wachten, komen de tongen echter los en ineens staan daar zoveel meningen en adviezen en blijken van antipathie. Weg is het gebrek aan durf, het gebrek aan sociale vaardigheid. Weg is de diepe kloof tussen de wachtenden. Wat hen samenbracht, was - alweer tot opluchting van allen - de klacht.

Vlaanderen en het Vlaams Blok zijn voor elkaar gemaakt. Je moet al ver reizen om zoveel angstige mensen te vinden, mensen die zo bang zijn voor elkaar dat ze het verschil niet kennen tussen individualisme en gevoelens van minderwaardigheid, mensen die zichzelf zo vrezen dat ze voor alles wat fout loopt de schuld op een ander schuiven, en liefst nog op de overheid.

Mensen die zichzelf flatterend anarchisten noemen, maar dit vaak verwarren met luiheid, slordig denken of blindelings gedrag. Mensen die er keer op keer in slagen om, met een soort minachting bijna, verwijten in complimenten om te zetten, en omgekeerd. Mensen die van zere benen onverwoestbare prothesen maken. Mensen die zich laten gaan en gemakshalve passiviteit als een kwaliteit verpakken.

Mensen van goede wil soms, maar de wil is zwak.

Bijna nergens ter wereld vind je grotere balken in de ogen. Want wij Vlamingen koesteren het vreemde geloof dat je een klein beetje mag frauderen en iets te hard op de snelweg mag rijden en de asbak van de auto discreet op straat mag ledigen. Een klein beetje van dat alles en liefst niet door iedereen tegelijk, denkt de Vlaming, en het is maar voor de sport want de staat jennen, dat is toch niet zo erg. We zijn toch vrije mensen. En is de overheid er niet vooral om problemen op te lossen of om op te kankeren wanneer dat niet gebeurt? Of wanneer de bus maar niet komt, ook al staat die in de door ons allen veroorzaakte file? Neen, op veel sympathie hoeft de overheid niet te rekenen, en op medewerking nog minder.

Daarom zijn het Blok en Vlaanderen voor elkaar gemaakt, want wanneer de introverte en ja wat geremde en stille en eigengereide en sociaal onhandige en eigenlijk vereenzaamde gemiddelde Vlaming zich in het stemhokje terugtrekt, is dat om wraak te nemen. Hij trekt het gordijn dicht, zoals thuis bij het slapen gaan, en ontlaadt zich. Hij zegt foert en het Vlaams Blok zegt dank u.

Het was nochtans allemaal vrij onschuldig begonnen. Het Blok was nationalistisch en haalde wel wat stemmen, maar nog niet verontrustend veel, werd gedacht. Ook toen de partij openlijk racisme begon te prediken en daarop incasseerde, leek alles nog onder controle. Maar in economisch ongunstiger tijden

kwam daar plots het gesakker van de werkmens bij. En in de jaren negentig, toen de extreem-rechtse standpunten strategisch verpakt werden in rechts-burgerlijk papier (veiligheid, ethische waarden en, jawel, het gevecht tegen fraude en tegen vuilnis op straat), schaamden ook de middenklasse en de hogere burgerij zich steeds minder. Waar vroeger groezelig uitzierende militanten nog de duisternis opzochten om hun pamfletten te bussen, kwamen ineens welgestelde koppels gezeten in hun living voor de camera getuigen waarom ze op het Blok zouden stemmen.

Op 8 oktober 2000 klonk het foert luider dan ooit en, erger nog, nu al weten we, met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid, dat het over drie en zes jaar nog oorverdovender zal klinken, want een psychologische grens is overschreden. De aanhang van het Vlaams Blok is immers zo groot geworden dat de restanten van schroom zienderogen zullen verdwijnen. In de plaats komt een niet te stuiten zelfverzekerdheid. Het wrokkend gelijk vindt bevestiging, de verongelijkheid krijgt een rand van fatsoen, de angst wordt gelegitimeerd, allemaal door de macht van het getal. Voor de meeste kiezers is de daadwerkelijke stap naar extreem-rechts bovendien zo groot, dat een ongeziene partijtrouw het gevolg is. Wie Vlaams Blok stemt, verwerft een identiteit. Hij voelt zich opgenomen in de groep kankeraars aan het bushokje.

Het is dan ook gevaarlijk om te veronderstellen dat het bij een volgende verkiezingsronde niet zo'n vaart zal lopen, want we hebben de ingeslagen weg tegen en er zullen altijd wel dingen foutlopen en het Blok zal niet laten om daarop te blijven wijzen. De dijkbreuk lijkt onvermijdelijk. Wat op 8 oktober in een stroomversnelling raakte, zal bij de eerstvolgende verkiezing in ons gezicht uiteenspatten. En dan zal het puin ruimen worden, want vooral dat leerde de voorbije eeuw ons: eenmaal aan de macht diept een extreme partij altijd weer haar intussen

door velen vergeten kernprogramma op, dat dan geleidelijk en onversneden uitgevoerd wordt, waarbij de sluiptocht naar een vermeende, nooit te vinden zuiverheid niet langer op democratische wijze gestopt kan worden, want dat is niet de wijze waarin een extreme beleidsvoerende partij gelooft. Geweld wordt dan de enige weg naar normaliteit.

En toch, en toch. Pessimisme is het laatste waartoe we ons mogen laten verleiden, willen we het ons gegunde waterkansje nog aangrijpen om het tij te keren. Wie negatief denkt, stemt in gedachten al Vlaams Blok en ook dat versterkt de lokroep van de partij. Niet aan toegeven dus, in weerwil van alles. Integendeel zelfs: laat niet de klacht ons bindend element worden, maar wel het compliment, het werkelijke en als dusdanig bedoelde compliment. Eenvoudig is dat niet want we zijn niet alleen een in zichzelf gekeerd en eigengereid en verongelijkt, maar ook - en wellicht daarom - een achterdochtig volk. Enthousiasme is niet onze sterkte en schouderklopjes geven is voor vleiers en janetten en Hollanders, denkt de Vlaming. De enige geloofwaardige kritiek is een negatieve kritiek, toch? Je hebt pas nagedacht over de dingen, als je er iets op aan te merken hebt. Je geeft pas een niet verkeerd te begrijpen signaal, als je negatief stemt. Dan pas dwing je respect af. Wie het tegendeel beweert, is flauw en misschien zelfs volksvreemd.

Het omgekeerde is waar. Flauw is dat onophoudelijke en in het wilde weg afgeven op onze bestuurders. Hen prijzen is wat we moeten doen, en dan vooral de burgemeesters en schepenen van grootsteden die de handschoen nog durven op te nemen! Hun moed en doorzettingsvermogen moeten we loven, omdat ze tegen het gekanker in alsnog aan een project vol doornen en distels werken willen. Belonen moeten we hen om wat ze al verwezenlijkt hebben en blij moeten we zijn omdat ze verder willen gaan. Want in alle Vlaamse grootsteden is de voorbije jaren

hard en meestal redelijk goed gewerkt, wat de stembusgang ook moge beweren.

Het ligt niet zozeer aan de bestuurders dat de kiezer heden ten dage zo massaal naar extreem-rechts neigt. Het moet aan de tijdgeest liggen, want was het bestuur pakweg dertig jaar geleden zoveel beter? Neen, driewerf neen. Het was de tijd van voorspraak, cliëntelisme, openlijke belangenvermenging, politieke benoemingen, dienstbetoon en vergaderingen achter gesloten deuren. Inspraak van de burger, gespreksavonden, meldingskaarten, ombudsdiensten, externe audits, hoorzittingen: vergeet het maar. Dat was allemaal nog verre toekomstmuziek. Maar het leven was wel eenvoudiger en de wereld minder complex en de bevolking minder divers. En daarom was er geen Vlaams Blok. Neen, wie nu om fatsoenlijker bestuur vraagt, heeft een selectief geheugen.

Bezingen moeten we dus de helden van het stadhuis die onze kastanjes uit het vuur halen. Jaar na jaar werken ze twaalf, veertien uur per dag, niet zelden tegen de klok, onderbetaald en tot klein verdriet van het eigen gezin en de vrienden. Voortdurend voelen ze de hete adem van eeuwig malcontenten voor wie het nooit genoeg zal zijn. Maar al te goed beseffen ze dat ze geen sluitend antwoord kunnen geven op velerlei problemen en dat het volk meer, veel meer verlangt dan een sanering van de schuld of een verbetering van de openbare dienstverlening of een verbreding van het culturele aanbod. Ze weten ook dat een verhoogde tewerkstelling of aparte busvakken of een schone stoep of zelfs een repressievere aanpak van de criminaliteit niet zal volstaan voor de van nature vrij conservatieve en angstige Vlaming, want steeds weer zal extreem-rechts nieuwe bronnen van ongenoegen aanboren. Geen enkel college is nog naïef. Alle leden zien de ijsberg op zich afkomen. Allen kennen ze de risico's en weten ze dat hun zwakheden honderden malen uitvergroot zullen worden ten nadele van hun kwaliteiten. Allen ontwaren ze nu al het fenomenale awoert waartegen ze zich te

pletter zullen rijden. Allen beseffen ze, beter dan wie ook, dat de beste stuurder aan wal staan. Allen vrezen ze het genadeloze vergrootglas van de pers. En toch varen ze het zeegat uit, toch gaan ze er andermaal voor, toch willen en durven ze de handen vuil maken en weigeren ze om aan de zijlijn te blijven staan. Daarom verdienen deze idealisten, deze nuttige idioten, ons respect, onze steun en onze hulp.

Nog meer verdienen ze die wanneer ze krachten bundelen en zoeken naar wat hen verenigt. Teamgeest is wat een sportclub succesvol en een bedrijf slagkrachtig maakt. Solospelers en stokebrands worden op een zijspoor gezet, want zij zijn contraproductief. Waarom zou het anders zijn in de politiek? Een democratische politiek draait er toch om tegenstrijdige belangen met elkaar te verzoenen om zo alle burgers beter te dienen? Aandachtig luisteren naar argumenten van coalitiegenoten getuigt bijgevolg van groter politiek staatsmanschap dan hardnekkig vasthouden aan de verlangens van de eigen achterban. Wie altijd zelf scoren wil of andermans treffers claimt, verpest uiteindelijk de ploegsfeer. Wie zichzelf tot overwinnaar uitroept omdat hij een paar kiezers afsnoept van een coalitiepartner, doet niet aan politiek maar aan opbod. Wie de eigen partij tot heerser en tot bepaler van de agenda uitroept terwijl het Vlaams Blok dubbel zoveel zetels haalt, zweeft op wolken. Ocharm de dwaas die zo in eigen doel trapt.

Natuurlijk is dit geen pleidooi voor een lijdzaam en beaat ondergaan van wat de verkozenen des volks met ons voorhebben. Geen blanco cheques in de politiek en gefundeerde kritiek is altijd nuttig. Maar het omgekeerde is ook waar en precies daarom mogen we ons soms wat inschikkelijker opstellen tegenover bestuurders en kunnen we een enkele keer misschien spontaan dankbaarheid tonen om wat ze voor ons doen in de plaats van te klagen over wat ze niet doen. Gemakkelijk is dat niet, want ook in spontaneïteit blinkt de Vlaming niet uit.

En dan is er nóg een karaktertrek die de gemiddelde Vlaming bij dit alles niet echt vooruithelpt, namelijk het constant knagende gevoel dat hij minder bedeeld is dan de anderen. De andere kant van de heuvel, daar wil de Vlaming altijd zijn, daar worden de prijzen uitgedeeld, daar is het gras zoveel groener. We zijn gelukkig, jawel, maar die andere lijkt nóg gelukkiger en hoe komt dat dan wel, meneer, en is dat nog wel normaal? En hoelang zal ons geluk nog duren?

Wat meneer dan antwoordt, is dat we ongekend rijk zijn, schandelijk rijk bijna, zo rijk dat het saai wordt en beangstigend. Want nog nooit hadden zoveel Vlamingen het zo goed, nog nooit haalden verzekeringsbedrijven zulke hoge winstcijfers. En toch stemden ook nog nooit zoveel welvarende Vlamingen op het Vlaams Blok. Wie geld heeft voelt zich bedreigd, en hoe verwender hoe egoïstischer weten we over kinderen, en egoïsme leidt tot kortzichtig gedrag.

Maar dat daarom de meer dan gegoede en vaak hoger opgeleide klasse nu ook eigenbelang eerst stemt, is een opdoffer van formaat voor elke welmenende politicus. Want hoe kan hij hoge grondprijzen drukken, internationale dievenbendes stoppen, het fileprobleem oplossen en voor deftige rioleringen blijven zorgen, als de mensen steeds verder van elkaar willen wonen? En hoe moet hij de vreemdelingenkwestie en de werkloosheid en onveilige straten en verkrotting aanpakken in dorpen, voorsteden of stadswijken waar dit alles niet bestaat, behalve dan in de hoofden van mensen? Van welk hout moet hij nog pijlen snijden, wanneer die hoofden zo leeg geworden zijn dat het Vlaams Blok er om het even wat in kan proppen?

Want laten we wel wezen. Wij Vlamingen zijn inderdaad minder bedeeld, maar het tekort situeert zich zelden op het materiële vlak. Wat de Vlaming werkelijk lijkt te missen en ontberen moet is wijsheid en empathie en consequentie en historisch inzicht en misschien zelfs een bepaalde vorm van armoede. En

zelfkennis uiteraard, want anders zou hij dat allemaal voor zichzelf kunnen bedenken. Nu is hij onwetend, al weet hij ook dat meestal niet. Niet een verminderde welvaart leidt dus tot de extreem-rechtse stem, maar wel een verzameling van mentale tekorten. We noemen er zes. Eén per miljoen Vlamingen. Zes Vlaamse talenten, zeg maar, die elkaar fataal versterken. Zes onhebbelijkheden waar, toegegeven, geen enkel volk unieke aanspraak op kan maken, maar waarin Vlaanderen toch ruimschoots bedeed is.

De gemiddelde Vlaming cultiveert het gebrek aan *consequentie*. Hij schreeuwt om belastingverlaging, maar o wee de overheid die geen geld vindt voor beter onderwijs of mooier straatmeubilair of een betaalbare gezondheidszorg of een gewaarborgd pensioen. Hij zwaait met vlaggetjes op het huwelijk van het prinsenpaar, maar stemt op een republikeinse partij. Hij keilt sigarettenpeuken in de goot, maar roept moord en brand wanneer hij een sluikstorter in zijn straat betrapt. Hij sakkert op elke vuilniskar die zijn auto ophoudt, maar wil wel tweemaal per week zijn afval op het trottoir mogen zetten. Hij is een mini-witteboordencrimineel die kruimeldieven achter slot en grendel wil. Hij is de halsstarrige baas die zijn hond altijd in andermans straat uitlaat (eigen voordeur laatst). Hij is de kamikaze-zot die honderdvijftig per uur rijdt en luidkeels om law and order roept. Hij is de mens die op grote, zware voet leeft, maar de hand waarmee hij stemt is benepen en lichtzinnig.

Nauw verwant hiermee is het gebrek aan *inlevingsvermogen*. Wie zich kan verplaatsen in de moeder die een fietsend kind verloor, zal niet langer de autofabrikant ophemelen wiens nieuwste model tweehonderd per uur haalt. Wie verbeelding heeft en medeleven kan tonen, zal beseffen dat vreemdelingen meestal niet uit vrije wil naar onze contreien afzakken. Hij zal misschien zelfs erkennen dat het vooral de durvers zijn die eigen land en

volk en de vertrouwde omgeving verlaten om een stap in het onbekende te zetten. Misschien zal hij hen daarom wat beter begrijpen en zelfs respecteren, want zelf zou hij dat allemaal nooit durven.

En misschien leidt dit alles wel tot een groter *realiteitsbesef*. Want zeg nu zelf: moeten we werkelijk geloven dat OCMW's massaal dure villa's huren om vluchtelingen te huizen, ook al zegt de buurvrouw dat? En is er inderdaad sprake van een misdaadgolf in het dorp wanneer twee inbraken er vier geworden zijn? En die vuiligheid op straat, is dat allemaal van vreemdelingen en drugsverslaafden? Ligt daar echt niets van onszelf tussen, ergens, al is het maar in Brussel, waar die gelukzakken geen afval moeten scheiden en geen dure vuilniszakken moeten kopen? Zijn wij niet allemaal kleine sluikstorters? En die onveiligheid waar iedereen het over heeft, is die werkelijk zo problematisch als wat we daarover zien en horen op de televisie? Moeten we niet wat vaker bladzijde twee van de lokale krant overslaan, waar moord en doodslag het wereldbeeld bepalen, waar een diarree van gerechtelijke drama's en politierazzia's ons doet geloven dat de wereld ook werkelijk zo in elkaar zit? Kunnen zij die geen voeling meer hebben met de werkelijkheid niet beter verzaken aan hun stemplicht, want hun geteleviseerde werkelijkheid, hun virtuele wereldbeeld heeft na de stembeurt wél rechtstreekse gevolgen voor hoe hun zo vredige dorp in de echte wereld bestuurd zal worden?

En zo komen we bij het gebrek aan *rationaliteit*. Want hoe omschrijf je anders de opmerking van een bejaarde Blokstemmer dat zijn partij niet extreem-rechts is want niet Duits? Of hoe verklaar je de massale winst van een partij die het vooral hebben moet van vermeende waarheden en slogans en schijnredeneringen? Het is dat de Vlaams-Blokstemmers niet geïnteresseerd zijn in de finesses van het zindelijk denken: het geloof moet volstaan, het all-in religieuze kader dat de partij aanreikt,

het Messiaanse programma dat alle problemen oplossen zal. Weinigen onder hen kennen trouwens het volledige programma van de partij waarvoor ze stemmen. Het is ook dat de niet-Vlaams-Blokstemmer deze pijnlijke aanfluiting van het gezond verstand gelaten over zich heen laat gaan, dat hij de dubbele tong van extreem-rechts geen duimbreed in de weg legt, dat hij geen maskers afrukt, niet terechtwijst, de discussie gewoon uit de weg gaat. Dit intellectueel luie Vlaanderen is op maat gesneden van het Vlaams Blok.

Dat het ook anders kan, bewijzen de zo vaak verfoeide Nederlanders, die erin slaagden extreem-rechts klein te houden door zichzelf voortdurend en onophoudelijk eraan te herinneren dat de kern van de onverdraagzamen toch maar een zootje ongeregeld is dat je het best geen te groot podium geeft. Weg met de misplaatste beleefdheid die extreem-rechts televisiezendtijd zou moeten gunnen, denken onze noorderburen, want de ratio heeft haar rechten en de ratio is nu eenmaal niet bestand tegen populisme en geruchten en mythen. Geen genade voor extreem-rechtse tafelspringers, denkt men daar, want dat zijn geen politici zoals de andere. Daarom is het in Nederland nog maar 1923 en in Vlaanderen al bijna 1932. Daarom en omdat rechtse scherpslijpers er geneutraliseerd worden binnen democratische partijen, zoals dat ook in Wallonië het geval is, waar de RTBF nooit spreektijd gunde aan extreem-rechts.

Misplaatste beleefdheid. In Vlaanderen is dat al te vaak synoniem voor gebrek aan *durf*. Waar ter wereld is de verering van de underdog groter en wie klopt ons in het kampioenschap kop-tussen-de-schouders-laten-zakken? In welk ander land kijkt men zo manifest de andere kant uit wanneer een medereiziger in de trein zijn voeten op de zitbank legt? Welk volk kiest zo blindelings partij voor wie verbaal aangevallen, ja beschuldigd wordt en welk volk identificeert zich zo gemakkelijk met de zondebok (zoals het Vlaams Blok dat dan noemt) als de schich-

tig om zich heen kijkende Vlamingen die blij zijn dat de boodschappers van het slechte nieuws beschoten worden en gelukkig niet zijzelf. Waar anders ook wrokt men nog liever dan dat men elkaar aanspreekt op sociaal onwenselijk gedrag? En waar zijn de mensen nog zo bang dat ze een oplossing verwachten van een partij die uit knokploegen gegroeid is en onverdraagzaamheid als enig programmapunt heeft? Waar vind je overigens nog zoveel mensen die blijven hopen dat de overheid alles zal oplossen en dat ze zelf buiten schot zullen blijven?

Wat ons tot het laatste hier aan te halen Vlaamse talent brengt: het gebrek aan *burgerzin*. We leven in een tijd van rechten en verworvenheden. Iedereen is gelijk, iedereen heeft recht op zowat alles, van werk over een auto naar een gezonde woning. Zelden wordt nog de vraag gesteld: zal daar een engagement tegenover staan? Ontstaan er na de verworven rechten geen verplichtingen? Zo veel is tegenwoordig opeisbaar, maar zo weinig afdwingbaar. Iedereen vindt dat hij het recht heeft menswaardig te worden behandeld, maar als dit niet langer de plicht impliceert om anderen menswaardig te behandelen, ontstaat er een fatale uitholling van het begrip.

Politici moeten in dit verband ophouden te beweren dat de kiezer altijd gelijk heeft. Dat is een dooddoener geworden waar de hele bevolking zich achter verschuilt. Het is een vals klinkend *mea culpa* dat de angst van de kiezer legitimeert en die van de politicus definieert. Het is een huichelachtige leugen waar geen enkele politicus zelf in gelooft (zeg het dan ook niet). Het is een onfatsoenlijke marketingkreet gericht tot kiezers die zich in een mum van tijd klanten gaan wanen die steeds weer de boodschappentas mogen openhouden zonder ooit naar de rekening te moeten kijken. Het is de grootste antipolitieke slogan van de voorbije jaren, want als hij dan toch altijd gelijk heeft, zo vraagt de kiezer zich uiteindelijk af, waarom dan ook niet meteen maar alles eisen waar hij al zolang recht op heeft?

Het zadelt de overheid met alleen nog plichten op, en de kiezer heeft alleen nog rechten.

Misschien moet Vlaanderen voor zichzelf maar eens een Verklaring van de Mensenplichten schrijven om die van de Mensenrechten aan te vullen. In zo'n handvest moeten we het dan hebben over consequent gedrag, inlevingsvermogen, realiteitsbesef, zindelijk en redelijk denken, durf en burgerzin, maar ook over zelfrelativering en verfijnde humor en sociale intelligentie en flair en uitstraling en initiatief nemen en teamgeest en langetermijndenken en nog zoveel andere dingen waarin de gemiddelde Vlaming voorlopig niet bepaald uitblinkt.

[2]

De gemiddeldste aller Vlamingen, de Antwerpenaar dus, heeft zich op 8 oktober 2000 massaal tot het Vlaams Blok gewend. Een op drie kiezers schaarde zich achter de partij. Twee derde van de Antwerpenaren deed dat niet en dat betekent toch nog altijd een paar honderdduizend mensen die het voorlopig niet laten afweten. Zij moeten de handen uit de mouwen steken en de nek uit de kraag, want er is werk aan de winkel. Veel werk.

Daags na de verkiezingen begonnen de door hen verkozenen aan de coalitiebesprekingen. Het was een verjongde, vernieuwde, goed opgeleide en dynamiek uitstralende ploeg die aantrad, wat ook beweerd moge worden door diegenen die om een tabula rasa schreeuwen en niet langer oude gezichten gedogen. Zij roepen slechts mee met het Blok en schijnen niet te beseffen dat vernieuwing in zekere zin ook ervaring impliceert en eerbied voor wie zich jarenlang inzette. Zij vergalopperen zich als ze denken dat ineens álle beleefdheid misplaatst is.

Na vier dagen besprekingen richtten de verschillende partijen aparte werkgroepen op rond veiligheid en mobiliteit. Het getuigde van intelligentie om die twee pispalen van de Antwerpenaar te isoleren van de andere, minder gevoelige agendapunten. Want het zijn niet alleen heikele punten voor de inwoners, maar ook, en niet onverwacht, voor de betrokken politici, die soms met getrokken messen tegenover elkaar staan als de woorden nog maar vallen. Uitpraten dus vóór de mandaten verdeeld worden en het gezamenlijke project voorgesteld wordt.

Tegelijk is het gevaarlijk en op termijn misschien zelfs fout om die twee voor heel Vlaanderen symbolisch geladen dossiers (naast vuilnis op openbaar domein en de toestroom van asiel-

zoekers) uit elkaar te halen, want uiteindelijk zijn ze onontwarbaar met elkaar en met nog zoveel andere terreinen en dus departementen verweven. Als we consequent en realistisch en zindelijk willen denken, als we het virtuele Charter van de Mensenplichten willen respecteren, moeten we durven doordenken over de grotere maatschappelijke context waarin mobiliteit en veiligheid voor onvrede zorgen bij zoveel Vlamingen. Zoveel Vlamingen ja, want ook in Hasselt, Gent, Leuven of Kortrijk waren deze aandachtspunten de inzet van de verkiezingen, en ook buiten de grote steden vormen uiteenlopende visies over files en ringwegen en de heraanleg van straten en veiligheidspatrouilles en volkswachten en leegstand van winkelpanden splijtzwammen binnen gemeenschappen.

Misschien moeten we hier een kleine denkoefening maken, vanuit het oogpunt van de werkgroep mobiliteit bijvoorbeeld, om te illustreren over welk soort gevaren en fouten het dan wel kan gaan. Want zolang we onze gezamenlijke angstreflexen en nepredeneringen niet blootleggen of ons collectief gebrek aan burgerzin en inlevingsvermogen niet onder ogen zien, zullen we onszelf steeds massaler en telkens weer tot onze eigen stomme verbazing in de armen van het Vlaams Blok drijven. We hebben ons lot in eigen handen, maar vooraleer we anders en vernieuwend kunnen handelen, moeten we anders en vernieuwd denken.

De mobiliteit van de ene mens betekent vaak de immobiliteit van de andere. Zo moeten bij een verhoogd ozongehalte kinderen en bejaarden binnen blijven, uitgerekend de twee bevolkings-groepen die zelf niet met de auto rijden en die niet rechtstreeks of niet voltallig in het stemhok vertegenwoordigd zijn. Ook zij hebben rechten, denkt eenieder, maar dat veiligheid hier ook gezondheid kan betekenen, daarover zijn de violen verre van gelijkgesteld. Veiligheid, dat is niet in elkaar geslagen worden en dieven buiten houden en kinderen een zebepad geven voor

hun school. Veiligheid, dat is de fysieke integriteit bewaren. Vreemdelingen belagen onze vrouwen en dus moeten ze buiten, horen we in de straten. Maar wat doen we dan met al die buitenstedse perceelbewoners die hun auto liefst nog in de winkels van de binnenstad willen parkeren? Met taxichauffeurs die minutenlang de motor laten ronken, wachtend op klanten? Met de-Lijnbeheerders die verouderde en fel vervuilende bussen het verkeer in sturen? Zijn zij allen geen sluipmoordenaars? Waar moeten we met hen terecht? Niemand die zich openlijk de vraag stelt. In vijftienvijftig jaar tijd verdubbelde het wagenpark en we rijden ook tweemaal zoveel. En dan? denkt de Vlaming, het ozongat ligt toch niet boven Vlaanderen?!

De aantasting van de gezondheid is een minder bedreigend gegeven in de Vlaamse hoofden, denk je dan. Doodslag, agressie, verwondingen: dat rijmt met onveiligheid. Maar ziekte, dat valt onder een ander departement. Dat is iets traags en iets van de toekomst. Dat zijn zorgen voor later. Als dat zo is, waarom stond heel België dan in rep en roer over een paar liter motorolie die in een partij kippenvoeding terecht kwam? Waarom voelde iedereen zich plots bedreigd door kippenvlees, ook al viel er geen enkele dode en was het risico op ziekte miniem? Waarom was er dan zoveel verontwaardiging? Antwoord: omdat de schuld bij een ander lag (en bovendien bij een Waal, in eerste instantie dan toch), omdat iemand gearresteerd en gestraft kon worden. Omdat nog niemand was doodgegaan van een paar weken zonder kippenvlees. Omdat de overheid in gebreke was gebleven... de overheid had het weer gedaan. Koppen zouden rollen en de beleidspartijen dienden afgestraft. En de groenen mochten een bank vooruit. Want het was genoeg geweest.

Nog nooit zagen we een vergelijkbare verontwaardiging bij de dagelijkse berichten over files en de onvermijdelijke (!) verkeersdoden, of bij wetenschappelijke bulletins over slachtoffers van luchtvervuiling. We verdringen het nog liever, want we we-

ten dat we allemaal schuld dragen en dat straft zo moeilijk. We zijn collectief beschaamd omdat we te primitief zijn om bereikbaarheid en vrijheid van beweging op een veilige manier te verenigen met recht op leven en recht op gezondheid. En ook, en vooral: we kunnen de schuld voor die doden toch moeilijk ook nog eens in de schoenen van de overheid schuiven? Neen, laten we zwijgen, laten we veiligheid en mobiliteit maar in twee verschillende departementen (en twee werkgroepen) houden, en misschien moeten de groenen toch maar geen bank vooruit, want straks raken ze nog aan onze auto! Zo berusten we in ons lot. Vier verkeersdoden per dag, het is een tol die we willen betalen. Luchtvervuiling? Zelfs groene ministers wikken en wegen hun woorden om de Vlaming toch maar niet voor het hoofd te stoten.

Dat je jezelf traag aan het vergiftigen bent bij elke stap, bij elke ademtocht, bij elke hap: het is een nauwelijks te torsen besef, een te zware last eigenlijk voor eenvoudige stervelingen die net als alle anderen gewoon van het leven willen genieten. Fijne stofdeeltjes en roet trakteren onze kinderen op allergieën en chronische bronchitis. Benzeen en dioxines verwekken kanker. Lood en cadmium beschadigen de hersenen. Nog andere stoffen ontregelen onze hormonen, onze geslachtsontwikkeling, zelfs ons genetisch materiaal. Dát is het ware gezicht van de onveiligheid, een gezicht zo lelijk dat we vol afgrijzen het hoofd afwenden en onze aandacht richten op een faire tegenstander, op een concreet aanwijsbare en onmiddellijk te bevechten vijand zeg maar, die geïsoleerd, geverbaliseerd en desnoods ingerekend kan worden.

De vervuiling is een laffe opponent, want ze zegt dat wijzelf de vijand zijn. Onze auto, ons dagelijks warm bad, onze goedkope biefstuk, onze kiwi's het ganse jaar door: het moet allemaal wat minder, zegt ze. Dat de anderen dan maar eerst inleveren, antwoordt de Vlaming hierop. Er is dan wel het ongemakkelijke

beseft dat we de pedalen verliezen, dat het milieu het niet haalt tegen de vrije markt, dat we anders moeten gaan leven. Er is verontrusting. Maar van zoveel tegenslag wordt de gemiddelde Vlaming bizar genoeg niet meteen opstandig maar veeleer moedeloos. Burgerlijke ongehoorzaamheid? Als de Vlaming al in woede ontsteekt, gaat het om winkelwoede of agressief rijgedrag, of een driftig gebaar in het stemhok. Neen, hem zullen ze niet liggen hebben: hij zal niet de dorpsidoot zijn die de eerste stap zet. Fuck you, zegt de Vlaming, want hij kent zijn talen.

Ook apocalypsen gaan mee met hun tijd. Het moderne catastrofedenken kent niet langer onheilsprofetieën van buitenaf. De nieuwsoortige ondergang komt van binnenin. Hij stoelt op een collectieve wil tot onmacht, op een gezamenlijke onwil, op een gebrek aan karakter, op te weinig beheersing en uiteindelijk te veel onverschilligheid. Het is moeilijk zichzelf begrenzingen op te leggen.

Gemakkelijk is het inderdaad niet, maar daarom is er de politiek. Precies om dit soort collectieve problemen op te lossen - problemen die beheersing en kanalisering van het individuele gedrag vragen ten bate van de groep - zijn er al sinds mensenheugnis stamhoofden, koningen, verlichte despoten en overheden in velerlei gedaanten. Het is aan hen om vicieuze cirkels te doorbreken, om meer te doen dan symptomen te bestrijden, om problemen te voorzien en preventief op te treden, om erover te waken dat we niet met vuur spelen. Om regels op te leggen.

Levensbedreigende planetaire vervuiling? Een individu staat hiertegenover zo machteloos dat hij er uit pure frustratie vaak nog een schepje bovenop doet. Daarom moeten de overheden de eerste stap zetten. Pas wanneer iedereen gelijk is voor de wet, pas wanneer het klassieke energieverbruik drastisch aan banden gelegd en zelfs ontmoedigd wordt door fiscale ingrepen, inspectierondes en boetes, zal de burger zich schikken en datgene doen waarvan hij al lang beseft dat het noodzakelijk is. Als

de overheden dan ook nog eens massaal investeren in onderzoek naar hernieuwbare energie, zal het helemaal goed zijn.

Maar wat zien we? We zien weinig. We zien niets, eigenlijk.

De overheid als aangewezen dwanghouder (een andere is er niet) verroert geen vin. Ze blijft hoogstens achter de feiten aanhollen. Zij alleen heeft de autoriteit en de instrumenten om druk uit te oefenen, om vraag en aanbod te regelen, om gedragsveranderingen op te leggen. Maar het enige wat ze oplegt is onverschilligheid, want de resultaten van individuele inspanningen en industriële investeringen in milieuvriendelijke technologie - de Antwerpse haven stoot op zeven jaar tijd de helft minder schadelijke stoffen uit, ondanks een flinke productiestijging - wordt tenietgedaan door het verkeer, door auto's en vrachtwagens, door ons aller mobiliteit. Het zijn berichten die niemand graag leest in zijn ochtendkrant. En toch blijft alles bij het oude.

Opdat de burger niet tegen windmolens zou moeten vechten, dient van overheidswege voluit voor windmolens gestreden. Zo eenvoudig is het wat het milieu en onze gezondheid betreft. Maar de overheid wordt gegijzeld door de electorale logica die zegt dat iets wel doen maar het niet willen nóg erger is dan iets wel willen maar het niet doen. De overheid weet niet precies wat de individuele burger wil, maar wel wat economische drukkingsgroepen verlangen. Vertegenwoordigers van universiteiten, vormingscentra, hospitalen en milieuverenigingen zijn bij deze helaas geen volwaardige gesprekspartners. Pech voor het milieu en de volksgezondheid, pech voor de mobiliteit, pech ook voor onze veiligheid.

De burger gunt de politici ogenschijnlijk te weinig manoeuvreerruimte en de politici willen geen risico's nemen. Het begrip risico wordt hier dan op geheel eigenzinnige, kortzichtige en niet van risico's gespeende wijze gedefinieerd. De Vlaamse overheid ontpopt zich tot de kampioen van ludieke infocam-

pagnes en affiches-met-een-knipoo. De Vlaamse overheid is bezorgd om haar burgers en herinnert de burgers daar voortdurend aan. De Vlaamse overheid is vooral bezorgd om zichzelf, staat op metershoge panelen te lezen langs de volgeslibde autowegen.

Sensibiliserende knipogen volstaan niet voor kinderen met ijzertekort die, ingevolge nieuwe gewassen en nieuwe voedingsgewoonten, gemakkelijker lood opnemen. Een op de tien Britse kinderen heeft nu al zoveel lood in het bloed dat hun hersenen aangetast kunnen worden. Het zal bij ons wel niet anders zijn. Lood dat de intelligentie aantast: het is een weinig geruststellende gedachte in een Vlaanderen dat al vanzelf onzorgvuldig denkt en waar het water aan de lippen moet staan voor men doorheeft dat het peil gestegen is. Het is zelfs ronduit beangstigend in een land waar het altijd wachten is op een ramp vooraleer de overheid laksheid verweten wordt, in een escapistisch, vluchtmisdrijvend en zelfdestructief land waar naar verwerkte vleesbereidingen gegrepen wordt uit afkeer voor besmet vlees. In een land dat veeleer lui dan lekker is, zoals Johan Anthierens ons ooit voorhield.

Het zijn dergelijke stilzwijgende samenzweringen die Vlaanderen letterlijk en figuurlijk immobiel maken, én onveilig, én ongrijpbaar conservatiever en uiteindelijk extreem-rechts. Dat is des te vervelender voor politici die grote verbanden zien en omvattende antwoorden geven willen. Er bestaan immers welomschreven en efficiënte beleidsmaatregelen om het dodental en het aantal tot de aerosol veroordeelde jonge kinderen terug te dringen, weet bijvoorbeeld de milieubewuste schepen van mobiliteit die mede aan de fictieve Antwerpse onderhandelingstafel zit. Voor de vuist weg somt hij op: onmiddellijk verbod op diesel, rijbewijs vanaf pakweg vijfentwintig jaar, fysieke scheiding van gemotoriseerd vervoer en andere weggebruikers op

gewestelijke wegen, afdwingbare zones 30, tolheffing, invoering van elektronische snelheidsbegrenzers, woonwijken waar auto's in lussen en in één richting rijden, autoluwe steden, verplichting van dode-hoekspiegels, een benzineprijs die de reële milieukost weergeeft, koolstofbelasting, aanplanting van bomen op grote schaal, radicaal uitgebreid en verbeterd aanbod van openbaar vervoer, fiscale stimuli voor zachte weggebruikers, gefaseerde afbouw van het gebruik van fossiele brandstoffen, woningisolatie met een verbeterd rendement, windmolens, verhoogde investering in de ontwikkeling van bio-energie op basis van bijvoorbeeld houtvergassing, waterstofaandrijving, zwavelvrije kerosine of zonnecellen... We moeten de schepen onderbreken, want de lijst aan creatieve ingrepen is oneindig. Hij zit op een gedroomd departement, voegt hij er nog vlug aan toe, want in tegenstelling tot zijn collega's die de vluchtelingenstroom moeten indijken en de werkloosheid of de internationale fraude moeten bestrijden, kan hij daadwerkelijk en zichtbaar het verschil maken. Alleen beweegt er zo weinig en dat uitgerekend op zijn kabinet.

Ah, zucht hij, wie zich in deze tijden tot het groen bekennt, krijgt al te gemakkelijk de rol van martelaar toebedeeld. Veel machthebbers en de meerderheid van de bevolking verwijten de groenen dat ze naar profeten luisteren die duurzaamheid prediken en postmaterialistische waarden aanhangen. Ze begrijpen hun argwaan niet tegenover de vrijheid van de markt en van de consument. Ze spuwen hen uit omdat ze een andere levensstijl voorstaan en omdat ze waarschuwen voor de ecologische apocalyps. Ze nagelen de brengers van het slechte nieuws aan de schandpaal en doen voort zoals ze bezig zijn. Maar misschien zijn de groenen wel een soort nieuwe christenen, bedenkt de schepen. Voorlopig vormen ze nog een kleine minderheid, want weinigen geloven in een ascetischer bestaan. Weinigen vragen om werkelijke kostprijzen voor verkeer en verbruik van

water of elektriciteit, ook al pleiten alle wetenschappelijke rapporten hiervoor.

De groenen als nieuwe christenen? onderbreekt een socialistische onderhandelaar van de werkgroep zijn collega. Er is inderdaad een grotere nood aan meer welzijn dan aan nog meer welvaart. Maar heeft de groene schepen de socialisten ooit iets anders horen beweren? Neen dus. De liberalen daarentegen, die zijn daar op zijn minst onduidelijk over, zoals de meerderheid van de Vlamingen dat is. Veiliger buurten, harmonie tussen werk en gezin, gezondere voeding, immateriële waarden: we willen het allemaal zo graag. Maar het blijft bij lippendienst en precies die inderdaad stilzwijgende samenzwering tegen een ware ommekeer maakt de liberalen slapend rijk. Iedereen wil het, maar weinigen zetten de stap. Iedereen verlangt ernaar, maar steeds minder leven we ernaar. Dat creëert ten slotte een bijna ondraaglijke nervositeit. Individueel worden we rijker, maar als gemeenschap verarmen we. Je weet wel: hoe meer de arbeider verdient, hoe minder socialistisch hij denkt. Die groeiende welvaart: dat is een ramp voor het socialisme en niet voor de groenen! De socialisten zijn de nieuwe martelaars, want met de welvaart neemt ook de behoefte toe om te houden wat we hebben en verdwijnt de strijd tegen sociale ongelijkheid uit het hoofd van de mensen.

Ho maar, komt een blauwe onderhandelaar tussen. Hoort hij dat allemaal goed? Zijn zij onduidelijk? Zij vragen toch al jarenlang om meer blauw op straat, om een bedrijfsvriendelijker beleid, om een efficiëntere overheidsadministratie, om een daadkrachtiger aanpak van de verkeersproblemen? En gezonde voeding, wie kan daar nu tegen zijn? En nultolerantie, is dat niet duidelijk misschien? Nuloverlast, dat is pas mossel noch vis. Daar zitten de mensen niet op te wachten. Geen enkele liberaal wordt overigens slapend rijk. Liberalen zijn ambitieus en kloppen lange dagen. Dan mag je jezelf toch ook wel eens belonen?

Noem dat gerust consumptie, maar je gaat de liberalen toch niet verwijten dat iedereen rijker wordt? Neen, zij zijn pas jarenlang de martelaars geweest, omdat andere partijen de mensen probeerden aan te praten dat liberalen egoïsten waren. Zwaaien met rapporten lijkt hem dan net iets te gemakkelijk. Hij kan zijn collega's zó een rapport bezorgen waaruit blijkt dat consumptie precies tot duurzaamheid leidt. Mensen willen geen rapporten, ze willen werk. Je moet ze niet betuttelen en onder rapporten bedelven. Weg met al die zwaaiende vingers. Mensen kunnen heus wel voor zichzelf beslissen. Dat zal de groene schepen toch niet ontkennen? Of heeft zijn immer rumoerige en altijd kritische achterban plots geen recht van spreken misschien?

Jawel, euh neen, euh natuurlijk ontkent hij dat niet, stamelt de schepen van mobiliteit.

Het is toch maar hoe je het bekijkt. Want - om het gesprek binnen de werkgroep maar opnieuw richting het vooropgestelde thema te sturen - is er niet een nóg grotere context die het vooral fysieke welzijn overstijgt? Heeft de auto niet fundamenteel het uitzicht van onze steden en de ervaring van onze buitenruimte gewijzigd? Louter door zijn volume heeft hij het grootste deel van het openbaar domein ingepalmd, of hij nu rijdt of stilstaat. Een moeder moet de kindervan handig laveren op de veel te smalle voetpaden. Een autobestuurder rijdt maar raak. Dat is historisch gegroeid, maar wordt het geen tijd dat we wat terugschroeven? Wie nu straat zegt, zegt auto. Kinderen spelen er niet meer, burens zitten niet langer buiten. Wie een straatfeest organiseren wil, moet hemel en aarde verzetten om de weg verkeersvrij te houden. Wie nu auto zegt, zegt ook zaterdagse uitstapjes naar verre winkelcentra en zondagse ritten naar afgelegen wonende vrienden. De auto brengt voordelen met zich mee, onomstotelijk en onweerlegbaar. Maar de

verstandhouding tussen bewoners van eenzelfde straat en wijk verschrompelt wel naarmate de weekendfiles groeien.

Met de auto kwam ook een grotere fysieke anonimiteit op straat, en met die anonimiteit bepaalde vormen van afwijkend gedrag en zelfs criminaliteit. Het is moeilijk communiceren vanuit een metalen doos. Een opgestoken middelvinger, een foertgebaar, een duw op de claxon, en dan zijn we zowat uitgepraat. Oogcontact? Verfijnde lichaamstaal? Sociale controle? Vergeet het maar.

In de beslotenheid van zijn auto heeft de Vlaming zijn ware stek gevonden. Nog meer dan zijn huis is de auto zijn kasteel. Hij kan er zich verstoppen en toch luidkeels schreeuwen, zoals in het stemhok. Hij is niet langer introvert, geremd en angstig. Weg zijn de gevoelens van minderwaardigheid. Weg is alle frustratie. Hij kan vals meezingen met de radio, hij kan in zijn neus pulken en hoeft bij niemand verantwoording af te leggen. Meer zelfs: hij hoeft helemaal zijn mond niet open te doen, behalve dan om smakkend te eten en naar zijn lief te gsm'en. Telefoonverbod in de auto, dat is voor losers, denkt de gemiddelde Vlaming. En richtingaanwijzers, dat is voor apen. En aangepaste snelheden, dat is iets voor voetgangers, en hij geeft er nog een lap op. Met elke druk op het gaspedaal groeit zijn zelfbeeld, met elke kilometer de bevrijding. Niemand kan hem nog negeren en hij kan iedereen negeren. Daarom en daarom vooral is de auto de Vlaming zo dierbaar.

In meer dan één opzicht is die auto een dodelijke machine in handen van een gesloten en chagrijnig volk als de Vlamingen. Het is geen toeval dat wij in het buitenland bekend staan als wilde, slechte chauffeurs. Ik rijd sportief! verdedigt de Vlaming zich nog zwakjes en onhandig wanneer hij de beschutting van zijn auto verlaten heeft, maar het is slechts het zoveelste bewijs van zijn gebrek aan inlevingsvermogen. Neen, dan nog liever de stilte aan het bushok. Die kan tenminste nog doorbroken worden.

Veiligheid en mobiliteit. Voor de enen gaat dat over de auto die kinderen bedreigt, voor de anderen gaat het over dieven die de auto bedreigen. Voor sommigen is de leefbaarheid van een binnenstad primordiaal, voor anderen de bereikbaarheid van handelszaken. Democratische politici moeten de belangen van beide groepen in één werkbaar geheel verenigen. Ze moeten daarvoor eerst het volledige terrein in kaart brengen, met alle denkbare vertakkingen naar andere bevoegdheden en alle mogelijke gevolgen voor de economische rentabiliteit, voor de gezondheid, voor het milieu, voor de stedenbouw, voor het imago van een stad zelfs. Ze moeten definities geven van vrijheid en van vrijheden die men zich permitteren kan. Ze moeten zich bezinnen over de relatie tussen welzijn en welvaart, en over de daarbij horende juiste verhoudingen tussen rechten en plichten. Ze moeten prioriteiten voorstellen en het budget in de gaten houden en ten slotte knopen doorhakken om tot een vernieuwend en coherent plan te komen.

Het is dus allemaal niet zo simpel als extremistische politici weleens durven stellen. Echte politiek is een werk van lange adem en van brede context. Wie werkelijk vooruitgang boeken wil, moet subtiliteiten begrijpen en inlevingsvermogen hebben. Hij moet schotten ophalen tussen verschillende hokjes, tussen departementen onderling en tussen partijen en, moeilijkst van al nog, tussen uiteenlopende maatschappelijke thema's.

Hij moet inderdaad misschien twee werkgroepen oprichten als dossiers een hoge symbolische waarde krijgen, maar uiteindelijk mag hij niet nalaten de conclusies van beide groepen op elkaar af te stemmen. Anders zal hij in het ijle blijven werken en hopeloos verloren lopen in de moderne wereld. Net zo verloren als de mandatarissen van het Vlaams Blok trouwens. Wat hen dan nog slechts van elkaar onderscheidt, is de vlag waaronder ze zich aan de kiezer aanbieden en aangezien de kiezer meestal

voor het origineel kiest, wordt het Blok en niemand anders slapend rijk.

Want niemand kent beter de ziel van de underdog, van de schlemiel, van de zichzelf zo slecht kennende en daarom blijvend verloren lopende Vlaming, als de strategen van het Vlaams Blok. Niemand voelt zo feilloos aan dat de gemiddelde Vlaming in de dode hoek verkeert. Geen enkele partij beseft zo goed dat het Blok en die Vlaming voor elkaar gemaakt zijn. De democratische politicus die niet fundamenteel en radicaal anders denkt en handelt dan deze Vlaming, is er dus aan voor de moeite, want een werkelijk alternatief ziet deze kiezer dan niet.

Het alternatief is er nochtans. Alleen wordt het zenuwachtig weggelachen door de Vlaming die beroete gevels, olieglad asfalt en futloze bomen als deel van het landschap is gaan beschouwen, maar zich intussen wel vrolijk maakt om de middeleeuwer die het afval door deuren en vensters kieperde. Het alternatief is fundamenteel, radicaal anders en wordt momenteel het duidelijkst beleden door de groene politici.

Groene politici: voor velen klinkt dat als een contradictio in terminis en zelfs politieke collega's merken soms schamper op dat Agalev toch maar een themapartij is, een partij met slechts één onderwerp: het milieu. Om intellectueel helemáál oneerlijk te zijn wordt dan meestal ook nog vlug het Vlaams Blok vermeld. Maar dat Agalev of het Vlaams Blok themapartijen zouden zijn, is een misverstand gebaseerd op malicieuze verzinsels van anciens over neofieten. Met wat kwade wil kan gemakkelijk hetzelfde beweerd worden over de traditionele partijen.

Agalev en het Blok zijn juist partijen met een breed levensfilosofisch draagvlak en met een programma dat minstens een even groot terrein bestrijkt als dat van de al langer bestaande partijen, ook al blijven delen van dat programma voorlopig minder uitgewerkt. Hun electoraal potentieel is in deze tijden

wellicht zelfs groter dan dat van de liberalen, de socialisten of de christen-democraten, want terwijl die zich al geruime tijd aan het heruitvinden, herpositioneren en inhoudelijk differentiëren zijn via marketing- en verruimingsoperaties, kunnen Agalev en het Blok gewoon en voluit en dit al twintig jaar lang hun eigen gang blijven gaan. Zij zijn het origineel waarover de kiezer het heeft als andere partijen gaan kopiëren. Zij bepalen en bespelen de verkiezingsthema's. Zij wegen op de beleidsagenda, al plukken ze zelden de vruchten van hun inspanningen - Agalev niet in de electorale zin, het Blok niet qua beleidsdeelname.

De natte vinger zegt dat de twee 'themapartijen' zelfs de assen zullen vormen waarrond het politieke landschap zich zal herverkavelen, want de grondthema's van de (nabije) toekomst passen slecht in verouderde denkkaders en worden lauw bejegend door de traditionele partijen. Of Agalev en het Blok binnen deze assen als partijen zullen overleven is twijfelachtig, maar rond hun opvattingen zal het wel grotendeels draaien.

De 'groene' as kunnen we als ecofilosofisch omschrijven. Ze overstijgt het liberale, socialistische en christen-democratische denken. Ze gaat in eerste instantie voorbij het oude machtsdenken en belangt alle mensen aan, ook degenen die ogenschijnlijk geen baat hebben bij het verwezenlijken van het ecofilosofische programma. Dat is dan ook meteen de moeilijkheid van de groene politiek. Daarom ook wordt de groenen soms naïviteit of, erger nog, arrogantie verweten.

De ecofilosofie is niet naïef. Ze stoelt op een doortimmerd gedachtegoed dat een verandering in moraal en rationaliteit noodzakelijk acht voor er werkelijke veranderingen mogelijk zijn in onze omgang met technologie, in ons economisch handelen, in onze leefpatronen, in ons denken over migratie, duurzaamheid, stedelijkheid, democratie enzovoort. De ecofilosofie beoogt het herstel van de band tussen de mens en zijn omge-

ving. We moeten deel uitmaken van de kringloopcultuur van de natuur en niet eigenhandig een uitloopcultuur willen opleggen. We moeten de externe reserves minimaal gebruiken door de interne reserves maximaal te ontginnen. Het zijn dure termen en we zullen er nog een paar aanbreien. De ecofilosoof zet zich af tegen een afstandelijk, objectief, fragmentarisch, technologisch, ecologisch onbewust, politiek onverschillig en sociaal niet-geëngageerd wereldbeeld, waarin materiële vooruitgang beleden wordt zonder nadruk op individuele verantwoordelijkheden. De ecofilosoof is daarentegen betrokken, waardegericht, allesomvattend, humanistisch enzovoort, of hij doet toch tenminste een poging om dat allemaal te zijn.

Omdat vele gesprekspartners alleen economische argumenten begrijpen, hebben de groenen het wel eens over de kostprijs van een ontwricht ecosysteem. Schadeclaims uitbetalen na overstromingen of stormen, verzuurde bodems saneren, veestapels vernietigen, verwoestijnde gebieden herbebossen, dijken optrekken tegen het stijgende zeewater (zes procent van Nederland verdwijnt eronder), ziekteverlet of hospitaalopname van chronische zieken die het slachtoffer zijn van luchtverontreiniging (astma, bronchitis, sommige hart- en vaatziekten), stress en tijdverlies bij toenemende filevorming: de factuur zal niet bepaald lachwekkend zijn.

Maar het gaat natuurlijk om veel meer dan dat. Wie zijn omgang met het milieu economisch becijfert, handelt een beetje als degene die kunstuitingen vooral als glijmiddel beschouwt voor de nationale export of als een mogelijke opkrikker voor de lokale horeca. Het is meegenomen wanneer kunst handelscijfers in de positieve zin beïnvloedt, maar het is ook niet meer dan dat. Een gemeten hoeveelheid is niet echt het criterium om uitingen van kunst op hun waarde te schatten. Met milieu is het net hetzelfde. Kwantiteit is een interessante factor, maar het is de kwaliteit die sturen moet. (Waarbij kunst een zaak van een-

lingen voor eenlingen is, terwijl het milieu net een zaak van iedereen voor iedereen is.)

En er is nog meer. Meer nog dan we zelfs maar vermoeden. Want waar het op staat, is het volgende. Het milieu als strijdthema is zo breed en cruciaal dat extreem-rechts ook hier uitbreiding zal zoeken en vinden. In zijn voortdurende zoektocht naar verbreding van de basis zal het Blok uiteindelijk oneigenlijk inbreken op het groene gedachtegoed, vanuit bijvoorbeeld de zuiverheidsgedachte van de natuur (zoals in de jaren dertig) of inspelend op, om maar iets te noemen, de vaststelling dat het verlangen naar dierenwelzijn toeneemt naarmate we ons minder verbonden voelen met de natuur.

Het Blok maakt gebruik van onze zwakke plekken en het milieu is daar een van. Het Blok rekent op ons inconsequent denken en onze zucht naar kortetermijnoplossingen. Het springt in het gat dat we zelf creëren, desnoods in het ozongat - niet om het te dichten maar om het nog groter te maken. Hoe groter het ozongat, hoe beter voor het Blok. Het is niet meer dan dat.

Het is doorzichtig en het is onafwendbaar. Hou u vast.

[3]

Gemakkelijk heeft de goedbedoelende politicus het niet, en ook daarom moeten we hem prijzen. In elke mens schuilt een Blok'er, beseft hij, maar in de Vlaming nog iets meer dan in vele anderen want Vlamingen neigen naar het negatieve. Ze klagen en vragen het onmogelijke, en het is altijd de schuld van de anderen. En vooral van de overheid. Die heeft altijd boter op het hoofd, terwijl ze toch zoveel mogelijk doet wat het volk vraagt, want de overheid dat is tot nader order en voorlopig toch nog het volk? Niet in Vlaanderen echter, waar ze als een soort binnenlandse bezetter beschouwd wordt, als een puist die lichaamsvreemd is, als een parasiet zelfs die teert op dat lichaam, ons lichaam. En we blijven dat maar herhalen en dus geloven. Onze neiging tot inciviel gedrag is misschien historisch te verklaren en was wellicht ooit nuttig en zinvol, maar we mogen er ons niet blijvend achter verstoppen.

Het ziet ernaar uit dat er maar één oplossing is, één uitweg slechts uit de impasse waarin het Vlaamse volk zich bevindt: het moet een nieuw volk creëren. Niet eigen volk eerst, maar ander volk eerst. Niet de vreemdeling of de overheid is de vijand, maar wel dat van zichzelf vervreemde eigen volk, dat moet sleutelen aan zijn mentaliteit tot die niet langer de vruchtbare bodem levert waarop het Vlaams Blok al te gemakkelijk teert. Pas wanneer dat volk zichzelf ontmaskert, zal het extreem-rechts kunnen ontmaskeren. Pas wanneer een gigantische mentaliteitsverandering plaatsgrijpt, kan de lokroep van extreem-rechts gesmoord worden, pas dan zal het Vlaams Blok niet langer garen spinnen bij het minste dat fout loopt. Pas dan zullen de symptomen van vervreemding zoals beschreven in Van Dale - angstig-

heid, apathie, egocentriciteit, het gevoel er niet bij te horen, pessimisme, rancune en wantrouwen - niet meer van toepassing zijn op de Vlamingen.

Maar waar liggen de sleutels die het in zichzelf gesloten Vlaamse volk openen kunnen? Hoe onderwijs je levenslust en optimisme? Hoe verwerft een kind inzicht in het onderscheid tussen een glas dat al halfleeg is en eentje dat nog halfvol is? En hoe haal je die kolossale balk uit de ogen? Met heel veel verbeelding in elk geval. Met vallen en opstaan. Met volharding. Want een volk verandert je niet van de ene dag op de andere. Dat is een project van lange adem. Het is een kwestie van algehele preventie en iedereen weet dat voorkomen veel ingewikkelder is dan bestraffen. Maar ook veel lonender.

Preventie begint op school. Daar ligt een eerste sleutel. Daar ligt zelfs de hefboom die alles in beweging zet, want een volk wordt niet meer dan wat zijn onderwijs opbrengen kan. Kinderen en tieners zitten uren per dag op school. Sommigen zien vaker en langer hun leerkracht en hun klasgenoten dan dat ze hun ouders zien. Het spreekt dan ook vanzelf dat het onderwijs veel meer moet aanbieden dan individueel te verwerken leerstof, dat men in scholen meer moet doen dan rekensommen maken en leren spellen zonder fouten en alle hoofdsteden van de wereld uit het hoofd leren. Moderne scholen moeten er vooreerst voor zorgen dat kinderen zich gezamenlijk goed in hun vel voelen, want dan pas komt eruit wat erin zit en dat is meestal heel wat. Psychologisch en sociaal gevoelige leerkrachten hoeven dan vaak niet meer (maar ook niet minder) te zijn dan bemiddelende doorgeefluiken, die wat uit de groep komt er telkens opnieuw in investeren en zo de onderlinge stimulansen van kinderen in voorwaartse banen leiden.

Bovenop de kunst van het lezen en het rekenen ontwikkelen kinderen dan vooral manieren om zelfstandig te denken, beslissen en handelen. Ze worden sociaal vaardige en weerbare

mensjes die onvermijdelijke gevoelens van frustratie op een positieve manier kanaliseren, die drogredenen aanzien voor wat ze werkelijk zijn, die grote problemen kunnen onderscheiden van kleine, die ontdekken dat scheldpartijen en gesakker geen aanzet vormen tot gesprekken, maar net het einde ervan inluiden. Ze worden zelfverzekerde, positief ingestelde jongeren die ongeremd hun mening spuien, maar in hun kritiek al beleefd geformuleerde aanzetten geven voor verbeteringen en oplossingen. En zo worden ze later zelfredzame, mondige burgers die spontaan met elkaar praten wanneer ze aan het bushok staan, ook als er niet meteen te klagen valt.

Ouders mogen echter niet alles van een school verwachten, want kwalitatief hoogstaand onderwijs en een goede buitenschoolse jeugdwerking kunnen hoogstens een bekroning zijn van wat thuis begonnen is. Zelf moeten ze al even zorgvuldig met hun kinderen omspringen. Ze moeten ze ernstig nemen en zich verplaatsen in hun geest, opdat de kinderen zich ook zouden kunnen verplaatsen in die van anderen. Ze moeten luisteren naar hen en op hun beurt van hen willen leren. En ze moeten beginnen met zelf het goede voorbeeld te geven. Ze moeten de eigen tekortkomingen durven onderkennen en eraan werken. Ze moeten uit vicieuze cirkels breken. Ze moeten een zo positief mogelijk wereldbeeld proberen uit te stralen, ook al zien ze veel ellende, ook al hebben ze het zelf soms moeilijk en ook al maken ze dan liever obscene gebaren dan dat ze bemoedigende schouderklopjes geven.

Maar ze mogen hun kinderen ook niet al te ijverig beschermen tegen krassen op de kinderziel. Ze moeten ze kennis laten maken met zelfgekozen vormen van armoede en wanorde, en evengoed met zinloze chaos en onrecht, opdat ze niet als onnozele halzen door het leven zouden gaan. Kinderen zijn geen huisdieren die je voor de gezelligheid in huis haalt, die je tam maakt, volstopt met lekkers en af en toe eens uitlaat. Al te veel

lekkernij maakt een mens ziek, overbescherming tast op termijn de immuniteit aan en een teveel aan goede manieren leidt vaker dan gewenst tot een gebrek aan souplesse en tot vertwijfeling bij het minste, en uiteindelijk soms zelfs tot onverdraagzaamheid.

Wie kinderen op de wereld zet, laadt de grootst denkbare verantwoordelijkheid op zijn schouders, want kinderen maken de wereld van morgen en ze zullen dat in grote mate doen zoals wij ze dat geleerd hebben. Daarom betekent een goede opvoeding werken aan communicatie en toewijding en flexibiliteit. Daarom moeten we leven en denken in parabels en verhalen, en dat elke dag opnieuw.

Zoals onze kinderen en onze toekomst geschoold moeten worden, zo moeten ook wij allen aan permanente vorming doen, want de nood aan verandering is nu al groot. Allen hebben we wel iets van een Blok'er, meestal in kleine handelingen en in nauwelijks hoorbaar gemompel en soms zelfs maar in gedachten. In elk van ons sluimeren extreem-rechtse reflexen die onmacht en onvrede veranderd willen zien in almacht en oorlog. Want er zijn zoveel momenten in ons leven dat we vinden dat het genoeg geweest is en dan is een radicale stem zó gegeven. Dan is gemakzucht zo gemakkelijk.

Daarom moeten we onszelf voortdurend in de gaten houden en daarbij op duizend-en-één dingen letten (zie boven, zie onder, zie op talloze andere plaatsen). We moeten een consequent gedrag aankweken en proberen te leven naar de geest van door ons allen tezamen bepaalde wetten, en beseffen dat iedereen gelijk is voor die wetten. We moeten ons inlevingsvermogen ontwikkelen en daarom naar verhevigde waarnemingen van de wereld kijken, naar kunst dus, veel kunst, goede kunst, sterke kunst, eerlijke kunst, kunst in allerlei vormen. En we moeten die wereld vooral in haar werkelijke proporties leren zien en erkennen

dat het verlamme zelfbeklag van mensen die het uiteindelijk goed hebben een belediging is voor de vele honderdduizenden Vlamingen die werkelijk armoede lijden of inderdaad weinig perspectieven hebben of zelf het slachtoffer van een gewelddaad waren. Beledigend én nefast is dat voor alle sociaal uitgestotenen, kansarmen en ontheemden die terecht een signaal geven willen, want hun stem verdwijnt tussen het geklaag van verwenden. Erger nog: zij, de ware sukkelaars, de slachtoffers die om velerlei redenen niet langer meekunnen of meewillen in een snel veranderende maatschappij, zij worden door de onnadenkende Vlaming steeds minder als slachtoffer gezien en steeds meer als deel van het probleem. Wat dan weer mede pijnlijk is voor de ambtenaren of de vrijwilligers die zich met beperkte middelen blijven inzetten voor wie echt redenen om klagen heeft.

We moeten ook grotere verbanden willen zien en op lange termijn willen denken. Voor de kiezer betekent dit dat hij zich grondig informeert over het volledige programma van de partijen en aandachtig de interne logica en samenhang van politieke beloftes of voornemens toetst. Wie voor het hier en nu opteert, gaat kiezen zoals hij winkelt. Hij maakt een selectie uit het aanbod en stelt zijn boodschappenkarretje à la carte samen. Moedwillig of onbewust negeert hij daarbij soms punten waar hij het misschien helemaal niet mee eens is of die zelfs ingaan tegen zijn opvattingen als hij ze wat van naderbij bestudeert. Maar hij heeft dat probleem waarmee hij zit en het antwoord op dat probleem vindt hij in de verkiezingsbrochure en dat volstaat. Het is een kiesgedrag dat lijkt toe te nemen, het kiesgedrag van de Vlaming die steeds minder in een gezamenlijk te dragen maatschappelijk project gelooft en steeds meer oog heeft voor de persoonlijke baten. Versterkt door de al eerder omschreven neiging tot inconsequent gedrag vertaalt zich dat uiteindelijk in een kortzichtige en gevaarlijke politieke keuze. Wie zo stemt, moet tenminste de burgerplicht hebben om zich te ont-

houden tijdens de verkiezingen, want hij vervalst de uitslag. De partij interpreteert de stem immers als een keuze voor het gehele programma.

Vóór de verkiezingsdag heb je dat hele programma waarin de ideale wereld nagestreefd wordt, een wereld waarin de partij het helemaal alleen voor het zeggen heeft en waar geen toegevingen gedaan moeten worden. Een utopische wereld dus. Ná de verkiezingsronde belanden partijen echter opnieuw in de reële wereld van onderhandelen en consensus zoeken en coalities smeden. Terwijl in de verkiezingsstrijd om aandacht geschreeuwd wordt door de verschillen met andere partijen uit te vergroten, want zo gaat dat in tijden van reclame voeren, verandert dat plots allemaal wanneer de stemmen geteld zijn. Zo hoort het ook, al denken kiezers dan vaak aan bedrog en verraad van idealen. Het is een politieke paradox waarmee geleefd moet worden: voor de stembusgang is het geheel van tel, nadien telt slechts het delen.

Daarom verdient het aanbeveling om vooral politici te steunen die niet krampachtig vasthouden aan het hele programma, politici die de hokjesgeest doorbreken en zo meewerken aan de bijsturing van een mentaliteit. Zij die beweren dat ze geen coherent beleid kunnen voeren met andere democraten (wat niet hetzelfde is als democratisch verkozenen) bedoelen vooral dat ze het eigen programma niet integraal en ongehinderd kunnen uitvoeren. Ze claimen de hoofdrol in een stuk waarin alleen bijrollen zijn. Ze zijn wolven in schapenvacht, want vanuit een democratische partij en vaak zonder dat zelf te beseffen heulen ze mee met het Vlaams Blok. Door intellectuele oneerlijkheid en een gebrek aan collegialiteit remmen ze het onvermijdelijke vernieuwingsproces af en spelen ze zelfs met vuur.

Opnieuw brengt ons dat bij de voorbije coalitiebesprekingen in Antwerpen, waar de democratische partijen samengedrukt

zitten op de slappe kant, gedwongen tot elkaar, als in een oorlogskabinet waar geen plaats is voor het normale spel van tegengestelde krachten omdat het Vlaams Blok en zijn score de manoeuvreerruimte beperkt. Zich hard en radicaal willen profileren is meer dan ooit uit den boze, beseft eenieder, want een vijand bevecht je beter niet in verspreide slagorde.

Eenieder? Een van de twee partijen die zich numeriek onmisbaar wisten voor een democratische coalitie voelde zich al te veel een gijzelaar van de rest, voelde zich in de hoek gedrukt en zocht naar een uitweg. De liberalen, want over hen gaat het, eisten meteen maar het onhaalbare: de burgemeesterssjerp of de groenen buiten. Omdat zonder hen niet gepraat kon worden, konden ze hoog spel spelen. Ze schoven wel nog mee aan bij inhoudelijke vergaderingen over mobiliteit en veiligheid. Ze initieerden die zelfs en slaagden er ook in een duidelijke stempel op de finale akkoorden te drukken. Maar deelnemen aan de gespreksronde ging niet van harte, want bij afloop formuleerde de partij andermaal het onhaalbare. Het was dat of niets. Bij onhaalbare eisen heb je dan een impasse. In Antwerpen betekent dat egelstellingen in de vergaderruimte en gebakkelei voor de camera's.

De hulp van wijzen werd ingeroepen. De gesprekken versmalden tot een gevecht om mandaten. De kar werd voor het paard gespannen, in de politiek een teken dat er een niet eens verborgen tweede agenda is, met name: we bezetten eerst de posten en doen later met het nog overeen te komen bestuursakkoord wat we willen. De oude politieke reflex had het gehaald: mandaten waren doelen op zich geworden. De stijfbenige partij had bovendien ooit eens iets over verdeel-en-heers gelezen en dat leek haar wel wat. Vóór de anderen het goed door hadden, lagen ze allemaal op de loer. Uit angst bij voorbaat koudgemaakt te worden, begonnen ze zich een voor een opportunistisch te gedragen, in de hoop zo maximaal mogelijk vertegenwoordigd te zijn

in het door de liberalen gekortwiekte college, want die hadden intussen ook nog bedongen dat afgestapt zou worden van het consensusmodel.

Sommige onderhandelaars begonnen te beseffen dat het zo niet verder kon, dat ze het onderling zouden moeten regelen om eruit te raken, anders zou de intussen met afgrijzen toekijkende Antwerpenaar hen helemáál afschieten. Het balorige kind werd ten langen leste op zijn wenken bediend en stelde tot zijn verbazing vast dat een droomscenario uitgetekend werd. Het kreeg vier zitjes in een college van tien en de mandaten waren niet de minste: financiën, havenbeleid, economie, middenstand en... mobiliteit en veiligheid, de twee thema's die de vorige coalitie zoveel kopbrekens bezorgd hadden. Het onhaalbare had de partij niet gekregen, maar wat nu in de korf lag was bijna nog onverhoopter. Laat de anderen zich maar met de departementen der zachte waarden bezighouden, dachten de liberalen. Zelf hadden ze het laken allang naar zich toegetrokken en in de media konden ze bovendien nog doen alsof ze inbonden.

Volgde ten slotte een rondje inhoudelijke besprekingen, waarbij de liberale partij gas kon terugnemen want de buit was toen al binnen.

Als er al zoiets als een democratische staatsgreep zou bestaan, dan was dit er een.

De liberalen hadden het handig aan boord gelegd, gaven zelfs politieke opposenten toe. Was dit cynisme, afgunst of gewoon misplaatste bewondering? Want wat is er zo handig aan negatieve opstellingen, doelen die middelen heiligen, mannelijk risicogedrag, het afschieten van dissidentie en reactionair machtsdenken? Wat is er zo handig aan deze door iedereen zo verguisde politiek-oude-stijl, dat weinig fraaie gedrag van een groep lokale bewindslieden die zich eigenwijzer en onconstructiever opstellen dan hun Gentse kompanen of hun nationale boegbeelden of hun vele ruimer denkende en toekomstgerich-

te partijgenoten elders te lande die niet bang zijn van de achterban. Was het niet de nieuwe politieke cultuur die ons allen zou redden? De ware liberaal-humanisten vrezen rood noch groen, oranje noch paars, omdat ze zich nabij het centrum plaatsen en meer punten van onderlinge overeenkomst zien dan punten van verschil. Vooral zij beseffen beter dan wie ook dat achter een weigering tot compromis vaak slechts angst en een geveinsde zelfverzekerdheid schuilgaan. Hoe is het dan mogelijk, roepen ze vertwijfeld uit, dat uitgerekend hun Antwerpse partijgenoten zulke aanvallen van claustrofobie krijgen en smetvrees hebben voor andere, zelfs proper gewassen en biologisch gevoede lijven!? Want draaiden de verkiezingen in de stad van de gemiddeldste aller Vlamingen niet net om angst voor de ander? Van een slecht voorbeeld geven gesproken!

Het was echter helemaal geen voorbeeld, het was een navolging. Het was een inschattingsfout ten koste van de bevolking. Het was democratie volgens de letter, niet volgens de geest, democratie ten dienste van een vermeende meerderheid en niet van een verzameling van minderheden. Het was efficiëntie op korte termijn. Het was openlijk wantrouwen. Het was een straatgevecht. Het was een ruk naar rechts, want dat was toch de wil van de kiezer?

Het was het Vlaams Blok.

De liberalen hadden garanties gezocht voor het voeren van een rechtser beleid. De mensen willen het Vlaams Blok, rechtvaardigden ze zichzelf, geen rood-groen blok. De anderen roepen om het luidst dat ze rekening willen houden met de ongerustheid die doorklinkt in de stem van de kiezer, maar als het erop aankomt, zo weten de liberalen, geeft niemand thuis. Een sterke liberale vertegenwoordiging in het college, controle over belangrijke bevoegdheden, een liberale schepen van integrale veiligheidszorg (behelst dit ook ecologische of sociale veiligheid of het waken over politieke zeden?) en het verlaten van het

consensusmodel moeten ervoor zorgen dat er vanaf 1 januari 2001 effectief iemand thuis is. Met de afschaffing van een beleidsvoering bij consensus neutraliseerden de liberalen alvast de vermeende vijand binnen de coalitie, die paria waarmee ‘niet valt samen te werken’. Als dat niet kon door hem uit de coalitie te stoten, dan moest het maar op deze manier. Het geeft een geheel eigen, Antwerps-liberale invulling aan het begrip ‘team spirit’. Zichzelf de Blokkiezer toe-eigenen kan vreemde resultaten geven. Was het niet Roald Dahl die schreef: ‘De appel rot niet ver van de boom?’

Het was uiteindelijk, en misschien is dit nog het belangrijkste van al, dat Vlaams Blok in elk van ons dat mee aan de onderhandelingstafel zat. De Antwerpse liberalen handelden achterdochtig, verongelijkt soms en weinig soepel. Ze reden door rode lichten en duwden op claxons. Ze geloofden in ploeggeest, maar dan alleen met gelijkgezinden. Ze konden geen complimenten uitdelen, of toch niet in het openbaar. Ze legden de schuld bij anderen. Ze trokken zich van weinig aan, maar waren lichtgeraakt. Ze lachten op de verkeerde momenten. Ze bewezen lippendienst (aan de idee dat burgemeester werd wie het meeste stemmen haalde). Ze zagen geen verbanden, geen grote en geen kleine. Ze hadden misplaatste durf. Ze hadden weinig debatcultuur. Ze hadden nog minder empathie. Ze hadden een laag zelfbeeld. Ze maakten het de anderen zo moeilijk.

Ze namen een valse start en legden een bom onder de volgende zes jaar.

Bommen kunnen echter onschadelijk gemaakt worden en valse starten betekenen niet dat de wedstrijd afgelast is. Een misstap hoeft geen tendens te worden, een wonde geen litteken.

Na het hindernissenparcours van de onderhandelingen heeft de coalitie nu een inhoudelijk degelijk uitgebouwd programma - een ‘uitgestoken hand naar de Antwerpenaar’ noemen ze het

zelf - met aandacht voor de financiële mogelijkheden. De neuzen lijken min of meer in één richting te wijzen. Het is niet de bedoeling, wordt benadrukt, dat het bestuur als een op zichzelf knallende schietschijf beleid voert. Er is het besef dat de ploeg zo sterk is als de zwakste schakel. De minste onenigheid kan loodzwaar wegen op de hele coalitie. Misschien vormen ze dan wel geen echte ploeg, maar ze zullen wel als dusdanig beoordeeld worden. Niemand zal dus oogsten bij de grote uiteenspatting. Radicalisering van een van de partijen zal bij de anderen slechts tot onwelkome profilering leiden. De nieuwe politieke cultuur moet en zal een kans krijgen, of we dat willen of niet. Aan een koude oorlog heeft niemand iets.

Nu de goede voornemens toch op tafel liggen - straks is het nieuwjaar - leggen we er voor het nieuwe schepencollege nog een paar suggesties bij.

Ga zo vlug mogelijk gezamenlijk een weekend op stap in de Ardennen. Neem bij voorkeur uw intrek in een jeugdherberg en niet in hotels met aparte kamers. Kook samen, maak lange wandelingen en klets met elkaar, ver weg van achterban, partijvoorzitters, krantenkoppen en politieke agenda's. Wanneer u dit op regelmatige basis doet, zult u misschien opnieuw zo dicht bij elkaar komen als uw potentiële kiezers dat onderling al zijn in het dagelijkse leven.

Weet dat de wil van de kiezer een mythe is. De kiezer vraagt niet om een socialistische burgemeester of een liberaal beleid. Wanneer een coalitie is samengesteld op basis van een meerderheid van stemmen, is de wil van de kiezer al gevolgd. De rest is aan u. Wie dat anders ziet of het tegendeel beweert, liegt en doet aan stemmingmakerij. Hij is misschien zelfs een slechte verliezer.

Laat u nooit opjatten door ongeduldige perslui. Wat stelden die twee of drie maanden van onderhandelen voor, wanneer het om de bedrijfsvoering van een grootstad gaat, een havenstad met een enorm financieel en moreel deficit? Bepaal zelf

hoe lang over de dingen gepraat moet worden en beloof geen recordpogingen tegen het uur, want het zouden wel eens wereldkampioenschappen achtervolging kunnen worden. Zes jaar is zes jaar. Gebruik de uw toegemeten tijd ten volle, en durf daarbij verder te kijken dan 2006. Langetermijnprojecten knutsel je niet op één-twee-drie in elkaar. Vluchtig overleg leidt tot inefficiëntie, loze beloften en valse saamhorigheid.

Laat u niet verleiden tot het geloof in toverformules. Regeren met harde hand is zo'n formule waar mensen in tijden van nood steeds weer om vragen. Repressie is een andere electorale lokvogel. Of nultolerantie, om een eigentijdser term te gebruiken. Repressief optreden kan hooguit een tijdelijke en omzichtig te gebruiken noodrem zijn om de georganiseerde misdaad en een harde kern criminelen onder controle te houden. Wie langdurig en op grote schaal repressief optreedt, verhelpt niet aan gevoelens van angst. Hij vergroot alleen maar het afhankelijkheidsgevoel jegens de overheid. Hij ondersteunt de roep van de passieve klager en de onwil van burgers om zelf het sociale verkeer te regelen. Hij werkt slechts een afgedwongen en vals gevoel van veiligheid in de hand en een polarisatie tussen groepen, en klopjachten uiteindelijk.

Bij nultolerantie is vooral en opnieuw het inconsequente denken van de Vlaming het probleem. Iedereen gelijk voor de wet? Natuurlijk, denkt de Vlaming, maar zal hij met de glimlach zijn boete betalen omdat hij op de busstrook geparkeerd stond (eventjes maar) of omdat hij een klokhuis op het openbaar domein keilde (dat is toch organisch afval!?) of omdat hij foefelde met de belastingen of niet-handenvrij gsm-de in de auto? Vlaamse nultolerantie zal nog meer mensen in de armen van het Blok drijven. Tenzij wanneer die nultolerantie alleen voor bepaalde groepen bedoeld is, maar dan hebben we het andermaal over klopjachten. Nultolerantie is op zich een interessante piste om sociaal onwenselijk gedrag aan te pakken, om op

basis van duidelijke criteria overlast in buurten te bestrijden. Maar wie nultolerantie zegt, moet uitvoerbare wetten zeggen en voldoende toezicht en verhoogde pakkans en effectieve verbalisering, want zolang de arm der wet jonge handtasdieven oppakt en ze een uur later vrij moet laten of zolang multinova's stelselmatig snelheidscontroles uitvoeren op hoofdwegen maar de woonstraten links laten liggen, zal nultolerantie inefficiënt en zelfs contraproductief zijn. Nultolerantie creëert hoge verwachtingen bij de bevolking. Wie a zegt moet daarom b zeggen. Nul moet dan echt nul zijn, voor iedereen en voor iedereen zichtbaar. In Singapore ligt nergens kauwgom op het trottoir en in Scandinavië rijdt slechts een enkeling sneller dan toegelaten. Raad eens waarom?

Sluit uiteraard de ogen niet voor gewelddaden, inbraken en velerlei vormen van agressie die gevoelens van onbehagen creëren, zelfs niet wanneer steden als Antwerpen of Gent stukken veiliger zijn dan vergelijkbare Europese steden. Laat u bij de bestrijding ervan echter niet verleiden tot discriminatie. Ga dus niet alleen achter inbrekers aan maar ook achter witte-boor-dencriminelen. Neem gerust opgedreven snorfietzen in beslag, maar dan ook Porsches die tweehonderd per uur halen, en ga eens praten met de fabrikanten die dergelijke auto's op de markt brengen. Probleemjongeren moeten aangepakt worden, maar dan niet alleen de kansarme recidivisten die de straat onveilig maken maar ook de wizkids uit de betere klassen die met hun virussen als pyromanen brand stichten in computernetwerken (en vervolgens binnengehaald worden door goed betalende bedrijven; het is een bijzondere manier van solliciteren). Prostitutie kan hinderlijk zijn in bepaalde buurten, maar wanneer hoeren gevisieerd worden, moeten ook hun klanten en zelfs de stad die taksen int op de peeskamertjes aan de tand gevoeld worden. Politierazzia's zijn oké, maar vergeet niet aan te kloppen bij fraudeurs die in het zwart opgetrokken villa's bewonen

wanneer je op weg bent naar illegale telefoonwinkels van stromannen wier papieren niet in orde zijn. Mensen hebben vlug door dat bij de bestrijding van onveiligheid behalve een gebrek aan financiële middelen en knowhow al te vaak ook een soort eerbied en bewondering bestaat voor en zelfs sympathie met niet onbemiddelde hoger geschoolden die het systeem te vlug af zijn en het daardoor zelfs ondergraven.

En wat met de roep om sterke mannen? Ook sterke mannen vormen niet het antwoord op onze al dan niet vermeende problemen. Ze vergroten die uiteindelijk alleen maar, want ze wekken de illusie dat het leven eenvoudiger is dan het lijkt en ze maken ons nóg gemakzuchtiger. Een roep om sterke mannen is een vraag om betutteling, is een stap terug in de tijd, is zelfs een belediging voor een geëmancipeerd volk. Op verlichte en inspirerende en vlot pratende leiders is niets tegen, maar sterke mannen, neen dank u. Ze moeten al heel sterk zijn om geen patriarchen te worden die alleen nog jaknikkers rond zich dulden en de flinterdunne grens tussen populisme en demagogie steeds veelvuldiger beginnen over te steken. Hoed u trouwens voor politici die ‘opkomen voor de kleine man’. En hoed u voor het broederpaar Caritas en Charisma, want ze werken ontvoogding tegen en creëren slechts oppervlakkige geborgenheid. (En misschien moeten we ons ook hoeden voor rechtstreeks verkozen burgemeesters, want dat zullen sterke mannen zijn die opkomen voor de kleine man en liefdadigheid prediken en vooral scoren op hun charisma. Wantrouw in elk geval kandidaat-burgemeesters die rechtstreeks verkozen willen worden en die andere manieren van verkiezen paternalistisch vinden, want dat zijn meestal sterke mannen.)

Geen sterke mannen hebben we nodig, maar brede coalities die sterke daden verrichten en daar stevig over communiceren met de bevolking. Binnen brede coalities wordt veel gediscussieerd, wat sommigen als een nadeel opvatten. Anderen vrezen

dat typische partij-accenten dan verloren gaan in een soort eenheidsworst, dat de beleidspartijen al te zeer naar elkaar toegroeien en dat de kiezer geen verschillen meer ziet, dat het hem grijs voor de ogen wordt en zwart in het hart. Maar discussies hoeven niet per definitie tot zwakke daden of oneerbare, onwerkbare compromissen of de afschaffing van duidelijke partijprogramma's te leiden. Integendeel. Laat elke partij zich beheerst uitleven op dat terrein waar zij gevoel en oog voor heeft (zoals dat in een goed gezin gaat). Laat elke coalitiepartner zich bewijzen binnen de grenzen van het overeengekomen bestuursakkoord. Laat elke speler van tijd tot tijd ook scoren ten behoeve van de persoonlijke achterban én van het zelfbeeld, maar zonder dat hij dat in eigen doel doet, zonder dat hij het delicate evenwicht verbreekt tussen wat hoort en wat scoort. Zo krijg je een hechtere ploeg waarin sterke individuele prestaties niet onopgemerkt blijven (zoals dat in een goed draaiend gezin het geval is). Zelfs de supporters van de opponent zullen dat uiteindelijk moeten toegeven, ook al verliezen ze de match.

En er zijn nog voordelen. Eén partij heeft nooit de wijsheid in pacht. Daarom zijn wederzijdse bevruchtingen, correcties en verfijningen van programma's aangewezen, daarom moet een nieuw soort discussiebestuur ontstaan die los-vaste verbanden over de partijgrenzen heen aanmoedigt én individuele conflicten ontmijnt. Waarlijk sterk is degene die inbinden kan. Wie hardnekkig aan het eigen, doorgaans vrij statische programma vasthoudt, handelt als een autist die zekerheid zoekt en niet als een politicus die vooruit wil. Bovendien garandeert een breedgedragen bestuur min of meer dat de prioriteiten van vele bewoners tegelijk aangepakt worden en niet vooral de eigen besognes van mandatarissen. Het bestuur moet evenwichten zoeken tussen verschillende verlangens binnen een stad én binnen individuen, want puur rode, blauwe, oranje, groene, gele of bruine burgers bestaan niet.

Een breed politiek draagvlak voorkomt ten slotte dat na verkiezingen het beleid radicaal omgegooid wordt en dat steeds wisselende coalities steeds weer op andere prioriteiten hameren of, erger nog, het warm water uitvinden. Een zo groot mogelijke eensgezindheid onder democratische partijen over essentiële punten werkt continuïteit van beleid in de hand. De lange termijn vaart daar wel mee, want een gezamenlijk uitgestippelde koers wordt minder vlug verlaten en de drang naar plotse toverformules en sterke mannen wordt dan ook minder groot. Beter langzaam maar zeker, dan abrupt en onzeker, geldt in het leven. Jammer dat de ongeduldige Vlaming het zo dikwijls anders ziet als het op politiek aankomt.

[4]

Wie aan een nieuw, beter Vlaanderen werken wil, moet aandacht hebben voor een soort van permanente nakindse vorming. Bepalend daarbij en sluitstuk eigenlijk van een groeiproces waarbij we onszelf voortdurend observeren moeten, is de kwaliteit van de opiniërende teksten, lezingen, reportages en gesprekken die een land produceert en produceren laat, van het journalistieke proza dus en de ingezonden brieven, de televisiedebatten, de literatuur, de politieke brochures, de beeldverslagen, de propagandabladen, de kunstkritieken, de scripts, de toespraken, de polemieken, de interviews, de recensies, de reclameboodschappen, de academische scripties, de documentaires, de geschiedkundige werken, de columns en de essays over de meest uiteenlopende onderwerpen. Zij bepalen de stemming, de opinie en de agenda. Zij zetten de toon. Zij sturen de discussie. Zij schrijven impliciet voor hoe mensen zich horen te gedragen. Als hun gezamenlijke kwaliteit te wensen over laat, kan een volk nóg zo hard willen, het zal blijven wegzinken in een moeras van inhoudelijke en vormelijke slordigheden.

Het is bovenal aan de intelligentsia om over die kwaliteit te waken. Zij vooral mogen geen struisvogels zijn die de kop in het zand steken. Ze moeten eerder als kanaries zijn diep in de mijn. Bij de minste gaswolk moeten ze misselijk worden en de mijnwerkers naar boven jagen. Met hun hypergevoelig gestel moeten ze als eerste aangeven dat er iets fout loopt, dat wat beweerd wordt niet correct is, dat de waarheid geweld aangedaan wordt. Ze moeten alle vormen van kromdenken blootleggen en aan de alarmbel trekken als politici, topambtenaren, journalisten, academici, schrijvers, reclamemakers, tv-presentatoren, be-

drijfsleiders, bekende Vlamingen van allerlei slag en andere invloedrijke mensen slordig omspringen met hun formuleringen. Ze moeten tekst en uitleg geven bij hun ongemak. Ze moeten de grenzen afbakenen tussen credibiliteit en debiliteit, tussen democratie en emocratie. Ze moeten een soort officieuze deontologische commissie vormen die morsige gedachtegangen niet verbiedt maar wel tegenspreekt. Ze moeten in de pen klimmen en analyseren en beelden aanreiken en zo de spiegel vervaardigen waarin de gemiddelde Vlaming zichzelf ziet.

Dat doen ze door leugens uit kwade wil, gemakzucht, nonchalance, domheid of onkunde aan de kaak te stellen. Of door de mechanismen achter hypocrisie, stemmingmakerij en dubbele agenda's bloot te leggen. Of door mythes en stereotypen en verdachtmakingen te doorprikken. Of door te waarschuwen voor de gevaren van platte redeneringen en selectieve geheugens en pseudo-wetenschappelijke valsheid in geschrifte. En zelfs door erop te wijzen dat tijdens de verkiezingscampagne van 2000 twee grote Vlaamse volkspartijen een taalfout maakten in die ene zin waarmee ze de aandacht van het publiek wilden trekken, want misschien is ook dat symptomatisch voor een volk.

De noodklok luiden doet de intellectuele kanarie ook door zich vragen te stellen bij bepaalde vormen van duperend schrijven of televisie maken. Regelrechte laster of roddels, insinuerende aantijgingen, commerciële exploitatie van zwakkeren, misleidende montages, sensatie verstoep achter geveinsde morele verontwaardiging: velerlei vormen van gebrek aan respect voor iemands privacy kunnen aangeklaagd worden. De grens tussen werkelijkheid en fictie kan soms zelfs zo vaag worden dat ook de lezer of de kijker er de dupe van dreigt te worden, al zal hij dat zelf misschien niet meteen zo ervaren. Wat zich aandient, lijkt realiteit en wordt als dusdanig verkocht, maar in wezen is het manipulatie en krijg je een verhaal dat een scenario heeft en

selectieprocessen kent en gemonteerd of geredigeerd wordt. Aan illusie is niets verkeerd, aan sluipende opinievorming ook niet, maar we moeten blijven beseffen dat eenvoudig spektakel of een chronique scandaleuse gemakkelijker overtuigt dan een doorwrocht betoog. Het zijn dingen om in de gaten te houden, want voor je het weet krijg je letterlijk een verknipt beeld van de werkelijkheid, zonder dat je het zelf door hebt.

Ook het al dan niet bewust scheppen van een negatieve sfeer uit winstbejag (kijken-verkoopcijfers) kan gehekeld worden. Wie munt slaat uit effectenjagerij of uit het inspelen op angstgevoelens, moet op zijn verantwoordelijkheid gewezen worden. Stemmingmakerij kan leiden tot banalisering van geweld, tot het bevestigen van onterechte vooroordelen, tot het aanwakkeren en uitvergroten van gevoelens van onbehagen, tot het scheppen van een vals bewustzijn zelfs, want een overvloed aan negatieve berichtgeving creëert een reëel onveiligheidsgevoel, ook als de onmiddellijke leefwereld daar geen aanleiding toe geeft. De media moeten ook zelf waken over een zo integer, volledig en objectief mogelijke journalistieke benadering van wat al te vaak als problematisch ervaren wordt, maar dat bij nader inzien niet is, of niet in die mate. Wie steeds weer over stelende allochtonen bericht, bemoeilijkt de inplanting van asielcentra. Wie echtelijke drama's tot in de details beschrijft, maakt van liefde een wankel begrip. Wie voortdurend afgeeft op een beleid of regelmatig beelden toont van krantenlezende parlementsleden of onderhandelen steevast 'bedisselen' noemt, werkt antipolitieke gevoelens in de hand. Wie altijd op dezelfde nagel klopt, klopt ten slotte op clichés, en die zijn moeilijk te bevechten. Hij klopt ook op zichzelf, want wie zijn publiek misprijst, wordt uiteindelijk zelf misprezen: 6 procent van de Engelsen vertrouwt nog de pers, 79 procent heeft vertrouwen in het ketchupmerk Heinz.

Ook misleidend woordgebruik moet tegen het licht gehou-

den worden. Het solidarisme dat het Vlaams Blok predikt heeft weinig vandoen met de term solidariteit. Integendeel zelfs. Minder flagrant maar evengoed in vraag te stellen is de claim die socialisten nu nog op het woord ‘sociaal’ leggen of de suggestie van een andere Vlaamse partij dat ze de centropartij bij uitstek zou zijn omdat ze ‘de mens centraal plaatst’. Of ook nog de liberale aanspraak op het begrip ‘vrij’ (liber), waarbij het wel eens durft te gaan om vrijheid als een privilege. Woordkeuze is een belangrijk wapen in de politieke strijd, vooral wanneer de inhoud van woorden positieve gevoelens losmaken bij de luisteraar. Solidariteit, sociaal, de mens centraal, vrijheid. Het zijn voor vele partijen onderling inwisselbare termen, maar wie ze het eerst, het vaakst of het luidst roept, kan ze zich na verloop van tijd toe-eigenen. Dan wordt het oppassen geblazen, want met de invulling ervan kan je weer alle kanten op, zonder dat militanten en sympathisanten dit per se door hoeven te hebben.

Het twintigste-eeuwse voorbeeld par excellence wat dit betreft is het begrip ‘communisme’. Gemeenteit, gemeenschap, allemaal samen. Het klinkt goed. Het klinkt verfrissend. Minder goed en minder fris klinkt echter de concrete invulling: autoritair bestuur, totalitaire staat, antidemocratische aanpak, collectivisme, onverdraagzaamheid jegens individueel gedrag... Het lijkt wel fascisme, en het is dat ook. Want zelfs op die punten waar communisme zich expliciet onderscheidt van fascisme (internationale gerichtheid, emancipatie, anti-elite, antiklassenstrijd) is in de praktijk weinig verschil te merken. Twee schijnbaar tegengestelde politieke stromingen die elk hun eigen illusie van vernieuwing aanprijzen, blijken de facto doorslagjes van elkaar te zijn. Er bestaan dus twee woorden voor eenzelfde conservatieve en gewelddadige manier van politiek voeren, twee woorden die in grote lijnen hetzelfde betekenen en er toch in slaagden de twintigste eeuw in twee kampen te verdelen. Het is allemaal een kwestie van het juiste klimaat te creëren, weten ook

die laissez-faire liberalen die verdedigers van de natuur moedwillig ecofascisten en cryptocommunisten blijven noemen. *Les extrêmes se touchent*, in de politiek nog meer dan om het even waar. En zeker in een politiek waar het om het even is en onwaar.

In het verlengde van dit alles kan ook lippendienst ontmaskerd worden, en zeker die van een regering. Is het bijvoorbeeld normaal dat een regering moedig ja knikt en ronkende verklaringen aflegt op internationale bijeenkomsten, om terug in eigen land de gemaakte afspraken gewoon naast zich neer te leggen? Is het aanvaardbaar dat een land als België op de vingers getikt moet worden in verband met milieunormen halen, de uitstoot terugbrengen, het effectief besteden van een overeengekomen bedrag aan ontwikkelingssamenwerking of het respecteren van internationale wapenwetten? Zolang we daar niet even massaal en krachtig tegen protesteren als tegen de vervroegde vrijlating van een kindermoordenaar, moeten we durven erkennen dat neiging tot lippendienst misschien wel eens dé typische karaktertrek van onze timide volksaard zou kunnen zijn en dat we bijgevolg de regering hebben die we zelf verdienen.

Bijzondere aandacht dient ook geschonken aan sloganeske benaderingen van ingewikkelde materie. Kanttekeningen kunnen geplaatst worden bij retoriek, bij verbaal gerol van spierballen, bij het op de man spelen in plaats van op het plan. Commentaar kan geleverd worden op politieke strategieën die problemen simplificeren en ze vervolgens door een megafoon jagen vanuit de wetenschap: hoe meer protest, hoe groter de partij van de proteststemmer. Wenkbrauwen kunnen gefronst worden bij cirkelredeneringen en tegenstrijdigheden, bij gedachtegangen zonder gedachten, bij dovemansgesprekken, bij het tappen uit steeds dezelfde vaatjes. Vragen kunnen gesteld worden bij het uitroepen van problemen wanneer die er niet zijn (de anderen 'verzwijgen dan de waarheid'), bij het hanteren van hele leugens over anderen en halve waarheden over

zichzelf, bij het uit het oog verliezen of moedwillig negeren van grotere verbanden. Want slechts wanneer dit soort vragen blijvend gesteld worden, ontkracht je de hang naar en het geloof in eenvoudige oplossingen.

Wat slogans en extreem-rechts in Vlaanderen betreft, mag een vragensteller zich vooral niet beperken tot de hoofdthema's uit het nationale zeventig-puntenprogramma, tot de optredens en uitspraken van de partijleiding en tot de slagzinnen die het nationale secretariaat in groten getale op de bevolking afvuurt (vanuit die andere wetenschap: hoe extremer de partij, hoe groter het deel van het budget dat moet opgaan aan propaganda). Ook de inhoud van lokale partijblaadjes moet nageplozen en uitgevlooid en op zijn waarheidsgehalte getoetst worden, want hun impact is helaas veel groter dan die van alle nationale kranten samen. Ook de minder gladde en niet als ideale schoonzones geföhnde mandatarissen van de lagere echelons moeten voor de camera's gehaald worden. Niet voor niets bepalen vier of vijf kopstukken jarenlang al wat gezegd kan worden en wat niet, en hoe. Niet voor niets zijn zij doodsbang dat andere partijleden domme dingen zullen zeggen, onverbloemd racistische uitspraken zullen doen, te extreem zullen overkomen. Niet voor niets zorgen zij ervoor dat de gelaarsde stoottroepen zich koest houden, dat Vlaanderen niet het neonazistische geweld kent dat Zweden of Duitsland teistert (nauwelijks extreem-rechts geweld dankzij het Blok: het is een paradox die tellen kan).

Daarom vormen zij sinds jaar en dag het gezicht van de partij, het masker zeg maar, want hun werkelijke aard en hun kernprogramma houden zij uit de media als geen ander. Naar die aard moet elders en overal gezocht worden, al valt te vrezen dat het na 8 oktober voor veel kiezers alweer wat minder uitmaakt of de partij waarvoor ze stemden nu onverdraagzaam is of niet.

Ook democratische politici laten niet altijd het achterste van hun tong zien. Ook hún partijen hebben vaak een dubbele

agenda. Om potentiële kiezers niet te bruuskieren, wordt het concrete programma gemakshalve vaag gehouden en vervalt men in slogans. Om de burgers niet te overdonderen, wordt op een beperkt aantal thema's gefocust. Het gevolg is dat de indruk ontstaat dat het programma inderdaad vaag is, algemeen én beperkt, en inwisselbaar met andere programma's. Bovendien wordt een andere, veel schadelijker indruk indirect bevestigd, namelijk dat het programma de belangen van de partij dient, en niet omgekeerd.

Wat verzwegen of vaag gehouden wordt plaatst deze politici echter niet buiten onze maatschappelijke politieke consensus. Het betreft hier gewoon minder populaire politieke voorstellen. Bij het Vlaams Blok ligt dat anders. Daarom mag de partij niet gebanaliseerd worden, daarom moeten politici of journalisten het Blok op bijzondere wijze behandelen. Het Blok plaatst zich overigens niet alleen inhoudelijk maar ook door zijn manier van debatteren buiten het maatschappelijke debat. Het antipolitieke spreken zit in zijn vertoog ingebakken, wat dom is. Maar ook het antidemocratische spreken is de partij niet vreemd, wat verontrustend is.

Om dezelfde redenen mag men er niet voor terugdeinzen om mensen die op het Blok stemmen op hun verantwoordelijkheden te wijzen, ook al is er de angst voor contraproductiviteit of zelfs escalatie. Vanwege eenzelfde angst werd de enkele jaren geleden nog in brede kringen aanvaarde eis voor migrantenstemrecht teruggeschroefd. Het was een strategische beslissing eerder dan een ethische. Met strategieën win je veldslagen, maar je brengt de vrede niet dichterbij.

Burgers die hun stem aan het Blok geven plaatsen zich buiten de democratische consensus, buiten de maatschappelijke norm die tot nader order geldt. Ze zijn daarom dom noch slecht, maar ze hebben het wel verkeerd voor, gemeten naar democratische maatstaven. Ethisch-neutrale keuzen ten aanzien

van het Vlaams Blok zijn onmogelijk. Je bent voor of je bent tegen. Het is een kwestie van legitimatie: een beetje voor het Vlaams Blok zijn kan niet, precies vanwege de radicale consequenties van het extreem-rechtse programma. Het is aan de verdedigers van de democratie om de Blokkiezer daarop te wijzen en hem te informeren over alternatieve kanalen om zijn politiek ongenoegen te uiten. Ze doen dit bij voorkeur bij herhaling en op velerlei manieren, want gewenning aan de groei van extreem-rechts is funest wanneer de democratie in het geding is.

En er is nog zoveel meer waarover nagedacht kan worden als het op zorgvuldiger formuleren en ordelijker denken aankomt. Zoveel mentale pijnpunten waarover geketterd en gevloekt kan worden in colloquia voor tweehonderd collega's, in het wekelijkse stukje om den brode, in een parlementaire enquête, op vormingsavonden, in duidingsmagazines of onthullende reportages, in een gedicht of in een tafelrede. De vorm waarin dat gebeurt, doet er niet echt toe. Of het nu om een beschaafd geformuleerde vingerwijzing, een regelrechte scheldkanonnade of een opzienbarend beeldessay gaat, om een uitputtende studie waarin alles op een rij gezet wordt of om een kort maar wakker schuddend statement, of nog om een lezersbrief over de kwalijke gevolgen van televisietoestellen in trams of aan, jawel, bushokjes, of om een bladzijdenlang betoog over de geniepige herhaling als voornaamste stijlfiguur van ideologieën: van belang is dat de verbijstering niet binnenskamers blijft, dat de gifgassen de kanarie niet verstikken zonder dat de mijnwerkers het merken.

Een paar kanaries kunnen volstaan om de hele groep te redden. Een paar zangvogels die de hele dag niets anders hoeven te doen dan de veren schoon te maken en te fladderen en noten te kraken en te fluiten dat het een lieve lust is. Maar als het gevaar loert, maken zij het verschil, weten de mijnwerkers en daarom maken ze de kooi schoon, voederen ze de beestjes en luisteren ze met vertedering naar hun gezang.

Een paar duizend kritische pennen en camera's kunnen volstaan om een spiegel te scheppen die zo groot en zo helder is dat de Vlaming er niet langer naast kan kijken. Een paar duizend losrukkers van gedachten, die samen een verfijnder politiek bewustzijn helpen vormen en een mentaliteit in positieve zin bijsturen. Een paar duizend voelhoorns die alerter reageren dan de anderen en bijtijds tegengif ontwikkelen. Een paar duizend antennes die gericht afgesteld zijn en beelden aanreiken waar we allen ons profijt mee kunnen doen.

Vele van die beelden en gedachten zullen hun weg vinden naar essayistische boeken, kwaliteitskranten, gespecialiseerde tijdschriften en nieuwsduidende programma's op zenders voor meerwaardezoekers, want zij vormen de officieuze vrijplaats voor ingewikkelde discussies. Zij verlenen het intellectuele debat asiel. Zij bieden een forum aan dat, bij voorkeur boven commerciële druk verheven, alleen aan zichzelf verantwoording schuldig is. Maar de bevindingen van de officieuze deontologische 'commissie die niet verbiedt maar wel tegenspreekt' moeten nazinderen tot ver buiten de kring van gevormde, vaak welwillende lezers en kijkers. Daarom is het de morele plicht van alle kranten, van alle tijdschriften, van alle televisiezenders om onophoudelijk en in al hun bijdragen aandacht te hebben voor werkwijzen en gedachtegangen die al dan niet bewust normvervaging, brutalisering, simplificering en vervlakking van denken in de hand werken. Het lijkt evident, maar het kan niet genoeg herhaald worden en het vereist een regelmatige bijsturing van de gezamenlijke gedragscode.

Ze doen dat natuurlijk het best elk op de eigen manier, in het eigen register, in de eigen stijl, op het niveau van hun lezers en kijkers, opdat wat geopperd wordt ook daadwerkelijk begrepen zou worden. Mensen zoeken die mediakanalen waar ze gelijk krijgen, waar hun wereldbeeld bevestiging vindt, waar hun taal

gesproken wordt. Mensen lezen bij voorkeur samenzweerderig.

De grote frustratie van intellectueel Vlaanderen is dat ze er maar zelden in slaagt deze patsituatie te doorbreken. Het is gemakkelijk en vermakelijk om in eigen kring en voor goede verstaanders het Vlaams Blok in zijn hemd te zetten, ook al zullen veel Blokstemmers het gemaakte punt en de pointes niet begrijpen. Veel moeilijker is het om zonder ironie, zonder ingewikkelde termen, zonder al te veel vooronderstelde kennis, zonder bon-mots en literaire trouvailles dat andere publiek te bereiken. Geen tongen in de kaak, niets in de mouwen, geen stilistische laag die je beschermt tegen meligheid of gewoon het tonen van gevoelens, geen trucs waarmee je vooral bij gelijkgezinden scoort. Gewoon in je bloot gat en recht voor de raap: het is moeilijk, het is wellicht verloren moeite, het is in elk geval veel gevraagd, het is cafépraat of Bond Zonder Naam, denkt de journalist van de kwaliteitskrant. Maar heeft deze journalist dan nog nooit overwogen om na zijn uren stukjes te plegen voor populaire kranten, in de hoop ook dat veel grotere publiek te bereiken? En heeft nog nooit iemand gedroomd dat er een volks en nationaal verspreid tijdschrift bestond waarin de berichtgeving van sommige streekkranten, van *'t Pallieterke* en zelfs van de roddelpers gehegeld wordt in een koekje van eigen deeg?

Waarom bestaat er in Vlaanderen overigens geen betaalbaar maandblad waarin het spitantste en het geruchtmakendste uit de kwaliteitspers en de alternatieve magazines samengebracht wordt? In Amerika doet de *Utne Reader* dit al jaren. Je leest er opiniërende commentaren en interviews uit nationale kranten, maar ook journalistiek onderzoek afgedrukt in obscure en slecht verspreide tijdschriften. Je krijgt er honderden abonnementen tegelijk, als het ware, die inhoudelijk een breed ideologisch spectrum bestrijken. Er is plaats voor alle opinies, als ze maar doordacht, gestructureerd en oordeelkundig gebracht zijn.

Een dergelijk bloemlezend blad verdient overheidssteun,

want ze komt de kwaliteit van ons aller betoog ten goede. Standpunten confronteren is immers ook een vorm van ‘niet verbieden maar wel tegenspreken’. Een Europees tijdschrift volgens dit model zou eveneens meer dan welkom zijn. We hebben wel een munteenheid, maar voor het overige is het een kakofonie van talen, culturen en nationale belangen, zonder gemeenschappelijk intellectueel netwerk of openbare meningsvorming over de landgrenzen heen. Een slechte zaak voor de democratie is dat, want Europa kan voorlopig maar weinig weerwerk bieden tegen de financiële en economische machten die de dienst uitmaken.

Wie gezond wil eten, zorgt voor een gevarieerd dieet en koopt bij verschillende handelaars. Wie gezond wil denken, doet hetzelfde. Hij eet van vele walletjes, opdat zijn hersenen niet aangetast zouden worden. Of om een voedselvergiftiging te vermijden. Of gewoon om niet te verweken. Eenzijdige voeding leidt tot slapte. Dat is geweten.

Kranten en tijdschriften kunnen op regelmatige tijdstippen solliciteren naar spraakmakende en gedurfde opiniestukken over de manieren waarop in Vlaanderen gedacht wordt, waarop aan politiek gedaan wordt, waarop met elkaar gecommuniceerd wordt, waarop geschoffeerd wordt of met een dubbele tong gepraat of lippendienst bewezen. Ze kunnen af en toe ook stukken overnemen uit andere dagbladen of van andere omroepen, want op interessante opmerkingen staat geen exclusiviteit en net zoals in de hedendaagse politiek dringt zich in het krantenlandschap en het omroepbestel de nood aan vormen van kruisbestuiving op. Maar ze moeten vooral ook buiten hun opinierubrieken waken over de kwaliteit van ons aller betoog én over de kwaliteit van de eigen berichtgeving. In alle artikels en programma's dus, zonder uitzondering.

Journalisten moeten zichzelf permanent bevragen terwijl ze

de berichtgeving vormgeven. Het nieuws dat ze brengen is meer dan louter actualiteit. Het is een selectie van gegevens die deel uitmaken van een groter geheel. De waarheid die ze zoeken is meer dan de naakte feiten. Het is een realiteit die binnen een juiste context gezien moet worden. De problemen die ze aankaarten zijn meer dan geïsoleerde verwickelingen. Ze hebben een historische achtergrond en een onderliggende structuur en mogelijkheden van oplossing, die alle gedetailleerd geschetst moeten worden wil de journalist correct te werk gaan. Nieuws en de waarheid en problemen zomaar op tafel gooien volstaat niet, journalisten moeten ook de gevolgen inschatten van wat ze brengen. Want ze zijn op hun manier bringers van fictie. Door hún ogen en hún pen wordt de werkelijkheid tot bij de kijker of de lezer gebracht. Ze zijn bovendien machtige bringers van fictie, want meer dan wie ook creëren zij gezamenlijk het beeld dat een natie van zichzelf heeft. Daarom mogen ze zichzelf niet wijsmaken dat ze objectief blijven door gebeurtenissen feitelijk weer te geven. Discretie, juiste woord- of beeldkeuze, gevoel voor timing en oog voor omstandigheden zijn minstens zo belangrijk als de informatie zelf.

In de journalistiek geldt, alles welbeschouwd, de wet van de literatuur. Objectief is wie een leefwereld schept waarin gebeurtenissen klank en kleur krijgen, waarin verbanden gelegd worden tussen dingen die ertoe doen, waarin het verhaal de tijd krijgt om zich te ontwikkelen, waarin karakters zorgvuldig en levensecht uitgewerkt worden. Een gebeurtenis kan waar zijn op zich, maar de boodschap die ze verspreidt kan vals zijn en dat is wat journalisten constant in de gaten moeten houden. Zo moet het verslaggevend schrijversgild misschien ooit eens onderzoeken waarom het beeld van de grootstad in de media zo anders is dan wat de grote meerderheid van de stadsbewoners zelf ervaart. Zo zouden Wetstraat-reporters zich kunnen afvragen of het wel een goed idee is om na urenlang buiten in de kou

te hebben gestaan een voorbijsnellende minister een microfoon onder de neus te duwen en een antwoord af te dwingen dat vervolgens zwaarder op de onderhandelingsagenda en de werksfeer gaat wegen dan bedoeld was en nuttig is. (Omgekeerd kan ook de politicus zich natuurlijk vragen stellen in plaats van overhaaste antwoorden te geven.)

Zo kan ook stilgestaan worden bij het simplificerende beeld van politieke winnaars en verliezers en bij de mythe van de snelle politieke besluitvorming, want zelfs een beginnend journalist heeft al vlug door dat het geduldig zoeken van compromissen dichter bij de politieke werkelijkheid staat. Waarom zegt hij dat dan ook niet? Waarom kijkt hij dan niet voorbij de uitvergroete derby der Lage Landen als hij het over de recent gehouden Europese top in Nice heeft? Waarom richt hij alle aandacht op een interne Benelux-ruzie die er geen was, terwijl kijkers en lezers toch andere zaken dienen te onthouden? Waarom lijkt de politiek zo vaak op een partij armworstelen?

Waarom doet de journalist, meer in het algemeen, niet meer moeite om door de steeds professionelere en dus minder doorzichtige communicatie van politici en bedrijfsleiders heen te kijken? Door de ingewikkelde codes van pr-machines en marketingbureaus en reclameformuleerders die de informatiestromen meer en meer beheersen? Door het misbruik dat onderhandelaars soms maken van de pers? Waarom geeft hij op dat alles geen retrospectduiding of achtergrondcommentaar, als dit verhelderend kan werken?

Zo kunnen alle redacties zich uiteindelijk ook de vraag stellen of ze er wel goed aan doen om een derde van hun zendtijd of pagina's te focussen op het reilen en zeilen van de nationale politiek. De macht van regeringen en parlementen neemt af, terwijl de inwoners van het land veelal de omgekeerde indruk krijgen. Niet zelden begint het internationale nieuws aan het einde van het nieuwsbulletin of achter in het eerste katern van

de krant. Berichtgeving over de media zelf, over de markt en haar impact, over nieuwe machtsclusters, multinationals, de beurzen en de Wereldbank, over het milieu, over recente ontwikkelingen in de biogenetica, de geneeskunde en de psychologie, over wat leeft op het internet, over trends in het onderwijs, in de mode, in het straatbeeld, over kunst en cultuur ook en over zoveel meer moet je nog verderop gaan zoeken, in aparte katernen vaak, in getto's van artikels of in programma's voor aparte doelgroepen. Terwijl al deze werelden wezenlijke stempels drukken op de mondiale, nationale en stedelijke gang van zaken, wezenlijker dikwijls dan dat de stempel van de Wetstraat dit vermog. Niet alleen het politieke landschap maar ook de nieuwsrubrieken zijn aan een herverkeering toe, aan grensoverschrijdende bewegingen. Vermenging en een evenwichtig spreidingsbeleid is ook hier de boodschap, opdat verkeerde indrukken en scheefgetrokken weergaves van de werkelijkheid vermeden zouden worden.

Jammer is het dat in het tijdperk van de communicatie iedereen volmondig de rol van de media erkent in debatten en discussies over allerhande kwesties, maar dat weinigen ook verlangen of zelfs eisen dat die media rapporteren en discussiëren over de manieren waarop gedebatteerd wordt, over de strategieën die mensen hanteren om anderen van hun gelijk te overtuigen, over de slordigheden of retorische kunstgrepen die een vervalsende maar vaak beslissende stempel drukken op de opinievorming. Want dikwijls is hoe iets aangebracht wordt meer nog dan wat gezegd wordt van doorslaggevend belang voor de ontvankelijkheid van een lezer, kijker of luisteraar en voor de verinnerlijking van wat hij leest, ziet of hoort. Daarom moeten de media aandacht besteden aan de wijze waarop een samenleving denkt én aan de wijze waarop de media zelf het denken beïnvloedt. Daarom moet inderdaad soms op de brenger van

slecht nieuws geschoten worden, maar dan omdat hij het nieuws slecht brengt.

Er wordt weleens geopperd dat Vlaanderen niet genoeg debatteert over waarden, dat de Vlaming daarom maar wat aanmoddert en meegesleurd wordt in internationale trends of in zelfzuchtige reflexen, zonder daar verder bij stil te staan. Een degelijk en aanhoudend openbaar debat is inderdaad wenselijk als een volk het zicht wil behouden op mogelijkerwijs negatieve maatschappelijke ontwikkelingen. Maar dan moet dat debat ook degelijk en aanhoudend zijn, en daarom moeten we de gedachten ook laten gaan over het niveau van het debat zelf.

Het werkelijke ethisch debat gaat niet over lichamelijke kwesties (seksualiteit, abortus, euthanasie, genetische manipulatie, drugsgebruik) of over een rechtvaardige verdeling van goederen of over normatieve bepalingen van goedheid op velerlei vlakken. Je kan maar ethisch handelen als je ethisch denkt. Lessen zedenleer staan niet in het teken van deugden, maar in dat van het deugdelijk redeneren. Om de juiste antwoorden te krijgen, moet je de juiste vragen stellen. Daarom moet het werkelijke ethisch debat gaan over het voeren van debatten zelf.

Pas wanneer de strategieën bij het communiceren blootgelegd en herkend worden, en op hun deugdelijkheid getest, kan men tot een vruchtbaar gesprek komen. Zolang dit niet gebeurt, zolang de kwaliteit van de opinievorming te wensen over laat, zullen de Vlamingen blijven wegzinken in een moeras van desinformatie en valse klachten en onbezonnen stemmingmakerij en verbale geremdheid en stilzwijgende samenzweringen en gebrek aan inlevingsvermogen en misplaatste beleefdheid en clichés en toverformules en achterdocht en opgestoken middelvingers en binnenlandse bezetters en profileringsdrang en inconsequent gedrag en gevoelens van rancune en own-goals en verongelijkheid en gemakzucht en getoeter van claxons en gekrenkte eergevoelens en foerten en awoerten.

[5]

We moeten natuurlijk meer doen dan opinies met elkaar confronteren en debatteren over het debat. Uiteindelijk moeten we ook de handen uit de mouwen steken en de problemen aanpakken, want waar geklaagd wordt, zijn er problemen, zelfs in Vlaanderen.

Een hoofdprobleem kan een probleem zijn dat zich in het hoofd bevindt. Een van de hoofdproblemen in Vlaanderen is de kwestie van de asielzoekers, en dan vooral de verspreide of nog te verspreiden asielzoekers in wier kielzog extreem-rechts massaal komt afgezakt naar dorpen, verkavelingswijken en zelfs afgelegen gehuchten waar in geen velden of wegen een buitenlandse mens te bespeuren valt. Het Vlaams Blok heeft zo zijn eigen spreidingsbeleid.

Na 8 oktober, na het buitenstedelijke succes van extreemrechts bij de lokale verkiezingen, staat op de verwarring van de Vlaming helemaal geen rem meer. Ineens zaten daar die welgestelde koppels, gezeten in hun living, voor de camera te getuigen waarom ze op het Blok hadden gestemd. Ineens bleek dat geluk broos kan zijn en al waren ze zelf nog niet het slachtoffer van een overval, lang zou dat niet meer duren. Ze waren geen racisten, maar als iedereen nu eens in zijn eigen land bleef! Of als ze de asielzoekers dan toch tenminste in de steden hielden. Zoveel was dat toch niet gevraagd?

Zoveel gevraagd is dat echter wel. Wie op de vlucht slaat en de eigen omgeving verlaat, is vaker wel dan niet wanhopig. Wanhoop is een moeilijk te bevechten demon, die zich niet laat afschrikken door grenscontroles, politierazzia's en een terug-

zendbeleid. Wanhopigen zullen blijven komen, in steeds groter aantallen (al is de angst voor massale transculturele immigratie wellicht overroepen, want mensen verlaten slechts zeer node hun vertrouwde stek). Ze zijn de burgeroorlog of de door het Westen opgelegde boycot of de lokale dictatuur of de grote armoede beu (de helft van de wereldbevolking moet het met minder dan honderd frank per dag stellen). Net als wij willen ze hun deel van de koek en net als wij willen ze niet wachten tot hen een en ander gegund is. Ze willen vooruitkomen in het leven en niemand zal hen die hoop ontnemen. Westerlingen die dat toch proberen en om een harde aanpak van de asielzoekers roepen, zijn als diegenen die de nationale economie willen sturen zonder daarbij rekening te houden met de macht van multinationals en internationale financiële netwerken. Ze lijden aan gezichtsbedrog en zelfbegoocheling. Ze leven in een zelfzuchtige droom en voeren de stilste aller oorlogen. Ze ontkennen en onderdrukken de eigen angsten, en worden uiteindelijk racisten, die - al is het maar in gedachten - eisen dat de vreemdeling plaatsmaakt op het trottoir wanneer ze er zelf aankomen.

De vreemdeling zal geen plaatsmaken. Hij zal meer en meer zijn plaats opeisen. Steeds meer vreemdelingen zullen zich noordwaarts begeven, naar landen die ontwikkelingssamenwerking vooral beschouwen als een instrument om binnenlandse zakelijke belangen te behartigen, als een geopolitiek middel om lokale potentaten aan de macht te houden en als een schaamlap om het eigen geweten te sussen. Als we de vreemdeling daadwerkelijk in het thuisland willen houden, zullen we meer moeten doen dan valse schermen van liefdadigheid en reële schermen van asielprocedures optrekken, en veel meer dan voedselbedelingen organiseren, steunkaarten kopen of fosterkinderen adopteren. Dan zullen vooral en in eerste instantie de politieke overheden en de grote bedrijven samen het verschil moeten maken, door het begrip winstprincipe radicaal anders te gaan definiëren.

De bevoorrechte, rijke landen zullen structureel te werk moeten gaan, voorbij het oude paternalisme en het nieuwe imperialisme dat momenteel de verhouding met arme landen bepaalt. Ze zullen een strategie moeten ontwikkelen - kwijschelding schulden? Tobintaks? herstelfondsen gestijfd met een uitzonderlijke belasting op grote vermogens? Marshallplannen? internationale fiscale ontmoediging van economische uitbuiting? effectief verbod op wapenhandel met bepaalde regio's? grootschalige subsidiëring van onderwijsprojecten en bijscholing? investeringen in projecten die zelfredzaamheid bevorderen? effectieve terugdringing van broeikasgassen? minder welvarende naties adopteren? - die veel meer is dan een tegemoetkoming aan landen in nood. Ze zullen werk moeten maken van het ter plekke creëren van kansen, waarbij het wellicht geen slecht idee is om van meetaf aan de inheemse vrouw als maatstaf te nemen. Anders blijft het water naar de zee dragen.

Dat er morele redenen zijn om dit allemaal te doen, zullen weinigen flagrant ontkennen. Maar moraliteit is een flauwe medespeler als ook het eigenbelang in het geding is. Het belang dat stopt aan de grens van het eigen land, welteverstaan, en aan de knip van de portemonnee. Wie verder kijkt dan die grens, beseft al vlug dat nog een ander soort welbegrepen eigenbelang op het spel staat, en zal daarom misschien wat dieper willen tasten in de eigen reserves. Want het gaat om meer dan om een eerlijke verdeling van rijkdom. Het gaat om een rechtvaardige verdeling van lusten en lasten, in de ruimte maar óók in de tijd. Vrij vertaald naar Vlaamse denkpatronen en naar 8 oktober laatstleden klinkt dat dan als volgt.

We moeten met de vluchteling omgaan zoals met het milieu. Wie alle huisvuil onnadenkend in de pedaalemmer of in de riolering kiepert, wie nonchalant omspringt met lucht en water, wie ongebreideld hout kapt of natuurlijke grondstoffen massaal in onverwerkbaar afval omzet, maakt zichzelf iets wijs. Die

leidt de illusie een proper leven te leiden door hard met niet-afbreekbare zepen te schrobben. Die denkt de anderen te snel af te zijn door uren in de file te staan. Die denkt ongestoord zijn gang te kunnen gaan, want ergens in de wereld staat een vuilnisbak die groot genoeg is om al onze afval op te slaan.

Die vuilnisbak bestaat echter niet. En evenmin bestaat er een derde wereld waar als vuilnis behandelde mensen zich aan ons zicht blijven onttrekken opdat we rustig voort zouden kunnen leven. Er bestaan wel sloppenwijken die zullen exploderen en oprukkende woestijnen, er bestaan *warlords* die oorlog en armoede zaaien, er bestaan boeren die door multinationals tot de bedelstaf worden veroordeeld, er bestaan vrouwen en kinderen die noodgedwongen in de prostitutie belanden. Te midden van al die ellende bestaan er ondernemenden die de rijkdom zoeken en halen waar hij zit. Vlaanderen, grootgeworden door kleine en middelgrote ondernemingszucht, maakt zich druk om Balkanbewoners maar heeft het begin nog niet gezien. Het heeft nauwelijks voldoende verbeelding, laat staan empathisch vermogen, om de blijvende toestroom van werkelijk havelozen te kunnen inschatten, van de Afrikaanse, Indische en Voor-Aziatische vluchtelingen die, om maar iets te zeggen, vanaf 2006 jaarlijks met zijn veertigduizend moeten zijn om onze bevolking op peil te houden.

Minder afval creëren en andere energiebronnen aanboren: dat is de figuurlijke opdracht van ontwikkelingssamenwerking. Dat is het winstprincipe anders bekeken. Want een westerse wereld die maar wat aanmoddert en tegelijk hoopt op een status quo, een rijke wereld die eerst de armen kolonialiseert en vervolgens hun bodem, hun lucht, hun water (hoelang is het nog wachten op de eerste ecovluchtelingen?), die wereld zal zowel vanwege de natuur als vanwege de arme landen ooit een veel hogere factuur gepresenteerd krijgen dan wat ze nu aan preventie en werkelijke solidariteit zou moeten ophoesten.

Niet toevallig zijn het milieu en de vreemdelingen twee hoofdbekommernissen in Vlaanderen. Het zijn twee sterk verwante, grensoverschrijdende en daarom internationaal aan te pakken probleemvelden die allebei een apocalyptische ondertoon hebben. Het zijn thema's die gevoelig liggen omdat ze de kern van ons geluk bedreigen, want opdat dit geluk zou blijven duren moeten we leren inbinden. Daarom zijn het de strijdthema's bij uitstek geworden van groeiende partijen ter linker en ter rechter zijde, daarom staan concreet vooral de groene en de bruine partij zo radicaal tegenover elkaar, want alles welbeschouwd bespelen ze vaak dezelfde gevoeligheden. Beide partijen willen het individuele gedrag afgestemd zien op het collectieve heil, maar elk vullen ze dit anders in. Preventie en harmonie is waar de ene partij in gelooft. Repressie en disharmonie is wat de andere partij predikt.

Intussen blijven de vluchtelingen komen en moeten we ze respectvol behandelen. Veiligheid is dus niet alleen het bestrijden van criminaliteit waarbij geld of goed gestolen wordt, maar ook van criminaliteit die mensen hun waardigheid ontnemt. De buschauffeur die de wachtende vrouw met hoofddoek negeert, de werkgever die systematisch jonge Marokkanen weert, de politieagent die 'eindelijk' roept bij de overwinning van het Blok en de buitenwipper die 'eigen volk eerst' denkt, de hoogleraar die kandideert voor extreem-rechts, de dorpingen die autostrades blokkeren uit angst voor asielcentra, het welgestelde koppel dat geen racist is maar dat toch is: we moeten niet de indruk creëren dat dit kan. We moeten protesteren en eisen dat de bus stopt, dat de agent ter orde geroepen wordt, dat de Marokkaan binnen mag in het bedrijf en in de discotheek, dat het professorenkorps een non-discriminatiecharter ondertekent, dat de dorpingen huiswaarts keren en dat het koppel geen platform krijgt.

We moeten ook transparante en rechtvaardige asielprocedu-

res ontwikkelen, waarbij uitgeprocedeerden daadwerkelijk het land uitgezet worden. Want ook dat is in zekere zin een vorm van respect.

Al valt of staat alles natuurlijk met de definitie van ‘asiel’, zeker in tijden van absolute migratiestop. Wie nu in aanmerking komt, is de politieke vluchteling, hij of zij die aan vervolging blootstaat of wiens mensenrechten geschonden (dreigen te) worden. Gevolg: iedereen vraagt politiek asiel aan, ook wie aan economische of sociale ellende probeert te ontkomen. Die laatste groep is intussen met lengten voorsprong de grootste groep geworden, het aantal politieke vluchtelingen is procentueel bijna verwaarloosbaar. Een andere, eveneens nieuwe evolutie bemoeilijkt het asielbeleid nog: vluchtelingen migreren niet meer bijna uitsluitend binnen culturen. Ze verlaten steeds gemakkelijker het eigen continent, wat de immer aanzwellende groep economische vluchtelingen ook nog eens een kleur geeft, een culturele stempel die niet de onze is. De gevolgen laten zich raden.

Een nieuwe realiteit vraagt om een nieuw beleid, om een aangepaste controle van de migratiestroom. Kan je negentig procent van de (hardnekkige) kandidaten uitwijzen en effectief het land uitzetten? Is de enge definitie van ‘asiel’ nog wel realistisch, zinvol, hanteerbaar? Moeten we ook binnen het asielbeleid het begrip ‘veiligheid’ niet breder gaan interpreteren, zoals we dat ten opzichte van ‘mobiliteit’ al deden? Zijn milieu en migratie ook daarom verwante thema's? Gaat recht op asiel met andere woorden niet om meer dan om het vrijwaren van de fysieke integriteit? Moet lijfsbehoud ook hier geen andere invulling krijgen? En dan hebben we het nog niet over de gevaren die de illegale mens bedreigen: gedwongen prostitutie, clandestiene sweatshops, beschimmelde krotwoningen, mensenhandel, onverzekerd zwartwerk en ja uiteindelijk soms ook de vlucht in de diefstal.

Hoe gaan we om met massale transculturele economische

migratie? In elk geval in Europees verband, met statistische gegevens en onderzoeksmateriaal over de mogelijke gevolgen voor de demografie, de werkgelegenheid, de loonpolitiek of de sociale zekerheid, kijkend naar buitenlandse modellen en het aldaar hanteren en invullen van quota, en op basis van een volwassen debat over de pijngrens van een maatschappij, over hoever we kunnen gaan zonder de sociale stabiliteit in gevaar te brengen. Misschien ligt die grens wel veel hoger dan we doorgaans aannemen. Er is een theorie die zegt dat de kans op sociale conflicten afneemt naarmate de diversiteit van de bevolking groter is. Anders gezegd: naarmate de groep immigranten groter wordt, zal ze minder marginaal zijn, minder defensief ook, minder geneigd om front te vormen en meer geneigd om spanningen vreedzaam op te lossen. Ze zal gemakkelijker een plek vinden in de dominante cultuur en toch groot genoeg zijn om haar eigen cultuur deels te bewaren. Wie 'eigen volk eerst' roept, bestendigt daarentegen conflicten precies omdat hij vermenging tegengaat, omdat hij bij voorbaat al niet gelooft in een werkbare sociale samenhang van culturen.

Migranten in grote aantallen opnemen blijft een experiment. Je kan de uitkomst van het hele proces niet voorspellen. Je kan het wel enigszins sturen, je kan proberen de dingen verstandig aan te pakken. Angst voor de onvoorspelbaarheid van het gedrag van vreemdelingen is daarbij niet de beste leidraad. Misschien doen we er beter aan te kijken naar voormalige Angelsaksische gebieden als Californië of Australië of steden als Toronto, New York, Seattle of Londen, waar krachtige hybride culturen ontstaan. Daar blijkt dat asielzoekers net bijdragen tot demografisch, economisch en cultureel dynamisme. Mengculturen brengen problemen met zich mee, maar wie weet zijn monoculturen op termijn nog slechter af, om niet te zeggen contraproductief.

De eenentwintigste eeuw zal de eeuw van transculturele mi-

gratie worden, of we dat nu willen of niet. Homogene culturen lijken iets van het verleden te gaan worden. We zullen al naar het China van de Han moeten trekken om daar nog iets van op te snuiven. Het China dat zijn kinderen massaal de wereld instuurt en intussen zelf stagneert, tenzij in speciale economische zones waar vreemdelingen welkom zijn.

De vergrote toestroom van asielzoekers is een relatief recent gegeven. De animositeit rond vreemdelingen bestaat echter al langer, want er zijn natuurlijk ook die buitenlandse ongeschoolde arbeidskrachten die al in de jaren zestig naar Vlaamse grootsteden en mijnbeekens kwamen en later hun gezinnen lieten overkomen.

Dat ze zich integreren, roept de gemiddelde Vlaming, dat ze doen zoals wij en leven en denken en handelen zoals wij. Dan komt alles in orde. Na 'de kiezer heeft altijd gelijk' is 'integratie!' wellicht de tweede schadelijkste der goedbedoelde kreten in politiek Vlaanderen. Want hoe definieer je integratie? Wanneer is iemand geïntegreerd? Hoe meet je dat? En heeft meten wel zin? Een Turk die belastingen betaalt, geregeld witloof met kaassaus eet, tien Vlaamse vloeken kent, midden op de grote markt met de Vlaamse leeuw zwaait (die de kruisvaarders ooit van de Arabieren overnamen) en Vlaamse kleinkinderen heeft van een doodbrave Vlaamse schoonzoons wiens voorouders al sinds de twaalfde eeuw in de Kempen wonen, blijft voor de meeste Vlamingen een Turk. Er zijn tienduizenden 'geïntegreerden' die evengoed overal het deksel op de neus krijgen.

Integratie vragen, dat is de lat te hoog leggen, want de gemiddelde Vlaming ziet daarbij vooral de eigen gewoonten en opvattingen als na te streven voorbeelden. Met integratie wordt hier meestal stilletjes assimilatie bedoeld. Inburgering is dan misschien een gelukkiger term, die ruim genoeg is om zowel een dominante cultuur of een door de meesten gerespecteerde

gedragscode of leefmoraal als de verscheidenheid van een multiculturele gemeenschap met plaats voor subculturen te omvatten. Inburgering kan misschien de te bewandelen weg worden, met aandacht voor een gediversifieerd onthaalbeleid (taalkennis, werkopleidingen, sociale begeleiding, juridische bijstand) dat als een vorm van binnenlandse ontwikkelingshulp beschouwd kan worden.

Maar ook hier geldt dat niet één groep burgers de eigen zeden en gebruiken aan andere groepen kan opleggen, ook hier betekent gelijkwaardigheid niet gelijkvormigheid. Er is die ene historisch gegroeide hoofdstroom, een nationale ziel zeg maar, die zich in velerlei dingen onderscheidt van andere nationale zielen, maar er zijn ook tientallen bijrivieren die de stroom voeden en machtiger maken. Wie de kaart zo wil hertekenen dat de stroom en de rivieren perfect samenvallen, heeft geen oog voor de realiteit. Wie de bijrivieren afschaffen of zelfs maar indammen wil - zeg maar de andere culturen buitenhouden wil - begint aan een hopeloze onderneming. Er zijn interessantere projecten te bedenken. Inburgering kan misschien dát begrip worden waaruit respect voor het hele waterbekken blijkt, maar dan zal het burgerschap tegelijk duidelijk en soepel moeten zijn en voor veel inwoners ergens halfweg de nationale ziel en de vreemde cultuur gezocht moeten worden.

Inburgering moet ook als een permanent proces beschouwd worden voor alle Vlamingen, want geen enkele Vlaming kan ooit van zichzelf zeggen dat het hem gelukt is om al het slechte en al het goede van de typisch Vlaamse ziel in zich te verenigen. Niemand is ooit volledig ingeburgerd, al is het maar omdat de 'dominante cultuur' of de 'nationale aard' soepele begrippen zijn die meegaan met hun tijd. Wie zich aan deze nooit duidelijk te omschrijven begrippen vastklampt, heeft een probleem.

Inburgeren moeten we allemaal, ons hele leven lang. Het door zovelen aanbeden eigen volk is slechts een hersenschim, en ge-

lukkig maar. Wat niet wil zeggen dat Vlaanderen geen eigen identiteit heeft.

Wie weet overigens wat onze plaats zal worden in dat grotere Europese geheel van volkeren, of is het dat grotere geheel dat het Europese volk is? Misschien zijn ook wij allen samen op onze beurt niet meer dan een bijrivier.

Het is gevaarlijk om het latente racisme in Vlaanderen te onderschatten. Wie Vlaams Blok stemt, wil een groot ongenoegen ventileren: dat is de analyse van velen. De kiezer is bang of verongelijkt, voelt zich onmachtig en stemt daarom nog liever tegen de democratische partijen dan blanco. Het is allemaal waar, maar even waar is dat wie Vlaams Blok stemt op zijn minst weet heeft van de aura van discriminatie en racisme die rond de partij hangt. Haar meest in het oog springende verkiezingslogans liegen er niet om. Wie bolletjes inkleurt bij extreemrechts, beseft dat de standpunten over migranten en asielzoekers zwaar wegen bij de algemene beoordeling van de partij. En die standpunten zijn weinig veelbelovend, vanuit humanitair én milieu-economisch perspectief bekeken.

Een mens gelooft graag dat niet alle (en: niet graag dat alle) Vlaams-Blokstemmers racisten zijn, maar de groei van het Vlaams Blok voor negentig procent toeschrijven aan de ‘proteststem’ is op zijn minst naïef en in ieder geval riskant. Misschien speelt hier een soort goedgelovigheid, een drang tot geestelijk zelfbehoud, een vorm van mentale hygiëne. Want alleen nog maar het vermoeden dat de Vlaamse inborst in deze tijden mogelijk meer dan sommige andere inborsten xenofob gekleurd zou zijn, is een vreselijke last om te dragen. Net zo zwaar valt het altijd weer om een antwoord te geven op de vraag waarom België de inwoners van haar kolonie letterlijk op een afstand hield, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Nederland of Groot-Brittannië.

Misschien speelt hier ook nog iets anders, namelijk een ongelukkig samengaan van twee eerder vermelde Vlaamse gebreken - aan inlevingsvermogen en aan durf - waardoor het racisme van de Vlaming een passief en ogenschijnlijk minder kwaadaardig karakter krijgt. Slechts een minderheid van de Vlamingen verkoopt racistische praat of handelt manifest racistisch, maar het is een nog kleinere minderheid die niet de andere kant uitkijkt wanneer dat in haar bijzijn gebeurt en wel de confrontatie aangaat. Sociale handicap, nonchalance, slordigheid, je m'en foutisme, intellectuele luiheid, angst...: geen gebrek aan gebreken om het kader te scheppen waarin het racisme van de kampioen der schouderophalers goed gedijt.

Dit soort van onverschilligheid banaliseert de brutaliteit van het racisme, waardoor het draagvlak voor discriminatie tegenover sommige andere volkeren geruisloos en quasi onopgemerkt groter wordt. Vooral deze specifieke vorm van gelaten racisme - in wezen misschien niet meer dan een vorm van ethnocentrisme - maakt het Vlaams Blok tot wat het is en tot wat het worden kan. Het was aanvankelijk slechts een kleine partij die geen blad voor de racistische mond nam, maar intussen nemen steeds minder Vlamingen daar aanstoot aan. Want de gemiddelde Vlaming heeft dan wel weinig verbeelding, maar toch altijd net voldoende om vuur te zien waar rook is, al is het in dit geval een rookgordijn. Wie zo passief blijft bij alledaagse vormen van racisme, wordt medeplichtig, want zijn houding wordt begrepen als een stilzwijgend goedkeuren. Wie achteloos zijn stem geeft aan het Vlaams Blok om welke reden dan ook, vervalst op eenzelfde manier de discussie want de partij ziet de stem als een bekrachtiging van haar hele programma, inclusief de minder fraaie standpunten.

Het is bovenal de plicht van gezagsdragers en opinieleiders om het voortouw te nemen in het tegenoffensief. Wie op café, in de sporthal, aan het bushok of in de fabriek subtiele of hefti-

ge aanvallen op de gekleurde medemens hoort, heeft misschien soms goede, persoonlijke redenen om zijn nek even niet uit te steken. Maar bij politici, geestelijke leiders, mediafiguren of magistraten is onverschilligheid tegenover racisme moordend, want samen vormen ze alsnog een referentiekader dat het gedrag en de denkwereld van de gewone sterveling onder de gemiddelde Vlamingen in niet geringe mate stuurt. Zolang deze groep van maatschappelijke voortrekkers gezamenlijk warm en koud blaast en uitblinkt in stoere uitspraken tegen het Blok maar de stoere uitspraken pro de belaagden achterwege laat, zal de onverschilligheid omtrent het lot van niet-Europese vreemdelingen blijven bestaan en misschien zelfs toenemen. Onder politici bepalen berekening en angst voor stemmenverlies wat dat betreft nog al te veel de agenda; ook vanuit gerechtelijke kringen komt op zijn zachtst gezegd een twijfelachtig signaal. De wet op het racisme bestaat al jaren, maar in 1999 kwam amper één klacht op twintig effectief voor de rechtbank en het is nog steeds wachten op de eerste ernstige veroordeling mét weerklank. Voorlopig hoort de Vlaming te weinig officiële én concrete veroordelingen van racisme, wat erop wijst dat de machten van het land de ernst van passief racisme blijven onderschatten. Hopelijk verslikken ze (en wij allen met hen) zich niet in deze houding, zoals ze (we) dat zeventig jaar geleden al eens deden.

Toen was de jood de zondebok van dienst. De gemiddelde Vlaming keerde zich in de jaren dertig steeds massaler tegen die ene specifieke bevolkingsgroep om redenen die een oneindige houdbaarheidsdatum lijken te hebben. De joden pakten het werk van het eigen volk af. Ze deden de middenstand oneerlijke concurrentie aan. Of ze werkten niet en waren profiteurs. Ze beleden een andere godsdienst. Ze waren volksvreemd, ze wilden zich niet integreren, ze spraken onderling een andere taal en intimideerden of zorgden voor overlast door altijd maar samen te troepen op plaatsen waar vroeger de gewone Vlaming

heer en meester was, zoals in het Antwerpse stadspark, waar in 1936 een heuse jodenjacht georganiseerd werd. Dat laatste ‘hadden de joden zelf uitgelokt’. Er was zelfs wrevel bij de bevolking over de zogenaamde opendeurpolitiek van de regering, al deed die regering er alles aan om de joden buiten te houden, maar dat was ook toen al dweilen met de kraan open. Want enerzijds heeft wie op de vlucht is een moeilijk te stuiten wil, en anderzijds blijft er ondanks alle inspanningen altijd een kleine groep van eeuwig verongelijken (antisemieten, moslimhaters, Slavenverdrijvers) die de grotere groep aansteken.

De situatie is anders nu - er is de val van de Muur en het letterlijk grensverleggende Schengen-akkoord, er zijn migranten én asielzoekers én malafide Oostblokbendes die voor een verruwing van de criminele zeden zorgen middels afrekeningen, home-jackings, ramkraken of chantage, er bestaan televisies en reclamefolders en grote vliegtuigen en mensensmokkelaars, er is geen economische crisis - maar de parallellen zijn te groot om niet te kunnen gewagen van een gebrek aan historisch bewustzijn. Zoals de joden toen, vormen de allochtonen (lees: onbemiddelde, meestal wat bruiner getinte en donkerharige niet- of rand-Europeanen) nu het mikpunt van een groeiende intolerantie. Gemakshalve gooit extreem-rechts daarbij derdegeneratie Marokkanen, net gearriveerde Assyriërs, Zairese *evolués*, Boliviaanse panfluitspelers en Georgische maffiosi op één hoop, ervan uitgaand en goed wetend dat een dergelijk kluwen van vreemdelingen een machtig vijandbeeld oplevert voor het misnoegde kiezerskorps. Kwade vuurtjes stoken en blijvend oppoken volstaan dan om de rook te verspreiden waarop dat korps zit te wachten.

Alleen al om klaarheid te scheppen in de ontstane begripsverwarring zouden alle buitenlanders die hier een paar jaar wonen het recht moeten krijgen om, minstens op lokaal niveau, stem-

plichtig te worden. Het zou hen wat minder vijand maken en wat meer medeburger. Het zou hen bevrijden van wat Luc Huyse het ‘etiket van minderwaardigheid’ noemt, een etiket dat gehanteerd wordt bij de ‘opbouw van sociale afstand’. Het zou de kloof tussen de kampen wat minder diep kunnen maken. België mag zich dan wel niet blijven bezondigen aan openlijk racisme door een Noor die hier nauwelijks een jaar woont wél uit te nodigen om te stemmen en een Afrikaan die hier al dertig jaar woont, werkt en belasting betaalt dat recht te ontzeggen. Het is geen toeval dat deze feitelijke situatie een afspiegeling is van de visie van het Vlaams Blok op het asielbeleid: Europeanen wel, niet-Europeanen niet.

Er is nog een belangrijker, dwingender reden om de gemeentelijke stemplicht voor alle buitenlandse medeburgers in te voeren. Het gaat niet op dat in bepaalde straten, wijken, stadsgedeelten de helft van de bewoners geen stem krijgt in het politieke debat over hun straat, wijk of stadsdeel. Hen blijvend uitsluiten van een zeg als kiezer kan niet anders begrepen worden dan als een vorm van discriminatie. Bovendien ruikt het naar onbehoorlijk bestuur, want het is alsof je de helft van de aandeelhouders de toegang tot de algemene vergadering ontzegt. Wie een aandeel koopt en mee investeert in de onderneming, heeft recht van spreken. Wie belastingen betaalt en mee investeert in de omgeving waar hij woont, heeft het recht om politiek gehoord te worden.

Stemplicht voor buitenlandse medeburgers mag je niet om opportunistische redenen weigeren (angst voor Franstalig succes in Brussel) of net wel toekennen (angst voor Vlaams-Bloksucces in Vlaanderen). Je verleent bewoners een politieke stem omdat de democratie dat vraagt. Verkiezingen dienen om te checken of het gevoerde beleid de goedkeuring wegdraagt van de bevolking en om aan te duiden welke mensen het beleid voeren mogen. Wanneer je stelselmatig een grote groep bewoners uitsluit

van verkiezingen, krijg je een vertekend beeld van wat werkelijk leeft. Je loopt het risico dat problemen uitvergroot worden, dat pijnpunten niet de aandacht krijgen die ze verdienen of dat voor de hand liggende oplossingen niet gevonden worden. Je loopt zelfs het risico dat hele wijken politiek verwaarloosd en uiteindelijk kapotgemaakt worden, omdat daar toch geen stemmen te rapen vallen.

Ook de stemhebbende bewoners van die wijken worden daar uiteindelijk het slachtoffer van. Ontwaarding van huizen, nachtelijke geluidsoverlast, sluikstorten, gevaarlijk rijgedrag, diefstal en machtsspelletjes op straat: in sommige buurten waar ver uiteenlopende culturele werelden elkaar treffen zijn dat geen ingebeelde kwalen. De autochtone bewoners leven er onder druk en grijpen bij gebrek aan een luisterend oor naar extreme middelen, want ook maatschappelijke achterstelling kan tot een negatieve kijk op vreemden leiden (hierbij dient opgemerkt dat de verloedering van bepaalde stadswijken al ingezet was vóór de eerste migrant er zich kwam vestigen; in sommige gevallen vrijwaarden de migranten goedkoop geworden en door de overheid in de steek gelaten stadsdelen zelfs van de algehele sociale én architecturale instorting). Het niet zover laten komen is de boodschap. Daarom moeten zoveel mogelijk bewoners politiek betrokken worden, en eigenlijk nergens anders om.

Daarom moeten we ook goed de gevolgen van een eventuele afschaffing van de stemplicht inschatten. Wie werkelijk wil achterhalen wat leeft, wie een betrouwbare politieke barometer zoekt, wie bepaalde lagen van de bevolking niet wil onderwaarden, sleutelt niet aan de kiesplicht. Die zorgt er daarentegen voor dat zoveel mogelijk inwoners in het stemhok passeren. Die verlaagt de leeftijd tot pakweg twaalf jaar. Die verplicht tenminste alle volwassen burgers om hun zeg te komen doen. De ongeïnteresseerde kiezer kan nog altijd blanco stemmen. En wie nog geen twaalf is, moet misschien automatisch als een

anderssoortige blanco-stemmer meegeteld worden. Het is dan kwestie om ook deze stemmen politiek te vertalen in bijvoorbeeld lege zetels. Zo krijgt zelfs wie afhaakt of noodgedwongen afwezig blijft toch nog een stem. En zo kijken de democratische partijen tegen een minder destructieve oppositie aan, of tegen een foertstem die er werkelijk een is en het verdient teruggewonnen te worden. Zo houden ze uiteindelijk allicht rekening met de wil van meer Vlamingen.

Politiek werkt dat moeilijker, maar wie heeft gezegd dat politiek gemakkelijk is? Wie de gemakkelijke weg kiest en komaf wil maken met de onmondigen, neemt vrede met een president die amper een zesde van de inwoners achter zich weet, zoals in Amerika in de jaren tachtig. Wie een meer representatief en realistischer beeld wil van de verzuchtingen des volks, moet er zorg voor dragen dat de legitimatie van de macht verfijnder afgetekend wordt. Lege zetels dus, en opkomstplicht voor alle burgers, voor - het is maar een denkpiste - alle burgers die twaalf jaar in het land wonen, Belg of geen Belg, kind of volwassene.

Maar Vlaanderen lijkt, alweer, bereid om in dit soort zaken risico's te lopen. Het Vlaanderen dat op economisch gebied de mond vol heeft van *human resources*, strategische partnerships en andere *newspeak* uit de managementschool, maar op politiek gebied nog de basisbeginselen van een goed functionerende democratie ontdekken moet. Misschien helpt het volgende als *incentive*: in de drie West-Europese landen waar extreemrechtse partijen nadrukkelijk aanwezig zijn en politiek scoren worden migranten niet opgeroepen om te stemmen, in de andere wel.

Omwille van de democratie moet de 'vreemdeling', net als het 'eigen volk', politiek zo intens mogelijk ingeschakeld worden in het uitstippelen van te bewandelen paden. Wie het omgekeerde nastreeft, is een paternalist. Wie burgerschap en nationaliteit aan elkaar blijft koppelen, bestendigt bovendien niet

alleen het verschil en het wantrouwen tussen echte Belgen en allochtonen, maar creëert ook een nieuw onderscheid tussen ‘goede’ en ‘slechte’ vreemdelingen, tussen zij die Belg willen worden en zij die dat niet willen. De volgende groep van tweederangsinwoners is dan in de maak.

Tegelijk en daarbovenop moet het sluimerend racisme in Vlaanderen actief bestreden worden via gerechtelijke weg. Racisme moet verboden worden en dat verbod dient vervolgens ook nageleefd, zowel door individuen als door bedrijven, verenigingen of partijen. Wie stellingen onderschrijft die ingaan tegen de principes van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, wie vreemdelingenhaat als hoeksteen van de maatschappij ziet en daarnaar handelt, wie de ongelijkwaardigheid van mensen preekt, ook al is het impliciet, wie vijandbeelden creëert ten koste van specifieke volksgroepen of (sub)culturen, wie deze groepen discrimineert, beledigt of fysiek te lijf gaat, moet teruggefloten worden met een sluitende wetgeving op het racisme.

Politieke partijen die zich aan bovenstaande racistische vergrijpen bezondigen moeten binnen een democratie veroordeeld en uiteindelijk wellicht verboden worden, ook wanneer ze monsterscores behalen. Zeker moet uitgesloten worden dat ze tot in de verste uithoeken kunnen doorgroeien mede dankzij overheidsgeld. De media en de politieke collega's mogen dergelijke partijen niet banaliseren door ze als andere partijen te behandelen. Politici mogen er ten slotte niet voor terugdeinzen om toe te geven dat een proces tegen een extreem-rechtse partij een politiek proces is, want in het belang van de hele samenleving, ook al maakt dit die partij tot een martelaar. Angst voor haar kiezers mag niet het motief zijn om een partij te ontzien. De perfiditeit van het racistische gedachtegoed én van de gehanteerde strategieën moeten blijvend aan de kaak gesteld worden. Wie daar anders over denkt, werkt passief racisme in de hand.

Racisme moet overigens niet alleen om morele maar ook om praktische redenen bestreden worden, want het bemoeilijkt het oplossen van de werkelijke problemen op twee manieren. Het creëert een negatieve stemming, die de kans op slagen verkleint. Racisme is als een akker vol zware metalen: de hoop op een voldragen oogst is er miniem. De racistische houding verzwaart het debat op oneigenlijke wijze. Tegelijk verengt het een veelheid aan knelpunten en lastigheden tot dat ene agressieve gezicht, tot die ene simplificerende uitlaatklep, tot dat al te eenvoudige antwoord op een amalgaam aan frustraties.

Het racistische denken is ongetwijfeld de ultieme vorm van slordig denken, waaruit niets anders dan een vervalst en onvruchtbaar debat kan komen. Als het al tot een debat komt en bij een debat blijft. Want de actief-racistische Vlaming vindt dat de vreemdeling vreemd kijkt, slaat hem daarom in elkaar en roept dat de straten onveilig geworden zijn. En de passief-racistische Vlaming, die zwijgt bij het zien van dit alles...

[6]

Blokkiezers en hun amalgaam aan frustraties negeren is contraproductief, het is doen met hen wat zij met anderen doen, het is angst tegenover angst stellen. De steeds luider klinkende bruine stem wegwuiven (neiging ter linkerzijde) getuigt vaak van weinig zin voor realisme en soms van een teveel aan zelfgenoegzaamheid - twee Vlaamse talenten die zich al eens durven verenigen in bekeringsijver. Bekeringsijver valt te wantrouwen. Een politieke houding die voorbij het morele gelijk gaat biedt allicht meer perspectief in deze, wat niet betekent dat de verlangens van extreem-rechts beetje bij beetje ingewilligd moeten worden (neiging ter rechterzijde).

Blokkiezers moeten ernstig genomen worden, maar daarom niet naar de mond gepraat. Op hun angstgevoelens moet ingegaan worden, niet zozeer op de angsten. Het is een delicaat verschil. Het is zoals het Vlaams Blok verketteren, maar niet zijn kiezers. Leg dat aan die laatsten maar eens uit zonder dat die zich beledigd of persoonlijk aangevallen voelen, zonder dat ze zich bij volgende verkiezingen ontpoppen tot nog wilder om zich heen schoppende wraaknemers. Het is aartsmoelijk en toch is het dat wat moet gebeuren.

Want de speeltijd is bijna voorbij. Stilaan nestelt het Blok zich in meer hoofden dan een democratie aankan. Het Blok dat voor velen de vernieuwing belichaamt, maar helaas al te herkenbaar is voor wie historisch inzicht heeft of hebben wil. Ogenscheinlijk voert het Blok oppositie tegen een beleid, in werkelijkheid levert het een gevecht tegen de politiek in het algemeen - hetgeen wat vreemd overkomt, want politiek is er gewoon en zal er altijd zijn - en tegen een politieke formule, de democra-

tische, in het bijzonder. De democratie kan heel wat onvrede aan, ze bestaat in zekere zin zelfs bij gratie van het recht op ongenoegen. Maar als dat ongenoegen zich tegen de politieke formule richt, is de democratie zelf én het recht op dissidentie in gevaar. En de gelijkheid, de vrijheid en de broederlijkheid ofte de verdraagzaamheid jegens andere culturen of subculturen. Dan wordt het tijd om duidelijk te maken dat het Vlaams Blok niet echt een alternatief te bieden heeft, behalve voor wie voorstander is van een bewust gewelddadige maatschappij. Wie dat niet is en toch zijn stem aan het Blok geeft, dreigt de voordelen van een democratie te verkwanselen uit onwetendheid of, erger nog, uit onverschilligheid. Democratieën kunnen wel wat hebben, maar onverschilligheid, daar hebben ze het moeilijk mee. Daarom moeten democraten de Blokkiezer van nu begrijpen om het Blok van later te bevechten.

Vanwaar de frustraties dus? Waarom die angstgevoelens? Als we dat eens wisten, denken vele politici en journalisten al jaren. De onvaste stem waarmee de Blokkiezer roept is net de kern van het probleem. Racisme, jawel. Een onverwerkt oorlogsverleden, ook. En wrange gevoelens over financiële transfers richting de Waalse landgenoten, bij sommigen. En angst voor beroving of fysiek geweld. En ongenoegen over afgebroken autospiegels en boosheid om zoveel vuil op straat. En hondenstronten en hardrijders en nachtlawaai en verkrotting en files en afbraak van illegale bouwsels en aanslepende gerechtszaken en te hoge belastingen en te lage pensioenen en bussen die te laat komen en het weer dat omslaat en en en.

We luisteren en zoeken geld, jammeren de politici op hun beurt, we voeren communautaire gespreksrondes, we hervormen, we investeren in wijken, pakken dieven, heffen krotbelasting, schaffen nieuwe trams aan die in nieuwe beddingen rijden... maar het is dweilen met de kraan open. Na elke verkiezingsbeurt blijkt dat de Vlaams-Blokkiezer een nog grotere

vuilnisbak vol grieven geworden is. Dankzij de wetenschap kunnen we dan wel steeds nauwkeuriger allerhande risico's incalculeren en op termijn zelfs individuele ziektebeelden voorspellen, maar een verzekeringspolis tegen extreem-rechts, dat zit er niet meteen in.

Er moet meer aan de hand zijn. Er moeten onderliggende redenen zijn die ook de Blokkiezer zelf niet kent of erkent. Vraag maar eens op de man af waarom iemand op het Blok stemde. Vaak krijg je te horen dat het genoeg geweest is. Maar wat is genoeg geweest? Wat is de werkelijke boodschap van zijn protest en waarom haakt hij af? Waaruit bestaat in godsnaam dat Grote Ongenoegen? Wat zijn de grote lijnen achter de roep om grosso modo minder vreemdelingen en meer politie, achter de ideologisch geïnspireerde slogans ook? Vanwaar al die onmacht en die verongelijkheid? Wat gaat áchter dat negatieve denken en die aanzwellende klacht schuil?

Veel, zeer veel in elk geval. Zoveel dat je er een rode draad in ontdekken wil, besluiten de politici. Zoveel dat je een houvast zoekt om de dingen doelmatig en tot eenieders tevredenheid aan te pakken.

De eerder vermelde mentale tekorten zitten er ongetwijfeld voor veel tussen. En lidmaatschap van de AAA-vereniging (achterdocht, afgunst, apathie) helpt. Maar er is meer dan dat. Zei de proteststemmer niet dat het 'genoeg' geweest was? Bedoelt hij misschien dat het hem allemaal te veel wordt? Zou het kunnen dat hij greep verliest op de wereld, en daarom ook de pedalen? Heeft hij het gevoel er niet langer bij te horen?

Betekent 'genoeg' dan te weinig duidelijkheid in een snel veranderende samenleving, die ook nog eens zo prestatiegericht is dat velen niet meer meekunnen? Mist de Blokstemmer met andere woorden zekerheden en een duidelijk zicht op grotere verbanden, die almaar vager worden en almaar minder voor-

gekauwd door morele gezagsdragers als de kerk, de klassieke partij of de partijgebonden krant? Gaat het om angst voor het onvoorspelbare? Mist hij bepaalde waarborgen en slaat hij daarom aan het twijfelen?

Bedoelt hij met ‘genoeg’ dat er te veel anderen zijn (vreemdelingen, jongeren, holebi's, werkende vrouwen, virtuele surfers) die bedreigend in zijn richting kijken en wil hij zich daarom vastklampen aan de tijd van toen, aan de steeds denkbeeldiger wordende eigen dominante cultuur van weleer, aan zijn dorp dat een stad dreigt te worden of zijn land dat meer en meer op de wereld lijkt? Is het daarom dat hij de wetten gedictieerd wil zien door blanke mannen van in de veertig, echte mannen, mannen uit één stuk, rechtlijnige mannen, die zijn taal spreken, mannen zoals de kopstukken van het Vlaams Blok?

Heeft ‘genoeg’ hier misschien iets te maken met koopwaar? Is het een kwestie van oververzadiging? Van finale leegte, ondanks alle rijkdom en weelde die Vlaanderen openlijk bezingt en onbeschroomd toont? Van teleurstelling omdat niet alles zich in geld laat uitdrukken? Of van onmacht omdat je niet genoeg geld hebt?

Kan ‘genoeg’ slaan op een zekere onvrede met de toegenomen vrijheid? Botst de grotere zelfbeschikking met het gevoel dat men eigenlijk niet echt vrij is? Dat media en modetrends bijvoorbeeld lichamelijke ideaalbeelden naar voor schuiven waar mannen en vrouwen zich aan toetsen maar die in de praktijk onhaalbaar blijken? Of leidt meer vrijheid al te zeer tot ongeduld, want op velerlei vlakken (werk, vrije tijd, relatie, consumptie) is de keuze zo groot geworden dat het soms te veel wordt, dat het ons allemaal wat overvalt. Er gaat stilaan meer tijd op aan het maken van keuzen dan aan het genieten van een gemaakte keuze. Kiezen wordt dan een last: een groter aanbod leidt tot hogere verwachtingen, tot vrees voor gemiste kansen, tot het zich schuldig voelen bij de verkeerde keuze en tot een

gebrek aan discipline. Stress heeft vele betekenissen. Zich een slaaf van de eigen vrijheid voelen is er daar een van.

Of heeft de weerstand misschien te maken met angst om het milieu, om de eigen gezondheid, om de werkzekerheid waarover elders beslist wordt? Plaatsen mensen zich buiten de democratie omdat ze zich als pion behandeld voelen in een internationaal spel waarvan ze het verloop niet volgen kunnen of zelfs de regels niet snappen? Werkt de vrije markt hen op de zenuwen? Hebben ze het moeilijk met multinationals die van veraf duizenden werknemers ontslaan, ook al leveren deze prima en winstgevend werk? Worden ze ongemakkelijk van de sluipende chemische en biologische oorlog die tegen hun lichaam gevoerd wordt? Leidt het grenzeloze leven tot verbrokkeling, tot een soms moeilijk te plaatsen veelheid?

Gaat het om een opstand tegen een onbevredigend heden met hoop op een utopische toekomst? Of is het allemaal uit verlangen naar een mythisch verleden?

Wordt een Blokstemmer principieel omdat hij in de war raakte? En duidt een stem voor het Blok op gelatenheid, of net niet? Bij andere partijen is dat meestal toch wat duidelijker.

Zoekt een Blokstemmer misschien fysieke veiligheid terwijl hij op mentale of psychologische zekerheid uit is? Vecht hij dan met verkeerde wapens tegen de verkeerde vijand? Wat betekent zijn 'lik' en wat 'op stuk'? Zoekt hij de illusie van veiligheid tegen velerlei vage gevoelens van ongemak? Meer welvaart, maar minder waarborgen. Meer keuze, maar minder geduld. Meer is vaak minder: is het dat wat knaagt?

Voelt de Blokstemmer misschien eenzelfde druk als de anorectische patiënt? Wie aan anorexia nervosa lijdt heeft immers genoeg en weigert letterlijk om nog te eten. Veel tieners hebben het moeilijk met de impliciete hoge verwachtingen die in hen gesteld worden en komen daartegen in opstand. Sommige tieners stoten daarbij op een muur van begrip. Hun ouders gelo-

ven niet in dwang en rigide regels. Ze willen helemaal niets afdwingen. Ze luisteren en knikken en denken mee en praten erover. Als de oplossing desondanks uitblijft en de klacht in de warmte van het gezin gesmoord wordt, grijpen tieners soms naar extreme middelen om de communicatie gaande te houden. Omdat normaal puberteitsprotest onmogelijk blijkt, beginnen ze overdreven te diëten, waardoor ze alsnog een soort machtsgevoel krijgen en een stem vinden in het conflict dat hun ouders niet zien of erkennen.

Ook de Blokstemmer zoekt misschien die extreme confrontatie omdat hij zich onbegrepen voelt en zelf niet begrijpt. In een wereld die steeds ingewikkelder wordt, heeft hij het gevoel dat hij niet meer mee kan en wil. In een maatschappij waar communicatie zo belangrijk is, heeft hij de indruk dat hij geen volwaardige gesprekspartner is. In een open Europa voelt hij zich bedreigd door asielaanvragers en georganiseerde dievenbendes (en haalt hij beide door elkaar). In een tot procederen geneigde gemeenschap voelt hij zich onheus bejegend en onrechtvaardig behandeld. In een politiek steeds ondoorzichtiger bestel voelt hij zich als individu in de steek gelaten. Politici zeggen wel dat ze luisteren en dat ze het begrepen hebben, maar ze hebben geen flauw idee. Vandaar zijn noodkreet.

Een oppervlakkige behandeling van nevenverschijnselen volstaat hier dan natuurlijk niet. Een juiste diagnose veronderstelt een alomvattend begrip van de kritiek achter de kreet. Pas dan is hulp mogelijk, want één ding is duidelijk: noodkreten zijn beden om hulp. Het begrip moet alomvattend zijn omdat halve remedies meer kwaad dan goed doen. Je kan en mag niet simplificeren omdat de patiënt en zijn omgeving dat willen. Je moet uitleggen dat achter valse eenvoud een complex en heel ziek monster schuilgaat. Je moet verduidelijken dat er geen weg terug is, dat stuurloos zijn inderdaad niet prettig is, maar dat het slechts een nevenverschijnsel is bij het vooruitzicht van ont-

voogding, zelfbeschikking, weerbaarheid en een grotere kritische reflex.

Bij psychische en sociale stoornissen moet de eerstehulp snel en adequaat tussenbeide komen. In de politiek spelen lokale bestuurders hier een grote rol. De grootste rol eigenlijk. De bijna enige rol voor veel mensen, want de Wetstraat, dat is de ver-van-mijn-bed-show of, erger nog, het vleesgeworden onvermogen. Lokale mandatarissen zijn de burgers onder de politici, zij wonen en werken waar concrete problemen zich aandienen. Op het lokale niveau moet een eerste verschil gemaakt worden (het tij keren is misschien wat veel gevraagd). Daar vooral zal de kwaliteit van het politieke personeel doorslaggevend zijn, want zij staan tussen de mensen. Daarom moeten de bekwaamste politici zich naar hun thuisbasis reppen en zich er ten volle inzetten, want ook al zal dit niet als dusdanig gepercipieerd worden, toch zullen daar de belangrijkste politici van de komende jaren aan de slag zijn.

In de Vlaamse regering zit eindelijk een landbouwingenieur op het departement Landbouw en een ex-lerares op dat van Onderwijs. Op het lokale niveau wordt een mandaat nog al te vaak als een beloning voor bewezen partijdiensten, als een strategisch hulpstuk voor interne partijvrede of als een fin-de-carrière beschouwd. Mandaten met een specifieke inhoudelijke invulling worden dan soms aan halve leken toevertrouwd, die als welmenende amateurs aan het improviseren slaan. Vreemd is dat, want ook voor het lokale niveau zijn de besten niet goed genoeg.

Wat kunnen we doen om de onvrede weg te nemen, vragen veel lokale politici zich af. Bescheiden blijven, dat vooral. Zet u in, leef u uit, maar beloof als gewone sterveling niet de hemel. Beloof niets en doe gewoon. Doe. Gewoon. Wees gedreven in uw job en handel als de manager die een kwalitatief hoogstaand product degelijk aan de man wil brengen. Versoepel daarom de

administratie, investeer fors in de openbare instellingen, zorg voor een performante dienstverlening en voor een efficiënt, transparant bestuur op elk niveau. Speel daarbij gerust in op behoeften. Alstublieft.

Werk alleen competente werknemers aan. Besteed evenveel aandacht aan hun sociale rijpheid, motivatie en toewijding als aan diploma's of anciënniteit. Niet de geloofsbrieven maken iemand geschikt, wel het geloof in een project. Herdefinieer en herevalueer dat project regelmatig, en vergeet nooit dat de klant koning is, dat de burger dus de scepter zwaait en niet de staatsdienaar. Scherp daarom ook voortdurend de communicatieve vaardigheid van de ambtenaren aan en van de toezichters die buiten de kantoorwanden opereren: de agenten, de buurtwerkers, de wijkmanagers, de opbouwwerkers, de controleurs van duizend-en-een-dingen die aandachtig en respectvol naar de consument moeten luisteren, zonder aanzien des persoons. Wees bij dit alles vooral ook streng voor uzelf, want te vaak nog belanden politici op posten waarmee ze eigenlijk weinig voeling hebben. Beter een schepen van Jeugd die zelf kleine kinderen heeft of een schepen van Mobiliteit die al eens twintig minuten op een tram heeft moeten wachten dan een schepen van Veiligheid die zelden of nooit in achtergestelde wijken komt.

Geef bewoners het gevoel dat u voor hen klaarstaat, dat u bereikbaar bent. Wees een doorgeefluik voor klachten en volg op. Ga in op concrete vragen en initiatieven. Neem ernstig en behandel zorgvuldig. Reageer. Punt per punt. Communiceer duidelijk en geef dubbelzinnigheden geen kans. Laat pijnpunten en wrevel niet nodeloos, uit achteloosheid misschien zelfs, uitgroeien tot tikkende tijdbommen. Ontmijn frustraties door ze te vlug af te zijn, door er bovenop te gaan zitten, door kort op de bal te spelen. Door vooruit te lopen op de dingen en niet door ze op hun beloop te laten. En leg uit waarom iets lang duurt.

Ga bovenop zitten en loop vooruit met een heel team. Wees

groepsdenker ten voordele van de lokale gemeenschap. Speel het spel eerlijk en handel sociaal intelligent, als een goed bemiddelaar. Drijf medespelers niet in een egestelling. Creëer geen kampen die gesprekken bemoeilijken. Laat de posities tussen ‘werknemers’ (of aandeelhouders, zo u wil) niet verharden. Pleeg overleg en nog eens overleg en betrek daarbij zoveel mogelijk mensen, maatschappelijke groepen, culturen en subculturen, nieuwkomers en gevestigden, eigen volk en andere etnieën, want diversiteit betekent innovatie terwijl monocultuur tot stagnatie leidt. Geloof in vermenging waarbij niemand marginaal is en herstel de wonden die in het Vlaamse sociale weefsel geslagen zijn. Wijs eenieder bijtijds op de eigen verantwoordelijkheid en op het levensbelang van spontane sociale controle.

Discrimineer noch favoriseer. Doorbreek wel vicieuze cirkels. Besef dat gelijke studiekansen voor iedereen een basisrecht is. Elke jongere moet eenzelfde startpositie krijgen, wat niet betekent dat iedereen gelijk eindigen moet. Besef ook dat werk de belangrijkste hefboom is om uit een gestigmatiseerde positie te klimmen. Naast een inkomen verschaft werk immers zin (animo, betekenis, waarde) en maatschappelijk aanzien. Een lokale overheid doet er dan ook goed aan om vreemdelingen of vreemd uitzijnde Vlamingen niet te weren. Ze kunnen een voorbeeld vormen voor anderen en zelfs bepaalde vormen van angst of afgunst wegnemen, want een jonge allochtoon achter een loket hangt niet rond op straat (erken hun probleem van werkloosheid!), een punker achter de winkelkassa maakt zich nuttig, en elke vreemdeling in uniform (politie, buschauffeur, postbode) helpt ons, en is zoals wij.

Ga vooral niet met uw volle gewicht op buurtwerkingen, verenigingen en bewonersinitiatieven zitten. Participeer gerust, maar stel u eerder nederig op. Werk hard, zoals de anderen, en besef dat wie op een serieuze manier begeleidt, ondersteunt en stimuleert wat binnen wijken en districten leeft, doeltreffender

handelt dan wie op halfslachtige wijze projecten van buitenaf lanceert. Hoed u voor bemoeizucht en wees geen regelneef. Laat buurtbewoners tomaten kweken rond de bomen in de straat, als ze dat willen. Laat ze feesten organiseren en kunsthappenings en genuanceerde postercampagnes. Wees de dynamo, niet het dynamiet. De mens is een sociaal, initiatiefnemend en uiteindelijk politiek dier. Het zit erin. Fnuik het niet. Mensen moeten niet zozeer aangetrokken worden tot de politiek, ze moeten vooral niet afgestoten worden.

Noem het allemaal een nieuw soort ‘dienstbetoon’, met positieve bijklank weliswaar. Noem het een verdieping van het contact tussen bewoners en de politiek. Noem het luisteren naar de mensen. Noem het efficiënt aanwezig zijn, ten bate van de gemeente of het district of de verkavelingswijk. Noem het wat u wil, maar onthoud dat de schuld voor ongeveer alles wat fout loopt in de schoenen van de overheid geschoven wordt en dat voor heel wat ontevredenen het lokale bestuur die overheid is, ook al is dat bestuur vaak veroordeeld tot het bestrijden van symptomen terwijl wie werkelijk aansprakelijk is onaanspreekbaar blijft, en buiten schot. Wijs daarop, want verongelijkheid jegens de staat begint in de eigen straat. Onverschilligheid voor de politiek begint aan de voordeur.

Voer een niet al te eenzijdig uitgetekend beleid, opdat de meeste inwoners er zich meestal goed zouden bij voelen. Verplicht uzelf daarom tot het bedenken van win-winoplossingen en hanteer het CO₇-principe, dat een correcte, constructieve, coherente, consequente, consistente, bij consensus overeengekomen en duidelijk gecommuniceerde aanpak van de dingen voorschrijft.

Vergeet bij dit alles de centen niet, want lokale politici moeten natuurlijk meer doen dan efficiënt aanwezig zijn. Ze moeten geld (laten) vrijmaken om te investeren in structuren en stenen. Ze moeten werken en te voorziene bijwerkingen sub-

sidiëren. Ze moeten investeren in het kleinschalige dat doet leven en het grootse dat doet dromen. Ze moeten hun gemeente uiteindelijk zo'n verzorgde infrastructuur en zo'n breed socio-cultureel aanbod bezorgen dat geen enkele bewoner nog in zijn huis wil blijven. Vooral de zwalpende, vereenzaamde ouderen of de op drift geslagen, zich vervelende jongeren moeten ze daarbij in de watten leggen, want die vinden nog het moeilijkst van al hun plek in de wereld. Zij zijn sociaal wellicht het minst gewapend om zich goed te voelen in de overgang naar nieuwe tijden. Bezorg hén veiligheid. Stem de openbare ruimte, de groenvoorziening, de huisvesting, de vrijetijdscomplexen, het verenigingsleven, de hulpverlening, de politiewerking, de gezondheidszorg zelfs en zoveel dingen meer vooral op bejaarden en kinderen af, en je komt al een heel eind. Want ook hier geldt het adagium: voer geen beleid voor blanke mannen van in de veertig. Zij komen er vanzelf wel. Het zijn de anderen die op u rekenen, en van die anderen bepalen de oudsten en de jongsten de norm. Hanteer hun maatstaven bij elke beslissing die u neemt, want wat voor hen goed is, is dat bijna altijd ook voor de rest.

Lokaal staat vooral het Vlaams Blok sterk, wordt her en der beweerd. Niemand staat dichter bij het volk dan zij. Niemand spreekt zo goed de taal van het volk en niemand begrijpt zo goed de onrust die bij veel mensen heerst. Het Vlaams Blok is de enige partij die dag in dag uit naar de mensen trekt en hun bekommernissen ter harte neemt. Andere partijen hebben het contact verloren met wat werkelijk leeft onder de bevolking. Dát vooral is wat zich in extreem-rechtse stemmenwinst vertaalt bij lokale verkiezingen.

Daar is iets van aan. Terwijl de anderen een beleid voeren en van vergadering naar vergadering snellen en bergen dossiers doornemen, heeft het Vlaams Blok wat meer de handen vrij om naar de wijken te trekken, dat beleid te hekelen en vooral

lokaal te denken. Zitdagen en spreekuren in lokale secretariaten, sociaal dienstbetoon, protestacties aan schoolpoorten en in bedrijven, allianties met buurtcomités en allerhande culturele organisaties: de partij werkt hard aan haar lokale verankering. Bovendien is er op het vlak van bijvoorbeeld taalgebruik of intellectuele achtergrond een discrepantie (een verschil) ontstaan tussen de doorgedroeide politici van de democratische partijen, die vrijwel altijd hogere studies hebben gevolgd, en de mandatarissen van het Vlaams Blok, die vaak minder hoog geschoold zijn en gemakkelijker aansluiting vinden bij de leefwereld van de doorsnee-Vlaming. Er is dus wel degelijk een soort kloof gegroeid tussen de gevormde kaderleden van de democratische partijen en grote lagen van hun traditionele kiezerspubliek. Het is een moeilijk te keren situatie omdat het politieke bedrijf almaar meer deskundigheid en technisch inzicht vereist, en bovendien steeds meer een eigen terminologie hanteert. Intussen buit het Vlaams Blok deze situatie handig uit door Jan Publiek op zijn kieslijsten te plaatsen. Niet geremd door te veel kennis en door de finesses van het genuanceerde betoog, praten de mandatarissen en militanten de taal van het volk wanneer ze op café, naar seniorenclubs of naar de markten trekken. Het maakt het gesprek gemakkelijk. En voorspelbaar.

En leugenachtig ook, want de partij staat dan wel dicht bij het volk en spreekt ook zijn taal, maar denkt niet in het belang van dat volk. Het Vlaams Blok gaat vooral waar ongenoegen heerst, omdat het dat ongenoegen politiek te gelde kan maken. Het is de zwam onder de partijen, om niet te zeggen de zwammer, want er wordt wat uit de nek en in het luchtledige gekletst als het Blok de boer op gaat, en dit in tegenstelling tot wat je op de partijcongressen hoort. Groeien op onvrede: het is het spel van de oppositie, je kan het de partij niet verwijten. Maar twee gezichten en een dubbele tong hanteren, is dat nog dicht bij de mensen staan? Is dat niet eerder de mensen als middel zien, en niet als doel?

Is dat niet veeleer het gedrag van een geneesheer die niet helen wil omdat hij baat heeft bij een groot aantal patiënten? Dreigt voor de anorectische patiënt niet de algehele verhogering met zo'n behandelende arts? Is het Blok niet gewoon de zenuwinzinking van een volk en zelfs de bestendiger ervan, in plaats van de therapeut die soelaas bieden moet?

Het Vlaams Blok leeft van de onoprechte bekommernis. Het is - en het woord wordt hier niet lichtzinnig geuit - ook de hoer onder de partijen. Het is iedereen ter wille, in functie van het blote machtsstreven. De partijtop geeft dit zelf toe en noemt dat dan politieke marketing en zelfs 'antidemagogisch optreden'. Op de televisie beweren dat je respect hebt voor de joodse gemeenschap en in verkiezingsfolders de jood afbeelden met hoge hoed, sigaar en gekromde neus, zoals de nazi's hem tekenden. Op linkeroever zeggen dat je Doel wil behouden, op rechteroever de uitbreiding van de haven mee goedkeuren. Aan het fabriekshek stakingsbewegingen steunen omdat er massale ontslagen vallen, maar eigenlijk tegen stakingsrecht zijn en de slagkracht van de vakbonden willen breken. Zeggen dat je voorstander bent van een opvoedersloon voor thuiswerkende ouders, en bedoelen dat de Vlaamse vrouw de plicht heeft om veel kinderen te baren en ervoor te zorgen in plaats van te gaan werken. Anti-monarchist zijn, maar daarover zedig zwijgen omdat je de Vlaming kent. Moord en brand schreeuwen over werkloosheid en arme gepensioneerden, maar stempelende werklozen en OCMW-steuntrekkers binnenskamers afschilderen als profiteurs.

'Wij zeggen wat u denkt.' Inderdaad. Plat populisme van de zogezegde partij van de kleine man, van de zelfverklaarde vernieuwers tegen het establishment. Wat ze op het oog hebben is echter een nieuw establishment, hun establishment, waarin alleen plaats is voor wie zich conformeert aan de nimmer volledig uitgespelde partijdoctrine en aan de nooit helemaal vast te pinnen dominante cultuur. Dat ze op weg naar het paradijs

moeten huichelen en vals spelen en stoken en lippendienst bewijzen, het zal hen worst wezen. Ze zeggen niet alleen wat de Vlamingen denken, maar ze handelen ook zoals de Vlamingen dat doen. Ze doen appèl op de Vlaams Blokker in elk van ons. We zijn een gemakkelijke prooi.

Tegen dit soort cynische, brutale machtsstreven valt weinig te beginnen. De dubbele agenda van het Blok is al lang grondig in kaart gebracht. In verschillende boeken kan je het onderscheid ontdekken tussen congres teksten en propagandateksten, tussen het kernprogramma en de fatsoenering ervan, tussen wat voor de politieke achterban van reeds overtuigden bedoeld is en voor de electorale achterban, tussen het interne en het externe doelpubliek, tussen de ideologie en de strategie. Misschien moeten kranten de inhoud van die studies maar helemaal overnemen, paginagroot. Misschien moeten politieke commentatoren en interviewers de partijtop blijvend confronteren met de werkelijke regels die het Blok Vlaanderen wil opleggen. Misschien moet een steenrijke miljonair een partij oprichten met als enige programmapunt het bestoken van de potentiële Blokkiezers met Blokiaans geformuleerde anti-Blokpropaganda.

Wat het Vlaams Blok doet is intellectueel zo oneerlijk, dat je eerder geneigd zou zijn om er met plaatsvervangende schaamte naar te luisteren en gewoon wat in het ijle te staren.

[7]

De eerste hulp is wat ze is: medicatie toedienen, pijn verlichten en lokale klachten behandelen. Wie echter de diepere oorzaken van psychische en sociale stoornissen wil aanpakken, wie werkelijk genezen wil, moet in therapie. Daar valt niet aan te ontkomen.

Bij anorexia nervosa wordt als behandeling vaak aangeraden om te veranderen van omgeving. De goedbedoelde pogingen van huisgenoten en vrienden om de patiënt er bovenop te helpen sorteren immers vrijwel altijd een averechts effect. Daarom is het verstandig om de patiënt weg te halen uit het vertrouwde milieu, om ruimte te creëren voor andere zienswijzen en voor een vernieuwende confrontatie van de zieke met zichzelf. Die zieke moet zijn oude ik van zich afschudden en op zoek gaan naar een ander zelfbeeld.

Politiek vertaalt zich dat misschien als volgt. Het zieke en fel verzwakte Vlaamse volk mag zich niet langer verstoppen achter een façade van zelfbeklag, lusteloosheid en noodkreten. Het mag er de brui niet aan geven en het mag zich zeker niet aan de bruinen geven. Het mag ook niet blijven naar de overheid wijzen bij het minste ongemak. Het moet op eigen benen leren staan en daarom het roer radicaal omgooien. Radicaal betekent bij deze dat het Vlaamse volk zich als het ware collectief in het vuur moet gooien om nadien als een vechtlustige feniks uit zijn as te kunnen herrijzen. Niet vechtlustig zoals in het woordenboek van extreem-rechts, maar wel zoals de therapeut dat begrijpt. Wie zich niet wil laten gaan, moet immers vooral strijd leveren met zichzelf, met de brutale bek die alleen gehoor vindt als er klachten te formuleren vallen, met de malcontenterik die roept

dat het anders moet maar dat de anderen eerst moeten beginnen, of met de al dan niet racistische slappeling die zich minderwaardig voelt en zich daarom afreageert op anderen.

Zich afreageren is niet de aangewezen manier om een land of een stad te besturen, en toch is het dat wat extreem-rechts stelselmatig doet. Ook democratische politici bezondigen zich er soms aan. Vooral in tijden van verkiezingen spitsen ze zich nogal eens toe op de kwalen en de gebreken van de tegenstander in plaats van op de eigen kwaliteiten. Ze gooien soms zelfs met slijk naar partners met wie ze jarenlang mee optrokken en wellicht nog jaren zullen moeten optrekken. De kiezers geloven hun ogen niet. Ze raken maar niet gewoon aan dergelijke electorale stuiptrekkingen. Ze raken hooguit in de war. Ze zien geen strategie, ze zien alleen politici die elkaar afmaken en daarna samen een pint pakken. Even verwarrend en op termijn wellicht zelfs schadelijker zijn al dan niet bewust populistische pogingen om zich ná verkiezingen politiek te profileren ten nadele van anderen. Zelfs een milde vorm van poujadisme verkleint het draagvlak voor werkelijke oplossingen. Wie oprecht meent dat hij de maatschappij een dienst bewijst door Operatie Beschadiging als ultiem wapen te hanteren, kan zich beter meteen bij het Vlaams Blok voegen, want vooral daar klinkt ongegeneerd applaus voor wat hij beweert. Vooral daar bestaat waardering voor zijn daden.

Voor het Vlaams Blok is Operatie Beschadiging niet zozeer het ultieme dan wel het enig denkbare wapen in een politiek die verrotting beoogt. Daarom mikken Vlaams-Blok'ers onophoudelijk op de tegenstander en mikken ze goed laag. Wie onder de politieke gordel slaat, mikt op de buik van de kiezer, op zijn primaire instincten. De buik van de kiezer zoek je als je weinig te vertellen hebt of een heleboel te verbergen. De politicus die het op een constructieve wijze over inhoud wil hebben, mikt op het hoofd van de kiezer. Deze politicus heeft genoeg

aan zichzelf en voelt niet de behoefte om zich ten koste van anderen in de belangstelling en omhoog te werken.

Omdat wij allemaal een buik hebben en primaire instincten en omdat de doorsnee-Vlaming niet kan aangewreven worden dat hij al te veel bezint voor hij begint, speelt het Vlaams Blok vaker dan andere partijen een thuismatch. Het is daarom achterhaald om vanuit bepaalde hoek te blijven roepen: wij tegen het Vlaams Blok. Eén op drie kiezers in Antwerpen stemde voor het Blok, wat nauwelijks nog deviant te noemen is. Het is bijna de norm. De Vlaams-Blokstemmer demoniseren is niet langer vruchtbaar, zo het dit al ooit geweest is. Het is onproductief zelfs, want wij allen zijn het Vlaams Blok. Het Blok is als het ware slechts de voorhoede van onszelf. Het is het meest extreme symptoom van een algehele verflauwing. Het is ons aller onbewaakte moment dat in behandeling moet.

Opdat Vlaanderen uit zijn anorectische depressie kan klauteren, moet het nieuwe gronden ontginnen waarop niet langer tekortkomingen bloeien, maar wel deugden.

De nieuwe Vlaming moet in eerste instantie vechten tegen de aandrang om een knieval te maken. Uit flitsen van verbijstering over intellectuele oneerlijkheid of argeloze zelfdestructie moet hij onthouden dat hij zelf niet mag vervallen in leugenachtig of hypocriet gedrag. Hij moet leren geloven in de eigen krachten en argumenten, en niet in de zwakten en schijnredeneringen van anderen. Zwakgebod met zwakgebod bekampen is een teken van onvermogen. Kiezen voor dit laatste is niet echt een keuze maken. Het kwade in onszelf krijgen we nooit klein door kwaad te worden op anderen. Het dwaze en domme en laakbare in de ander mag niet de toon van het gesprek en het gezamenlijke gedrag bepalen. Raadzamer is het om te vertrouwen op het eigen gezonde verstand, op de eigen *luciditeit*, op de lamp die zo helder straalt dat het licht tot in de donkerste hoe-

ken reikt. Die lamp, weet de nieuwe Vlaming, is zijn morele sterkte maar tevens zijn praktische zwakte. Het is een wetenschap waarvan hij zich bedienen kan.

Verder moet de Vlaming ook het begrip *hoffelijkheid* in ere herstellen. Hij moet zich als het ware de kunst van het voorkomend aanschuiven eigen maken, waarbij hij en de anderen samen en tot tevredenheid van allen vooruitkomen. Hij mag niet op vrije busbanen rijden terwijl de anderen aanschuiven, want dat leidt tot frustratie van mede-chauffeurs en tot het ophouden van zij die het openbaar vervoer nemen. Hij mag niet door het oranje licht rijden om dan midden op het kruispunt te moeten blijven staan en zo het dwarsend verkeer tegen te houden. Hij mag niet vlak naast geparkeerde auto's aanschuiven, want dat hebben de fietsers weer niet graag. Hij mag ook niet rechts inhalen bij vertraagd verkeer op de snelweg, of knipperend met de lichten aan de bumper van de voorligger hangen. Hij mag niet doorrijden tot op het einde van een zich op één baanvak begevende rij auto's om dan vlug vlug in te voegen. Wat hij wel moet doen is met veel inlevingsvermogen en zin voor detail en zelfcontrole en zelfopoffering het begrip galanterie nieuw leven inblazen. Hij moet een etiquette van aanmoedigende beleefdheid ontwikkelen en vermijden dat hij ooit nog in oude gewoontes hervalt.

Ook *generositeit* en *toegewijdheid* zijn onontbeerlijk voor een land dat werk wil maken van zijn genezing. We hoeven hierbij maar te denken aan het gevoel voor verantwoordelijkheid dat elke Vlaming dient te cultiveren. Aan de schouderklopjes en pluimen en complimenten die de nieuwe geestesgesteldheid gestalte moeten geven. Aan de ambitie die we hebben moeten om niet alleen de letter maar ook de geest van de wetten die ons binden te begrijpen en na te leven. Aan de gedrevenheid die elke nieuwe Vlaming gebruiken kan wanneer hij de handen uit de mouwen wil steken in plaats van bij de pakken te blijven zit-

ten. Aan het bevlogen enthousiasme waarmee de Vlaming op eigen terrein politicus moet worden, niet in mandaat maar in mentaliteit. Die Vlaming doet er dan goed aan niet langer de hemel te verwachten van de professionele politici (die ook maar hun best doen, en liefst toch niet minder), ook al beloven ze die en ook al steunt hij hen in hun streven. Hij klopt daarentegen beter bij zichzelf aan en bij andere burgers om samen politici-in-het-klein te zijn. Dat is je nek uitsteken, dat is burgerzin, dat is politiek bewust gedrag. Dat is ook minder lang wachten op de bus, want zet een politicus aan het bushokje en weg is de stilte.

Een andere eigenschap die de Vlaming meer dan van pas zal komen in zijn queeste naar zaligheid en welzijn is *soepelheid* ofte flexibiliteit, die zo vaak geroemde kwaliteit van de toekomst. Wie flexibel wil zijn, krijgt het op de heupen van gecrispeerde stemmen, van ongefundeerde angsten, van wantrouwen, van semi-autistisch gedrag, van hokjesmentaliteit, van politici die verkramppt vasthouden aan hun hele programma en van mensen die zich vastklampen aan hun nationaliteit. Hij verdraagt geen onverdraagzaamheid, tenzij wanneer die tegen georganiseerde intolerantie gericht is.

Wie soepelheid zegt, zegt ook *sociale intelligentie*, waarmee het een derde paar deugden vormt ter vervolmaking van het Nieuwe Vlaanderen. Sociaal intelligente mensen zijn bereid tot communicatie, zijn daar ook goed in, maar dringen zich niet op. Ze zijn meesters in het lezen van lichaamstaal en het voorkomen van gezichtsverlies. Ze voelen perfect aan wat kan en niet kan, wat mag en niet mag. Ze zijn nieuwsgierig, maar neuzen niet in andermans leven. Ze stellen vragen omdat ze geïnteresseerd zijn en is dat laatste niet langer het geval, dan blijven ze tenminste beleefd en bereidwillig. Twijfel hoeft bij hen geen neen te worden, en een neen geen verbod. Ze hebben flair en gevoel voor humor en kunnen zichzelf relativeren, zichzelf wegcijferen zelfs, al hebben ze een zelfbeeld dat er niet om liegt. Ze

zijn eerste klas groepsspelers omdat ze voor zichzelf kunnen opkomen. Ze denken ruim en maken plaats in hun hoofd voor cultuur en subcultuur. Subculturen hebben de toekomst, beseffen sociaal intelligente mensen. Er zullen er steeds meer zijn en ze zullen steeds harder roepen, steeds nadrukkelijker aanwezig zijn en zich steeds minder (moeten/willen) schamen voor hun opvattingen, leeftijd, geloof, seksuele voorkeuren, taal, huidkleur. Ze zullen het zout en de peper zijn op de Vlaamse aardappel.

Veelvuldige contacten met verschillende culturen en subculturen maken de sociaal intelligente mens tot een nog vaardiger wezen. Als geen ander wordt hij een oversteker van grenzen en niemand anders dan hij verlaat uiteindelijk gemakkelijker het oude Vlaanderen om het nieuwe vaderland te gaan verkennen.

Daar staat de nieuwe Vlaming dan. Hij is lucide, vol zelfvertrouwen, hoffelijk, sociaal intelligent, flexibel, genereus, gedreven, toegewijd, bereid tot een goede babbel en verdraagzaam. Hij is bijna te mooi om waar te zijn. Stel je het wachthokje voor waar deze mens staat. Je zou zo een paar bussen voorbij laten rijden om toch maar niets te missen.

Een grootschalig sociologisch waardeonderzoek waarvan de resultaten vrijgegeven werden twee weken na de verkiezingen van 8 oktober lijkt aan te geven dat deze nieuwe Vlaming er ook werkelijk zit aan te komen. Er is blijkbaar een nieuwe burgerschapsmoraal in de maak. Corruptie, fiscale fraude, leugenachtig gedrag, klein en groot sluikstorten, dronken of te vlug met de auto rijden: het wordt veel minder getolereerd dan tien en twintig jaar geleden. Op het vlak van de seksualiteit (geaardheid, abortus, echtscheiding) heerst dan weer een grotere permissiviteit. Het gaat dus de goede richting uit, denk je, want dat zijn toch zaken die wijzen op een groeiend empathisch vermogen, op een toegenomen sociaal toezicht, op een groter solidariteitsgevoel.

Waardeonderzoeken zijn echter opiniepeilingen verkregen op basis van interviews en ingevulde lijsten. Opiniepeilingen, zo leerde 8 oktober, krijgen maar geen vat op de mening van Vlaams-Blokstemmers en creëren steevast te hoge verwachtingen bij Agalev-kiezers, die vanuit een soort maatschappelijk engagement gaarne bereid zijn om mee te werken aan peilingen en exit-polls. Waardeonderzoeken hebben waarde, maar het uiteindelijke gedrag (al dan niet in het stemhok) leg je er toch niet mee vast. En daar wringt het schoentje. Een onderzoek kan wel een verandering van houdingen en overtuigingen registreren, maar de nieuwe burgerschapsmoraal moet ook nog eens verinnerlijkt en toegepast worden voor je van een werkelijke waardeverschuiving gewag kan maken. Vooral in Vlaanderen kunnen dergelijke peilingen er glad naast zitten, want de hand die het enquêteformulier invult weet niet wat de andere hand doen zal. Een Vlaming vindt gemakkelijk dat het anders moet, maar dat de anderen dan ook de eerste stap zetten moeten. De nieuwe heersende normen kunnen dan wel in woorden beleden worden, maar de daden kunnen lang op zich laten wachten. Dat is de ware Vlaamse barrière, die zo herkenbare mengeling van uiterlijke gezagsgetrouwheid en innerlijke ongehoorzaamheid. De uitslag van 8 oktober toont dit in zekere mate aan. Maar ook het waardeonderzoek zelf wijst op een dubbele houding tegenover de nieuwe moraal, want de Vlaming blijft bijvoorbeeld vinden dat hij het recht heeft om belastingen te ontduiken, zwart te rijden en onrechtmatig sociale uitkeringen aan te vragen. Het zijn dingen om over na te denken.

Eenzelfde verhaal lees je af van de manier waarop het liberale vernieuwingsproces in Vlaanderen verloopt. In de jaren tachtig heerste het grote laissez-faire. Op economisch vlak vooral, maar bijna als vanzelfsprekend ook wat betreft burgerzin. Zelfzucht en sluikgedrag gingen hand in hand. Lakser kon een houding bijna niet zijn en steeds lossier werd het gevoel voor verant-

woordelijkheid. De babyboomers die in de jaren zestig en zeventig gestreden hadden voor emancipatie en vrijheid bleken gaandeweg het kind met het badwater weg te gooien. Het individu had zoveel rechten verworven dat het onverschillig werd ten aanzien van andere individuen. Vrijwel alles kon en mocht. We kregen er niet genoeg van. De sky was de limit. Tot Vlaanderen het plafond op zijn hoofd kreeg en er plots wél genoeg van had. Het stille ongemak over de verwaarlozing van de publieke ruimte en de vervaging van de publieke normen piepte opeens aan de horizon, gevoelens van onbehagen staken de kop op, de grens tussen genoeg en genoeg was overschreden en een extreem-rechtse partij begon aan haar opmars.

De ironie wil dat behalve het Vlaams Blok vooral de liberalen de vruchten plukken van de in de neoliberale tachtiger jaren gezaaide vertwijfeling. De neoliberalen hebben de verzorgingsstaat mee afgebouwd, de sociale zekerheid teruggeschroefd en de ongelijkheid doen toenemen, zij het veel minder drastisch dan in heel wat andere landen. Ze waren van leer getrokken tegen het middenveld, tegen de falende politieke klasse en tegen de staat op zich. Belastingen werden gezien als persoonlijke verliesposten. Staatsinmenging betekende bevoogding, was een aanslag op de individuele vrijheid. Sommigen pleitten niet alleen voor een ontvette staat, maar ook voor het recht om uit die staat te stappen. Nog in het begin van de jaren negentig - de interne vernieuwing van de partij was al aan de gang - namen kopstukken van de partij krasse uitspraken in de mond, maar die werden korte tijd later zedig bedekt en sindsdien schoof de partijtop op naar het centrum. De partij kreeg een nieuwe naam. Het beladen Vrij (meer en meer geassocieerd met 'vrijgeleide') uit de vorige naam werd vervangen door Vlaams. Om opnieuw dichterbij de mensen te komen prees de VLD zich aan als de Partij van de Burger. Het was een geniale omslag. Wie wilde immers geen burger zijn? Wie anders dan de burger stond voor

degelijkheid en burgerzin? En wie anders had genoeg van de algehele permissiviteit?

De burger zocht aansprakelijkheid en dat in eerste instantie, uiteraard, bij de overheid. Verantwoording moest worden afgelegd voor zoveel gebrek aan verantwoordelijkheid. Gezwendel werd niet langer oogluikend getolereerd. Corrupte politici moesten tot hun eigen verrassing plots toch nog het schandkleed aantrekken. De klassieke partijen kregen de rekening gepresenteerd en de vernieuwers mochten het heft in handen nemen. In 1999 trad voor het eerst in een halve eeuw een regering aan zonder christen-democraten, zonder leden van de centraalste aller partijen dus, en hun plaats als gangmakers werd ingenomen door de liberalen. De partij die indertijd zozeer voor deregulering had gepleit dat velen ontregeld achterbleven, die zoveel misprijzen voor de staat getoond had dat antipolitieke gevoelens vrij spel kregen, die partij mocht plots, als grootste democratische regeringspartner, de sociale waardeschaal herijken en toezien op het wederom collectief opnemen van maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Als geen andere democratische politieke formatie hadden de liberalen de roep om verandering aangevoeld. Een roep die, blijkens het contrast tussen het waardeonderzoek en de stembusuitslag, wellicht en eens te meer vooral lippendienst is. Maar ook dat betekent nog niet meteen stemmenverlies voor de liberalen, want de partij heeft haar draagvlak niet alleen aanzienlijk verbreed door op te schuiven naar het centrum (waar altijd stemmen te rapen vallen), ze is er ook in geslaagd om de overgebleven neoliberalen en de conservatief-rechtse liberalen nog steeds aan zich te binden. Voor de partijtop is het wandelen op een slap koord om de veelheid aan strekkingen tevreden te houden. Maar voorlopig blijft het lukken.

De hamvraag is nu in hoeverre de VLD als partij zelf lippendienst bewijst. Heeft ze met andere woorden het vernieuwings-

proces en de verhuis richting centrum zelf voldoende verteerd, om niet te zeggen verinnerlijkt? Een liberaal-humanistische lijn wordt aangehouden bij het beïnvloeden van de nationale politiek, een lijn weg van het strakke neoliberale denken en weg van de rechtervleugel. Houdt de partijtop dit vol?

De electorale basis waarop de liberalen zichzelf tot het enige alternatief uitroepen is smal. Tijdens de nationale verkiezingen van 1999 ging de partij 2,2 procent vooruit. Van een reële doorbraak of van een duidelijke beloning voor het vernieuwingsstreven is dus nog niet echt sprake. De VLD werd toen vooral overwinnaar omdat de anderen verloren. In 2000 won de SP (het jaar daarvoor zo gehavend) al terrein terug en hield de CVP behoorlijk stand.

De basis is niet alleen smal. Ze wankelt ook. In Antwerpen lijkt de vernieuwingsoperatie alvast mislukt of moet ze toch als oogverblindende worden begrepen, ook al roept de partij er zich, ironisch genoeg en net zoals ze dat in een recent verleden op nationaal niveau deed, uit tot de ware vernieuwer, terwijl anderen (vooral de groenen) slechts meer van hetzelfde te bieden zouden hebben. De Antwerpse liberalen - en dan vooral de blijkens Ufsia-cijfers niet eens zo'n kleine rechtervleugel die zich het minst van alle democraten afkeert van extreem-rechts - praten hun resultaat van 8 oktober zozeer naar rechts dat ze politiek verder verwijderd staan van nationaal coalitiepartner Agalev dan van het Vlaams Blok. Slechts het cordon sanitaire lijkt hier nog de logische conclusie van het verhaal in de weg te staan, de schutkring rond het Vlaams Blok waar vooral de liberalen zich het slachtoffer van voelen, al was het maar omdat vele rechtse kiezers hun verlangens niet terugvinden in het gevoerde beleid en van de weeromstuit naar een extreme stem (moeten) grijpen, bij gebrek aan een democratische duidelijk rechtse partij. Want dat is de bewindsvoerende VLD niet langer.

De in het begin van de jaren negentig aangevatte VLD-ver-

nieuwingsoperatie richting het centrum staat onder spanning en dat is jammer. Op het nationale en het federale niveau hebben liberale vernieuwers een interessante dynamiek losgemaakt binnen de regeringen. In amper één jaar tijd hebben zij, samen met verruimers, verjongers, vervrouwers en versubcultuurders uit andere partijen, op zijn minst een nieuwe discussiecultuur op poten gezet. De oude politieke cultuur is wat dat betreft alvast onderuitgehaald. Ook inhoudelijk lijken de regeringsploegen vaak aansluiting te vinden bij een nieuwe generatie Vlamingen en leveren ze verdienstelijk werk, al is het nog te vroeg om de resultaten ervan te kunnen beoordelen. Wat er ook van zij, enig succes is hen op basis van de verfrissende aanpak in elk geval gegund.

Maar succes is niet gegarandeerd zolang de vernieuwing binnen de partij maar half beleden wordt. De nieuwe partijaard moet ook werkelijk verinnerlijkt en niet oppervlakkig of tijdelijk aangepast zijn, wil het project kans op slagen hebben. Simpel is dat allemaal niet en zelfs bijzonder moeilijk is dat in een Vlaanderen dat eerder rechts lijkt te denken dan links.

De concrete uitdaging voor de coalities en de besturen van de komende jaren bestaat erin het rechtse veld terug te winnen en democratisch te verankeren, want dat het Blok aan zijn plafond zit is een misleidende fabel. Dát moet de ambitie zijn voor de korte termijn, de rechts getinte ambitie dus. Wat deze zonder verwijl uit te voeren ambitie echter zo moeilijk maakt, is dat op lange termijn Vlaanderen en zijn politici de veel grotere beweging naar links moeten blijven aanhouden. Het is de beweging die de geschiedenis van de beschaafde wereld heeft getekend, die voor een groeiende emancipatie en een evenwichtiger verdeling van de welvaart (binnen de rijke landen) heeft gezorgd, de beweging waarin het linkse denken correcties uitvoert op het rechtse handelen. De beweging die door vele partijen samen in gang werd gezet en wordt gehouden. Want een

partij op zich is nog geen beweging. Partijen, linkse en rechtse, hebben elkaar nodig om blijvende vooruitgang te boeken.

Die beweging heeft het grotere kader voor ogen en vraagt moed, creativiteit en wijsheid eerder dan politieke berekening. Die beweging wordt niet versmacht door lokale haken en ogen, maar bewaart afstand en heeft de vrijheid om immateriële idealen na te streven. Ze vindt een permanente belastinghervorming belangrijker dan het streven naar belastingverlaging. Ze hanteert fiscaliteit als een instrument om het gebruik van de openbare ruimte, van het woningpatrimonium, van het milieu in gunstige zin bij te sturen om op die manier de bevolking fysiek en psychologisch gezond te houden. Ze investeert in jongeren en dus in onderwijs, zowel op financieel als op menselijk vlak. Ze denkt grensoverschrijdend, voorbij de grenzen van de partijpolitiek maar ook voorbij die van de eigen wijk, de eigen stad, het eigen volk, het eigen land. Ze vindt in elke Vlaamse democratische partij aanhang, zij het ongelijkmatig verdeeld. Het is de beweging van moderne, positief denkende mensen die een eigen profiel hebben zonder ooit aan profilering te hebben gedaan.

Die beweging zoekt duurzame oplossingen en niet een tapijt om problemen onder te vegen. Ze is tégen slordig denken en stilzwijgende samenzweringen, en vóór zorgvuldige communicatie; ze luistert naar zangvogels en handelt niet als de struisvogel, ze beseft dat de havik altijd op de loer ligt, zoekend naar zwakke plekken. Die beweging weet wanneer het bijna 1932 is.

Het is de beweging van de Nieuwe Vlaming.

De tweestrijd tussen korte termijn en lange termijn, tussen woorden en daden, tussen intentie en uitvoering, tussen rechten en plichten, tussen goede voornemens en gebrek aan karakter, tussen theorie en praktijk, tussen programma en pragmatiek, tussen beleden waarden en effectief gedrag, tussen balk in

het oog en heldere blik, tussen roep om vernieuwing en vraag om meer van hetzelfde: het is een tweestrijd die elke Vlaming levert, in meerdere of mindere mate en op geregelde tijdstippen. Het is een strijd die nooit gestreden is.

Maar dat betekent niet dat het een hopeloze strijd is. Hoop is net de kern van de zaak. We moeten hopen dat we de juiste keuzen maken en er vervolgens zo consequent mogelijk naar leven. Als we daarin slagen, zijn we al een heel eind. Als we werkelijk verinnerlijken wat we uiterlijk verkondigen, ligt de weg open voor ware vernieuwing, voor een beslissende verandering van ons gedrag. Als onze houding niet langer gekenmerkt wordt door bekrompen angst, door te weinig zelfkritiek en te veel zelfmedelijden, door een blik en een zucht of het ophalen van schouders, als het Vlaamse volk niet meer dat volk is met het lage zelfbeeld, als het volk dat zo graag de kop in het zand steekt opgehouden heeft te bestaan, zal het Vlaams Blok niet langer de meest Vlaamse aller partijen zijn, de partij die bloeit op de uitvergroete klacht en de uitgezaaide tweedracht. Dan zal de partij zich moeten hoeden voor de dag waarop de kiezer haar uitspuwt en met pek en veren getooid de straat op jaagt.

Al is die dag nog niet voor morgen.

Naschrift

De voorgaande tekst verscheen als een reeks artikels in *De Standaard*. Ik ben de hoofdredacteur Peter Vandermeersch en de verantwoordelijke van de opiniebladzijde Anni van Landeghem dankbaar voor hun generositeit.

Een essay in een krant heeft twee dingen voor op een essay in boekvorm: je bereikt lezers die je anders niet bereikt - zowel in aantal als wat betreft mogelijke belangstelling - en je krijgt directe respons van een relatief brede groep mensen. Het eerste voordeel heeft inhoudelijke gevolgen voor het tweede: wie ongevraagd een tekst onder de ogen geschoven krijgt en het er niet mee eens is, reageert al eens heftiger dan wie zich op basis van een recensie of persoonlijk aanprijzen door een vriend een boek aanschaft. Het stelt de discussie over het gelezene daarom in zekere zin scherper.

Daarvan profiterend wil ik hier een poging doen om puntjes op i's te plaatsen en, waar nuttig, aanvullingen te formuleren. In grote lijnen gaat het om verdere bedenkingen bij de zoektocht naar een identiteit voor Vlaanderen, bij de bereidheid tot schaamte, bij een vermeende kloof tussen burger en politicus, bij de potentie van geestelijke gulzigheid, bij een mogelijke rol van de deontologische 'commissie die niet verbiedt maar tegenspreekt', bij een denkbare benadering van een ondemocratisch Vlaams Blok en bij een eventuele politieke herverkaveling. Zeven nieuwe deeltjes in het klein, als het ware.

Net zoals *What's the problem?* uit het woord vooraf kent het begrip 'opwinding' minstens twee betekenissen. Sommige lezers konden de krantenbladzijden waarop het essay afgedrukt stond niet vlug genoeg in de stoof duwen, anderen namen zich

voor de hele serie zorgvuldig te bewaren. Een enkeling voelde zich moreel gechanteerd, iemand anders zag het als ‘een stimulans om niet bij de pakken te blijven zitten en als BV (= Betere Vlaming) het nieuwe millennium in te stappen’. Sommigen lazen een verwensing, anderen veeleer een wens. Veel lezers struikelden over het woord ‘volksaard’ en voelden zich beledigd of niet aangesproken. Anderen lazen vooral een pleidooi voor een mentaliteitswijziging en stortten zich vol overgave op het portret van onderliggende zwakheden.

Er is misschien een kloof in Vlaanderen die veel dieper en breder is dan de vaak genoemde kloof tussen politicus en burger, namelijk de gapende ideologische diepte tussen burgers onderling, tussen verabsolutering en (zelf)relativering, tussen cynici en predikanten van een nieuwe burgerlijke moraal, tussen pessimisten en optimisten, tussen libertairen en voluntaristen, tussen verschillende invullingen van de begrippen ‘plicht’ of ‘vrijheid’, tussen achterdocht en vertrouwen, tussen ‘conservatief’ en ‘progressief’, tussen culturele affiniteiten, graden van scholing en zelfs generaties (in houding, niet in leeftijd). Dat vooral heb ik uit de reacties onthouden.

Als ouders bij het oudercontact te horen krijgen dat hun kind niet goed presteert, beschouwen de meesten dit als een aanbod van de leerkracht om gezamenlijk te werken aan verbetering. Ze zien er een kans voor hun kind in. Zelfs bij grote twijfel aan de woorden van de leerkracht blijven ze beleefd. Sommige ouders lopen echter wrokkend weg. Elk kind heeft weleens een mindere periode, werpen ze op. Met welk recht valt de leerkracht hun kind zo scherp aan?

De leerkracht is niet geïnteresseerd in de aanval. De leerkracht wil dat het kind zich in gunstige zin ontwikkelt en wil daarover van gedachten wisselen.

Zó erg is het toch niet gesteld met de Vlaming, vond een

groep lezers, en wat zullen onze vrienden in het buitenland nu denken, het buitenland waar het toch niet echt anders is en waar extreem-rechts ook brokken maakt? Van belang is niet zozeer wat zij denken, maar wel wat wij dóen. We moeten orde op zaken stellen en een portie zelfkritiek hoort daarbij. Het is de plicht van elk land om af en toe op de hardst mogelijke manier naar het cliché van zichzelf te kijken, om de uitvergroting van dagelijkse handelingen te aanschouwen en te kijken of alles nog goed is. Als een land dit zelf niet doet, doet het buitenland het wel in zijn plaats. Dezer dagen denkt dat buitenland vooral: Lernout en Hauspie, uitstekende technologie, verknoeid door de Vlaamse slag, die gekenmerkt wordt door creatieve boekhouding, opgesmukte omzetcijfers, belangenvermenging en een gebrek aan transparantie. In de bedrijfswereld betekent ‘go Flemish’ intussen ‘trek de trukendoos open’.

Natuurlijk heeft Vlaanderen kwaliteiten te over en zijn vele Vlamingen sociaal vaardig, milieubewust, gastvrij, ongedwongen en levenslustig, maar het essay was niet de tekst om die deugden te bezingen. Zich buiten het geschetste portret plaatsen kan bovendien misleidend zijn. Het kan betekenen dat we ons troosten met de gedachte dat de anderen het Vlaams Blok zijn, en niet wijzelf. Dat wij de goeden zijn en anderen de slechten. Het Blok zit werkelijk in elk van ons, niet omdat we Vlaming zijn maar omdat de mens zo in elkaar zit. Vanzelfsprekend kan elk land, hoe ideaal het in vele opzichten ook lijkt, een zwarte zondag beleven. Elke natie heeft een sluimerend Blok in zich, elke gemeenschap kan door het lint gaan en uiteindelijk blijk geven van lippendienst aan de uitwendige discipline die het zichzelf oplegde en bijna als een religie respecteerde. Wie het tegendeel beweert, is blind of naïef.

Maar dat besef mag geen valkuil worden zo diep dat elke reflectie over een eigen mogelijk nefaste mentaliteit erdoor verzwolgen wordt. Het kan geen excuus zijn om te gaan relativiseren

of waarheden in het midden te blijven zoeken, om de zoektocht naar het fermste der ja's dat op de neen van 8 oktober volgen kan uit de weg te gaan, om het voortvarende te vrezen van manifesten over een droom-Vlaanderen waar de zelfbewuste Nieuwe Vlaming zo stevig in de schoenen staat dat het Blok geen schijn van kans maakt.

Wie in een poging om extreemrechts te begrijpen landelijke psychologieën, geschiedenissen, economische of politieke structuren, godsdiensten en misschien zelfs bodemschatten of klimaten al te lang deskundig analyseert, vergelijkend wikt en weegt en daarbij zoveel mogelijk gegevens in rekening wil brengen uit angst iets over het hoofd te zien, schrijft misschien wel die bijbel waar ten slotte niets meer in staat, of die partituur zonder muziek.

Staan we alles welbeschouwd wel voldoende stil bij de schade die het Blok aan Vlaanderen toebrengt? Het Blok dat zich Vlaams noemt, eigent zich in buitenlandse ogen meer en meer een heel volk toe. Dat alleen al is veel schadelijker dan van tijd tot tijd eens in de spiegel te kijken, speurend naar rimpels, acné of roos in plaats van naar wat ons mooi maakt. Het Blok is als de look in onze mond. Het geeft gerechten een andere, pittige smaak, maar het doet ons wel in alle richtingen stinken. Extreem-rechts Blok zou het moeten zijn, niet Vlaams Blok.

De frustratie van veel vooruitstrevende Vlamingen is dat het Blok, en de mentaliteit waar het voor staat en op incasseert, elke zindelijke omgang met Vlaamse gevoelens hypothekeert. Het herleidt Vlaamse fierheid tot iets kwalijks bijna. Het wordt tijd dat we wat meer gaan doen dan voorzichtig voortschuifelen, dat we het versmachtende stereotiep vóór zijn, dat we van een dreigend stigma opnieuw een positief begrip maken. Een spoedopname van de mentaliteit dringt zich dus op.

1

Binnen de groep der verontwaardigden was er een constante: de Vlaming heeft eeuwenlang afgezien onder het juk van Vlaamsvijandige overheden en hij doet dat nog steeds; het is dan ook logisch dat de aanhang van de enige onvervalst Vlaamse partij zienderogen groter wordt. Wat brief na brief herhaald werd, verwoordde een lezer als volgt.

‘Waarom is de Vlaming in Vlaanderen achterdochtig, balorig, introvert, geremd en wil hij de overheid bedotten, een neus zetten en de regels overtreden? Als iemand die een bezetting heeft meegemaakt en weet hoe een volk zich in zulke situatie gedraagt, beweer ik dat de Vlaming zich nog steeds bezet voelt. Om te kunnen overleven als Vlaams volk in de periode van ongeveer driehonderd jaar pre-België, gekenmerkt door bezetting en Europees slachtveld, heeft de Vlaming een niet mooie noch grootse, maar wel unieke en efficiënte overlevingscultuur opgebouwd. Ja zeggen en neen doen, voorzichtig zijn want de vijand luistert mee, de overheid beduvelen waar het maar kan... dat waren de wapens die hem een hart onder de riem staken en hielpen te overleven.

De start van België met zijn houding ten aanzien van de Vlaming en zijn taal deed de nood aan deze overlevingscultuur niet verdwijnen. En al veranderde er veel, dit verleden - waarin de Vlaming al zijn rechten moest afkopen - blijft onverwerkt. Dat daarbij de Vlaamse elite, de leiders dus, meeheulde tegen haar volk, versterkte enkel het beeld van de overheid als bezetter en de Vlaamse politici als collaborateurs ervan.

Dit beeld wordt nog steeds in stand gehouden door onder meer het toenemende verschil in mentaliteit tussen noord en zuid op basis van een sterk divergerende geschiedenis in de honderdzeventig jaar België en daardoor de nood aan compromissenpolitiek, waarbij elke partij zich steeds benadeeld voelt, door het feit dat de Vlaming wetten opgelegd krijgt waarvoor

geen meerderheid is in Vlaanderen maar die hem door de strot geduwd worden door links-Vlaamse politici met de hulp van de Waalse politiek, en door de daden van Vlaamse politici zoals diegene die ooit “geef ons wapens” riep, maar nadien ter wille van eigen macht de kant van de bezetter koos. Het volk ondergaat dit zoals het reeds vijfhonderd jaar ondergaat maar oordeelt en veroordeelt en houdt zich bij zijn overlevingscultuur. Aan de basis van een deels terecht aantal zwakheden zoals geschetst door de heer Claeys ligt dan ook niet de Vlaamse burger, maar wel de Vlaamse collaborateur.

Er blijft Vlaanderen, maar ook Wallonië, slechts één oplossing die de twee volkeren toelaat gepast te reageren op hun specifieke problemen. Een maximale autonomie op basis van respect voor elkaar. Niet als goeden en slechten maar als verschillend zijnde gelijken. Voor Wallonië om zijn economie op te bouwen. Voor Vlaanderen om de overlevingscultuur te vervangen door een eigen bestuurscultuur en te werken aan een vertrouwensrelatie tussen volk en bestuur. Pas dan zullen de huidige zwakheden van dit volk plaatsmaken voor de sterkten. En voor hen die vrezen voor de solidariteit. Deze is in niets gebonden aan welke relatie dan ook.

De heer Claeys vergist zich als hij beweert dat het huidige succes van het Vlaams Blok te maken heeft met racisme, veiligheid en migranten. Het Vlaams Blok is, na de teloorgang van de VU, uitgegroeid tot het symbool van de vrijheidstrijder, de Robin Hood, die de Vlaamse collaborateurs aan de schandpaal brengt en het volk verdedigt tegen de bezetter.⁷

Einde citaat.

Deze lezer vatte in duidelijke, vrij gematigde bewoordingen samen wat steeds weer in veelal krakkemikkig geschreven scheldkanonnades opdook.

Ten eerste: de briefschrijver maakte de oorlog mee.

Ten tweede: het Vlaamse volk heeft wel zijn specifieke gebreken.

Ten derde: het heeft allemaal te maken met een eeuwenlange bezetting, die nog voortduurt.

Ten vierde: het gaat hem om een overlevingscultuur waarin de overheid per definitie aan het kortste eind moet trekken.

Ten vijfde: de overheid die niet representatief is voor de bevolking, de overheid die links is en met de steun van Waalse politici een meerderheid van de bevolking wetten oplegt waar die bevolking het niet mee eens is.

Ten zesde: het volk ondergaat dit en wendt zich andermaal tot de overlevingscultuur.

Ten zevende: de oplossing ligt in een maximale autonomie. ‘Pas dan zullen de huidige zwakheden van dit volk plaatsmaken voor de sterkten.’

Ten achtste: het succes van het Vlaams Blok heeft niets te maken met racisme, veiligheid en migranten.

Ten negende: het Vlaams Blok is als een vrijheidsstrijder, het is de witte ridder onder de partijen.

Ten tiende: dat bevalt vele Vlaamsdenkende Vlamingen wel.

Dit is geen mythologie. Dit is het-leven-zoals-het-is voor heel wat Vlamingen én voor de harde kern van het Vlaams Blok (mandatarissen en kiezers). We kennen allemaal de geschiedenis van de Vlaamse Beweging van priesters of leraars die vanaf het midden van de vorige eeuw opkwamen voor velerlei rechten die de Vlaming niet had in een Fransgericht bestel. De taal was het symbool, maar het ging om meer dan dat. De Vlamingen leverden een lange, moeizame ontvoogdingsstrijd die de identiteitsvorming op specifieke wijze beïnvloedde. Mede door die strijd zijn we wie we zijn en hebben we een eigen mentaliteit.

Het essay was geen slinkse oproep om dat allemaal te vergeten. In het besef dat daar een en ander op af te dingen valt, koos ik ervoor om ahistorisch te blijven omdat de geschiedenis wel veel verklaart maar in de discussie rond het Vlaams Blok al te vaak gebruikt wordt om kiesgedrag goed te praten. Wat Vlaan-

deren aan autonomie verworven heeft, is het niet in de schoot geworpen, de kwestie Brussel (Vlaamse culturele positie, politieke vertegenwoordiging, respect voor de taalwetgeving, de druk op randgemeenten) blijft er een van doornen en distels, en het zoeken naar communautaire evenwichten weegt op heel wat politieke dossiers. Maar zich nu als Vlaming nog benadeeld voelen of het, zoals een lezer dat doet, hebben over ‘waterdragende Vlaamse zakkenvullende regeerders’ of beweren ‘dat de Vlaming wetten opgelegd krijgt waarvoor geen meerderheid is in Vlaanderen maar die hem door de strot geduwd worden door links-Vlaamse politici met de hulp van de Waalse politiek’, dat is niet meer van deze tijd. Na de Tweede Wereldoorlog werd het unitaire België stukje bij beetje ontmanteld. Van dominantie door Franstaligen is in Vlaanderen niet langer sprake.

Dat er communautair gehakketak is, ontkent niemand. Politiek is gehakketak. Er is ook Vlaams gehakketak en interprovinciaal gehakketak en Antwerps gehakketak en Herentals' gehakketak. Maak Vlaanderen volledig onafhankelijk en het gehakketak blijft. En het Blok.

Het in hoofdzaak afwentelen van Vlaamse problemen op een troebele verhouding met de twee andere landsgewesten (‘het toenemende verschil in mentaliteit tussen noord en zuid’) ligt gevaarlijk dicht bij dat andere groepsversterkende verlangen, namelijk dat niet-Vlamingen het land uit moeten. De twee thema's, een onverdacht (autonomer Vlaanderen) en een verdacht (vreemdelingen buiten), vinden elkaar gemakkelijk in de slogan ‘Eigen volk eerst’. Wat het vertoog van vele Vlamingen zo onzindelijk maakt, is dat ze van het beeld van onmogelijkheid tot samenwerking met de francofonie (een lezer: ‘Waalse arrogantie en Brusselse pretentie’) bijna als vanzelf in dat andere beeld van ongeloof in een multiculturele samenleving glijden. In een groteske uitvergroting smelten deze beelden dan samen in onwil tot samenleven met alle niet-Vlamingen.

Let wel: weinigen zullen zich hier racist noemen en je moet elkaar verdraagzaam bejegenen, haasten ze zich vaak eraan toe te voegen, op basis van gelijkheid ('verschillend zijnde gelijken'). Het is het verhaal van een doorn in het oog die een balk werd, want zelf zien ze al lang het wereldvreemde van hun beweringen niet meer in. Een zachte beoordeling van het vreemdelingen-standpunt van het Blok (zie 'ten achtste') is dan vaak het gevolg. Aan dergelijke theorieën van vele wat oudere, in voorsteden wonende Vlaams-nationalistische *De Standaard*-lezers zullen hun generatiegenoten die het bij regionale kranten houden of de honderdduizenden migranten en even zoveel Vlamingen die in achtergestelde wijken wonen weinig boodschap hebben. Voor hén gaat het namelijk wel om racisme en gevoelens van onveiligheid waar een volstrekt autonome Vlaamse regering ook niet meteen pasklare antwoorden op zal vinden. De Vlaamse kwestie zal hen worst wezen. Al moet gezegd dat populistische refreinen over financiële transfers naar de andere landshelft ('een georchestreerde diefstal van jaarlijks driehonderd miljard' volgens een lezer) ook bij hen vaak niet aan dovemansoren besteed zijn.

Ludo Abicht schreef dat het Blok erin geslaagd was 'in nog geen tien jaar tijd zowat alle verworvenheden van een legitieme en democratische Vlaamse emancipatiestrijd grondig verdacht te maken'. Hij heeft overschot van gelijk. Bij velen zette een historische frustratie zich gaandeweg om in een superioriteitsgevoel tegenover Franstalige landgenoten én vreemdelingen. Een negatief sentiment (rancune jegens de francofonie) werd de lijm die het 'eigen' volk aan elkaar doet klitten. Vormen van verdraagzaamheid werden traagjes weggesneden. Veel Vlamingen richten hun hoop op het Vlaams Blok, omdat de andere partijen niet Vlaams genoeg meer zouden zijn. Het racistische vertoog van extreem-rechts nemen ze er dan maar bij. Dat dit vertoog terechte Vlaamse eisen tot in hun diepste wortels besmet: dat zal hén dan weer worst wezen.

Ook daarom moeten Vlaamse democraten zo duidelijk mogelijk afstand nemen van het Blok, dat letterlijk een blok aan het been geworden is van al wie ter bevordering van de democratie en de rechtvaardigheid werk wil maken van de opsplitsing van bevoegdheden. De eigen culturele identiteit is gebaseerd op een vaag idee, niet op ras of gebied of het niet zijn van wat anderen wel zijn. Verdedig gerust die identiteit tegen vormen van internationalisme, maar doe het niet verkramp en gooi daarbij de solidariteit met ‘anderen’ niet overboord, want dat is wat het Vlaams Blok propageert, het Blok dat geen ruimte laat voor vaagheid, lauwheid of interne tegenstellingen als het op culturele identiteit aankomt. Het Blok dat naast het woord ‘Vlaams’ in het groot synoniemenboek al plaats gereserveerd heeft voor ‘extreem-rechts’.

Een lezer beseft dat het Vlaams Blok antidemocraten in de rangen telt. Maar tijdens de oorlog streden ook antidemocraten in het verzet, schreef hij. Discrediteerde dat het verzet? Het is een manke vergelijking, want een oorlogssituatie is niet meteen wat voor de geest komt als je aan de huidige Vlaamse en Belgische politieke agenda denkt, tenzij wanneer je het Blok per se als ‘vrijheidsstrijder’ opvoeren wil. Bovendien vormden antidemocraten niet de leiding en de voorhoede van het verzet.

In veel hoofden heeft zich een onverwerkt oorlogsverleden genesteld. De harde kern van het Vlaams Blok heeft het nog altijd moeilijk met de naoorlogse houding van de Belgische staat, die met de Vlaamse collaborateurs ook de hele Vlaamse Beweging wilde neutraliseren. Het vormt tot op de dag van vandaag een voedingsbodem voor extreem-rechtse verongelijkheid en leidt tot uitspraken als ‘de Vlaamse collaborateurs volgden de verkeerde ideeën, maar ze handelden juist’ (een lezer). Het doel heiligt de middelen.

Laten we ervoor zorgen dat dit niet nog een keer gebeurt, dat we over zoveel jaren niet nogmaals met een onverwerkt verle-

den zitten, dat Blokstemmers dan niet opnieuw zullen moeten zeggen: de ideeën van het Blok waren verkeerd, maar onze motivatie en onze handelingen niet. Laten we doen zoals een na de oorlog geboren lezer schreef: ‘Na de strijd die onze ouders hebben gestreden voor een welvarend en Nederlandssprekend Vlaanderen moeten wij ons nu inzetten voor een cultureel hoogstaand, milieubewuster, verdraagzamer, gastvrijer en dus beter Vlaanderen.’

Ook al zijn er misschien gerechtvaardigde historische redenen om zich als Vlaming af en toe gefrustreerd te voelen, dan nog kan dit geen excuus zijn om een bepaald gedrag romantisch als een ‘overlevingscultuur’ te omschrijven en nog minder om op een ondemocratische partij te stemmen. Er moeten dan maar andere manieren gezocht worden om het ongenoegen te kanaliseren.

Laten we ervoor zorgen dat Vlaming zijn nooit een te dragen lot wordt.

2

Doel en middelen, ideeën en handelingen, redenen en resultaat, motieven en politieke vertaling: het zijn essentiële begrippen voor wie het beeld van dat Blok in elk van ons te gronde vatten wil. Tussen een Blokkiezer en een niet-Blokkiezer is in eerste instantie geen kwalitatief verschil. Het gaat dus niet om goed en kwaad, om heiligen en duivels, maar om meer en minder, om een gemeten hoeveelheid, om een kwantitatief verschil. Het gaat om zelfbeheersing, om het vastleggen van eigen grenzen, om een mentaliteit die dag na dag bevochten moet worden, om het zo vaak en zo duidelijk mogelijk in de juiste hoek zitten. Het gaat om het doorslaan van stoppen en het proberen zichzelf in de hand te houden, wat bij het gros van de bevolking alsnog lukt.

De vader die zijn kinderen achterin de auto niet vastgordt

maar los tussen de zetels laat staan. Is hij een slechte vader? Wellicht niet. Is hij een domme vader? Wellicht wel. Is hij onverantwoord? Ja. Is hij gevaarlijk? Jazeker, want hij speelt met het leven van zijn kinderen én met zijn eigen leven (dat nooit meer goedkomt als een van de kinderen verongelukt). Je veroordeelt hem daarom niet als slechte vader tout court, maar als onverantwoorde vader die, al is het maar even, geen rekening houdt met mogelijk dramatische gevolgen van een keuze die hij maakt, of net niet maakt.

De kiezer die voor het Vlaams Blok stemt: hij is niet slechter dan andere kiezers. Hij is wel onverantwoord. Hij is ook gevaarlijk, want op de kwantitatieve mentaliteitslijn schuift hij zover op dat hij willens nillens een kwalitatieve grens oversteekt, niet in redenen of motief maar in resultaat, in een mogelijke politieke vertaling. Het volstremte onevenwicht tussen het doel van vele Blokkiezers en het middel, met name de partij en haar doctrine, is wat zoveel democraten verontrust. Wegens dat onevenwicht vellen democraten een waardeoordeel, daarom veroordelen ze de Blokstem, niet zozeer om de motieven die tot de stem leiden.

Vlaanderen, veiligheid, ethische waarden, angst voor vreemden, gevoelens van sociale verwaarlozing, verwarring en onrust over wat dan ook: er zijn tientallen min of meer begrijpbare redenen om in de richting van een radicale partij te kijken en er hulp van te verwachten. Kijken kan geen kwaad. Wie de stap zet en voor de partij stemt, moet wel de intellectuele eerlijkheid opbrengen om de mogelijke gevolgen van zijn kiesgedrag onder ogen te zien. Het probleem is dat velen geen weet hebben van die gevolgen of dat ze die minimaliseren. Ze hebben het dan over soep en dat die niet zo heet gegeten wordt als ze opgediend wordt.

Dat is wat democraten werkelijk verontrust: de discrepantie tussen de perceptie van extreem-rechts en de realiteit die achter

het partijprogramma schuilgaat. Nogal wat kiezers zien de juiste verhoudingen niet langer of ze sluiten bewust de ogen voor een en ander.

In sommige Antwerpse wijken stemde meer dan veertig procent van de bevolking voor het Vlaams Blok. Wie erop wijst dat in heel Vlaanderen slechts vijftien procent dat ook deed, banaliseert ten onrechte de lokroep van extreem-rechts. Wie denkt dat het Vlaams Blok vooral een Antwerps of een grootstedelijk fenomeen is, vergist zich. De ware bedreiging voor democratisch Vlaanderen vormen niet die enkele procenten eeuwig onverdraagzamen, maar wel alle anderen die weifelen. Het Blok kent geografische noch sociologische grenzen, want niemand is gevrijwaard van inconsequent denken, van politiek emotionele reacties, van discriminerende houdingen, van de gedachte dat we iets meer mogen dan de burens, van de hang ook naar extremiteit of de nood aan duidelijkheid. De werfreserve is dus schier onuitputtelijk. Het is echt maar een kwestie van zich laten gaan.

‘Wordt het niet de hoogste tijd dat we opnieuw de morele kracht van de schaamte herontdekken?’ schrijft Ludo Abicht. ‘Tot nog toe had ik het gevoel in een land met twee mensensoorten te leven, enerzijds de slechte, bekrompen en vooral domme racisten en anderzijds wij, de hoeders van mensenrechten en burgerzin die te allen tijde bereid werden gevonden om de anderen met hooggestemde gevoelens en de opgestoken wijsvinger in het verdomhoekje te plaatsen waar ze thuishoorden. En als we nu eens die comfortabele positie van politieke correctheid verlieten en ons schaamden. Niet alleen over “hen”, dat is al te makkelijk, maar over de hele samenleving, waarvoor ook wij, de niet-Blokstemmers en “antiracisten”, uiteindelijk medeverantwoordelijk zijn? Dat is nu eenmaal de prijs die we moeten betalen, indien we in een democratie willen leven en niet in een intellectueel en moreel duale maatschappij.’

Bereidheid tot schaamte vereist moed. Het betekent dat je

niet blind mag zijn voor de eigen tekortkomingen, voor de eigen lafheid. Het vereist een vorm van intellectuele nederigheid. Je moet heel erg diep graven om hoog te reiken. Je mag niet te mild zijn voor de schizofrenie, de polarisering, de dubbelslachtigheid binnen jezelf, voor de eigen gespleten tong of de flauwte in je hoofd.

Wat we zelf doen, doen we beter. Dat was zo ongeveer het credo van Vlaanderen in de jaren tachtig. Het sloeg aan omdat Vlamingen dat ook werkelijk geloven. Beter ware het voor Vlaanderen om in een variant ervan te geloven: verbeter de wereld, begin bij uzelf. Het was deze slogan die een journalist gebruikte om de gedachte van reflectie over het eigen gedrag in vraag te stellen en in één beweging ook het hele essay. We zijn dus allemaal zondaars, akkoord, maar met deze vaststelling schieten we niets op, concludeerden hij en een aantal lezers. Misschien wordt bedoeld: kinderen van de jaren zestig hebben daar niets aan, zij die opkwamen voor zelfbeschikking en strijd voerden tegen zinloos gezag, maar terechtwijzingen of religieuze beelden zo gingen wantrouwen dat de minste geheven vinger al aan ouderwets gemoraliseer of zelfgeseling doet denken. Niet-ironische berispingen worden daarom wat cynisch weggelachen, ook als er helemaal niet te lachen valt. Zijn ook deze Vlamingen dan al zolang katholiek dat ze wie voor meer plichtsbesef pleit meteen de woestijn in willen sturen (waar roependen thuishoren) of zelfs willen verketteren als zouden ze zich plaatsvervangers van God wanen?

Het doet allemaal wat denken aan de manier waarop de progressieve ideologieën begrippen als morele discipline, burgerlijke cultuur, plichtsbewustzijn, respect en normbesef uit handen gaven en rechts een waardenhegemonie bezorgden. Afkeer van de burgerman en zijn fatsoen bezorgde links Vlaanderen op zijn zachtst gezegd een halfslachtig en dubieus imago bij velen die leidraden zochten. De strijd tegen regels creëerde de

indruk dat het allemaal niet zo nauw stak, dat nonchalance alleen maar positief kon zijn. De afstandelijkheid van de ironie wekte de indruk dat men niet ernstig meer was, dat men zich niet echt betrokken voelde, dat men niet ging voor wat men zei. Dat is jammer, want intussen claimde rechts wel de duidelijkheid waarop zovelen wachtten.

3

De schaamte waar Abicht naar verwijst, misschien moeten we daaronder verstaan dat we ingaan tegen de opportunist of de cynicus, de angstige of de radeloze in onszelf vooraleer van leer te trekken tegen opportunisten, cynici, angstigen of radelozen.

Onvolkomenheden kunnen leuke trekjes zijn, maar we mogen er niet de gevangenen van worden. Zich schamen betekent dan dat we vooral onszelf in de gaten moeten houden, dat we grenzen afbakenen en alert blijven bij het overschrijden van drempels, dat we het eigen sociaal onvermogen beter leren inschatten dan het financiële vermogen van een ander, dat we een weerstand in onszelf inbouwen, een soort smeltdraad die het begeeft als we te laks worden tegenover de standaarden die we voor onszelf en voor anderen vastlegden.

Zo moeten we het vooral niet laten om de soms onwaarschijnlijke, bijna structurele maatschappelijke onverschilligheid rond bepaalde thema's aan te klagen, maar tegelijk mogen we de eigen misplaatste onverschilligheid niet verkeerdelijk of vergoelijkend als een onbewaakt moment, een vorm van gepermitteerde nonchalance of welbegrepen tolerantie gaan beschouwen.

Zo moeten we ons misschien toch niet al te veel blind staren op die kloof tussen politici en burgers. Als die al groter is dan twintig of dertig jaar geleden, dan is het toch aan de burger om die te dichten, niet zozeer aan de politici. Laat politici hun werk doen. Niet de obligate wandeling door wijken, volksraadplegingen, het jaarlijkse bal van de burgemeester of de lichtvoeti-

ge politieke acte de présence op televisie zal de kloof dichten. Wel het kiezen van goede bestuurders, de aanstelling van maatschappelijk gedreven magistraten en commissarissen, en de benoeming van werkelijk bekwame mensen in politieke raden van bestuur, OCMW's, NMBS-filialen, kabinetten en intercommunales. Burgerzin impliceert, onder andere, dat we de juiste vertegenwoordigers kiezen, dat we onze stem geven aan partijen die verder kijken dan het belang van de eigen achterban alleen, aan politici die zich met kennis van zaken, omringd door onafhankelijke deskundigen, vastbijten in dossiers en evenwichtige oplossingen nastreven. Politici zijn de emanatie van onszelf. Als ze niet naar de bevolking luisteren, dan hebben we dat ten dele aan onszelf te danken. Wij zijn dan mede verantwoordelijk voor een spaaklopende politiek. Wij zijn het immers die moeite hebben om de eerlijken van de oneerlijken te onderscheiden, de strebers van de idealisten, de springerige haantjes-de-voorsten van de intelligente achtergrondfiguren, de arrangeurs van de transparanten, de oude krokodillen van de modernen, de door macht gecorrumpeerde schreeuwers van de lichtjes ijl in het hoofd geworden doeners, de anekdote-figuren van de hoeders van het geheel, zij die 'hun kinderen willen verkopen om op een pluchen zetel terecht te komen', zoals een lezer het uitdrukte, van degenen die tot nut van 't algemeen werken, zij die het imago van de politiek kelderen van degenen die vaak vruchteloze pogingen doen om het tegendeel te bewijzen.

De bewering dat de afstand tussen politici en burgers toegenomen is, heeft verwantschap met de vaak gehoorde opmerking dat het vroeger beter was. Uit nogal wat lezersbrieven blijkt een hang naar het Vlaanderen van de vijftiger jaren, toen 'de thuiswerkende moeder nog niet met de vinger gewezen werd' en 'seksualiteit geen consumptie-artikel' was. Tussen de regels moeten we dan lezen dat ook politici toen niet met de vinger gewezen werden en dat politiek nog geen consumptie-artikel was.

Nostalgische gevoelens moeten toch omzichtig gehanteerd worden bij beschouwingen over het functioneren van een maatschappij. Het verleden is interessant om in rekening te brengen wat fout liep. Wat in het collectieve geheugen als goed bijbleef, moet daarentegen vooral gewantrouwd worden en des te kritischer benaderd.

Onthutsend en teleurstellend was het te moeten vaststellen dat vele oudere lezers de door hen zelf beleefde oorlog vaak herleidde tot een persoonlijk voorval of een particuliere gebeurtenis die kwaad bloed zette en blijvende rancune jegens medeburgers of de staat tot gevolg had. De subjectieve ervaring van aangedaan onrecht en oorlogsleed kan nooit worden geminimaliseerd, maar in de herinnering mag ze nog minder de mondiale catastrofe erachter doen wegdeemsteren. Helemaal zorgwekkend waren de verkrampte, verongelijkte scheldtirades van gepensioneerde, afgaand op de titels in de briefhoofden doorgaans gestudeerde, heren die in lange epistels hun woede jegens francofone verknechters van zich afschreven en in eenzelfde beweging hun afkeer uitten voor homo's, druggebruikers, vreemdelingen en progressieve leraars, maar niet langer de destructief gapende muil van het nationaal-socialisme zagen.

Let's face it: het electoraat van het Blok is gemiddeld ouder dan dat van andere politieke partijen, nogal wat bejaarden stemmen voor de partij, velen onder hen hebben de laatste autoritaire golf over Europa zelf beleefd en toch stellen ze hun hoop opnieuw op extreem-rechts. Kan het nog absurder: de jongere generatie die in sommige gevallen hun ouders en grootouders aan het werkelijke karakter van de oorlog moet herinneren en aan de oorzaken én gevolgen ervan? De jongere generatie (volwassen geworden in de jaren tachtig) die, zo blijkt uit sociologisch onderzoek, wat minder individualistisch is dan hun ouders (volwassen geworden in de jaren zestig). Vroeger was het beter, maar wie wil nog terug naar vroeger, denken ze.

Koester gerust het verleden, maar toch niet om er het heden aan af te meten.

Vroeger was het vooral anders, weten ze, en ook later zal het anders zijn. Anders opent perspectieven. Angst voor het nieuwe is niet aan hen besteed, toch niet zolang ze zelf jong zijn. Veranderende levenshoudingen: daar kijk je net naar uit. Ze vormen kansen om de dingen beter aan te pakken. Het zijn de versteende geesten die aan het kortste eind zullen trekken, zij die een kloof zien tussen bestuur en burger omdat ze ervan uitgaan dat een politiek antwoord hetzelfde moet zijn als een vraag van de burger. Contracten met de burger? denkt de jongere generatie, neen, politiek is veel meer dan het afsluiten van contracten.

4

Opdat een volk niet te vroeg oud zou worden, moet het het best denkbare onderwijs organiseren en dat voor iedereen, want gelijke kansen is hier nóg belangrijker dan gelijke rechten. Het levenswerk van lange adem begint op school. Een school die het graag leren veilig stelt, vormt de allerbelangrijkste schakel in de persoonsontwikkeling. Wat daarbij inhoudelijk geleerd wordt, is niet eens van groot belang. Grondig nadenken over de gehanteerde methoden, over het bevorderen van leerprocessen, over de invulling van rolmodellen, over het welbevinden van leerlingen, over hoe het onderwijskader aangenaam en stimulerend gemaakt kan worden is veel belangrijker.

Het gesprek en niet de toespraak dient als basismethode gehanteerd binnen de klas, het gesprek tussen de leerkracht en de leerlingen, maar ook tussen de leerlingen zelf, waarbij kansrijk en respectvol omgegaan wordt met de onderlinge verschillen (geslacht, religie, sociale achtergrond of intelligentie), ten bate van de groep en van de individuele leerling. Een veelzijdige, brede ontwikkeling heeft nood aan een veelzijdig samengestel-

de leercontext, waarbinnen leerlingen elkaar over strepen trekken en grenzen doorbreken tussen het analytische en het intuïtieve, tussen het technische en het logisch-verbale, tussen het zich vastklampen aan en zich laten gaan, tussen het hoofd en de handen en tussen nog zoveel andere manieren van in de wereld staan. In het klassieke onderwijs wordt de individuele ingesteldheid nog te sterk aangemoedigd. Uitblinken betekent er nog al te vaak beter presteren dan de ander.

Omdat de maatschappij dynamisch en veranderend is, moet ook een school een dynamisch concept zijn, moet ze anders en eigentijds te werk durven gaan, moet ze een onderzoeksgemeenschap vormen waar nieuwsgierigheid naar en zin voor ontdekking van hoe de wereld en de mens in elkaar steken als het ware middel en doel vormen. De verwondering, de emotionele betrokkenheid, mag niet uit de les verwijderd worden maar moet net alle kansen krijgen. Verwondering werkt niet alleen motiverend, maar ook inzichtverrijkend én beklijvend. Wie van een leerkracht leerinhoud te slikken krijgt, gaat daar anders mee om dan wie zelf dingen ontdekt. Problemen met een open karakter worden als boeiender ervaren dan pseudo-experimenten die didactische trucjes zijn in plaats van werkelijke zoektochten. Een procesgerichte aanpak bevordert het inzicht in achterliggende kennisstructuren, wat minstens even belangrijk is als de kennis zelf. Kennis vind je in naslagwerken, kennisstructuren moet je aanleren door zelf te exploreren. Wie vragen stelt, eigen vindingen doet en daarover leert rapporteren, ontwikkelt doorzettingsvermogen, een autonome, kritische manier van denken en een effectieve zin voor creativiteit.

Een van de te exploreren achterliggende kennisstructuren in een steeds visueler ingestelde wereld is de retoriek van het beeld.

Dat er weinig en slecht gelezen wordt in Vlaanderen, daarover bestaat sinds een twintigtal jaar cijfermateriaal. Maar over audiovisueel analfabetisme tasten we in het duister. Op school

leren we lezen, maar het leren lezen van beelden die ver voorbij het geschrevene gaan wordt wat in het verdomhoekje geduwd, en dat terwijl de leerstof zo opvallend aanwezig is in het dagelijkse leven dat we stilaan bijna van hoofdvakdimensies mogen gaan spreken.

Onlangs publiceerde een KUL-vorser zijn bevindingen over de communicatieknepen van politici in tv-debatten. Inhoud was het laatste waar de politici zich om bekommerden. Wie alleen maar woorden beluistert, is dus slecht gewapend om hun gesprekken te begrijpen. Hij ziet dan niet dat het debat een spel is waar politieke concurrenten gedomineerd en liefst nog verbaal uitgeschakeld dienen te worden. Hij snapt niet dat pittige anekdotes vertellen, overleden schrijvers of staatslieden citeren, metaforen rondstrooien, algemene wijsheden poneren, ‘de feiten’ laten spreken (die vaak geen feiten zijn) of goochelen met belangen als democratie en vrijheid slechts vluchtroutes zijn om niet tot de kern van de zaak te moeten komen. Hij heeft misschien zelfs niet door dat de gesmede coalities maar tijdelijk zijn en vooral het isoleren van tegenstanders beogen.

Bovenal is er echter dat non-verbale gesprek, waar ook de sprekers zelf niet altijd vat op hebben: het verheffen of bedaard laten klinken van stemmen, het frunniken aan manchetknopen, het wrijven over de schouder, het veelbetekenend kijken of het smalend lachen, het parelen van zweet, de adempauze. De cameraman zoomt in op relevante details of gebaren. In de montagekamer worden specifieke shots geselecteerd en andere niet.

Het probleem bij dit alles is dat deze bijeenkomst slechts de illusie van een debat weergeeft. Het is veel kakelen en weinig eieren leggen. Vragen worden ontweken, techniciteiten vermeden. Ideeën of visies worden nauwelijks met elkaar geconfronteerd. Wat we te zien krijgen, zijn vertolkers van standpunten, wat we horen zijn ingestudeerde oneliners en nazinderende wisecracks, als we bij dat alles al niet te zeer afgeleid raken door

lichaamstaal, mimiek of de compositie van glazen op de tafel.

Leren omgaan met geteleviseerde communicatie, met de impact van beelden, met impliciete boodschappen, subtiele signalen, geluidseffecten, de sfeer van muziek, met het onmiddellijk voorbij en de onmogelijkheid om op je stappen terug te keren (ondanks de videorecorder), met de eigen hang naar illusie en amusement, met de overgangen tussen feiten en fictie, is geen overbodige luxe in een wereld waar het discours beheerst wordt door de televisie. Jarenlang leren we teksten lezen en analyseren, maar dat lezen is kinderspel in vergelijking met het interpreteren van al dan niet bewegende beelden plus tekstbanden en/of geluid.

Wat te denken bijvoorbeeld van de dialectisch gekleurde dialogen in Vlaamse soaps? Wat is de functie ervan en wat het effect? Ligt de onmogelijkheid om in die context algemene cultuurtaal te spreken mede aan de basis van een gebrek aan zindelijk communiceren in publieke debatten? Zijn er parallellen te trekken tussen dit soort terugplooiën op de eigen lokale taal en cultuur, op wat van ons is, en de groei van het Vlaams Blok? Is er misschien zelfs een verband tussen de opkomst van extreemrechts, de groei van de lokale commerciële televisie en de toenemende fixatie op de eigen kerk in Vlaamse tabloids, en zo ja, wat is dat verband dan? Eigen volk eerst: betekent dat ook dat geen enkele Vlaming nu nog naar de Berend Boudewijnshow zou kijken? Verschrompelt het buitenland naarmate er meer binnenlandse tv-zenders op de kabel komen? Verdwijnt het venster op de wereld wanneer meer en meer bekende Vlamingen hun deuren openen voor meer en meer Vlaamse weekbladen?

Is het een taboe om het succes van Big Brother in het verlengde van dat van het Vlaams Blok te zien? Verleggen ze niet allebei grenzen door te mikken op minder edele trekjes in mensen, door in te spelen op instincten, door vooral te scoren met platitudes en het uitsluiten van medeburgers via de vox popu-

li? Wuiven ze inhoudelijke kritiek niet weg met behulp van kijkcijfers en stemmenaantallen? Moeten we hier het belegen begrip van opium voor het volk niet afstoffen?

Het is complexe materie en cultuurpessimisme is zelden productief. Zich languit in de zetel ploffen en naar een dwaas programma kijken: daar is weinig op tegen. Het is de trend en misschien wel een experiment, dus niét kijken is wellicht ook dwaas. Meezingen met melige smartlappen, zich laten gaan bij een onnozele weekendfilm, blijven kijken naar iets dat eigenlijk niets is, achteraf beschouwd: het zijn dingen die gebeuren en geen mens is daarvan doodgegaan. De kwestie is: hoeveel leven zit uiteindelijk nog in het lichaam als dat het enige is wat een mens nog doet?

Wie alleen snoep eet, ondermijnt het eigen gestel. Wie alleen naar commerciële televisie kijkt, doet in zekere zin hetzelfde. Wie amusement zoekt, laat zich gaan, ontspant zich, vindt onschuldig tijdverdrijf. Wie louter en alleen amusement en verstrooiing zoekt, ontspant zich zozeer dat hij ten langen leste geen inspanning meer kan leveren. Dat laatste is jammer en nefast, want het betekent dat je niet langer iets van jezelf tegenover het aangeboden stelt. Je raakt verslaafd aan het creëren van leegte, je zoekt de suiker in de snoep en vindt maaltijden maar flets smaken. Je slaagt er zelfs niet meer in om stil te staan bij je eigen constante zucht naar verstrooiing en de achtergrond daarvan. Je verliest reserves en ligt uiteindelijk alleen nog languit. Je weerstand is herleid tot nihil.

Het omgekeerde geldt echter ook. Wie snoep of commerciële televisie mijdt, dreigt iets te missen en vertrouwt misschien wel zichzelf niet. Gulzigheid is een deugd als het op geestelijk voedsel aankomt. *Low culture* en *high culture*, het is allemaal cultuur. Het onderscheid tussen lage en hoge cultuur is overigens vervaagd en is misschien wel altijd vaag geweest, ook al verzon de elite begrippen als ‘massamedia’ en ‘consumptiecultuur’.

Verstandige mensen die laatdunkend doen over Big Brother zonder ernaar te kijken, hebben sowieso ongelijk en zijn niet écht verstandig. Kritisch zijn betekent ook het niet bij voorbaat afschieten van dingen. De Vlaams-Blok'er in elk van ons is niet nieuwsgierig, hij breekt niet uit zijn cocon van vooringenomenheid. *He's a sad case*, want hij heeft lak aan het uitbreiden van denkkaders, en voeling met uiteenlopende groepen mensen is niet aan hem besteed. Hij klampt zich vast aan zijn identiteit. Hij is versteend. Hij is eendimensioneel. Hij vreest de verdrinkingsdood en blijft op zijn eiland zitten.

Er zijn progressieven die de neus ophalen voor een financieel-economische krant of een weekblad voor kaderleden. De *zaterdagTijd* en het verkapte eenmanstijdschrift *iMediair* zijn echter onontbeerlijk weekendvoedsel voor wie stimulerende artikels tot zich nemen wil, progressief of niet. Insgelijks doen conservatieve intellectuelen er goed aan om regelmatig eens in *De Morgen* of *Humo* te bladeren, of in een van die vele goedgemaakte, zich tot specifiek geïnteresseerden gerichte Vlaamse tijdschriften met geringe verspreiding. Eenmaal per maand een voormiddag in een degelijke tijdschriftenbibliotheek doorbrengen is geen overbodige luxe.

Zo vaak moet je het gezeur van zelfverklaarde Vlaamse intellectuelen aanhoren (ook in lezersbrieven) over de verloedering van onze cultuur, en de grote schuldigen zijn steevast de Amerikanen. Kunnen die laatsten er echter aan doen dat we van hen bijna uitsluitend de snelle happen, de goedkope series, de blockbusters en de simpele tunes overnemen? De VS heeft een stevige alternatieve cultuur die grote invloed uitoefent in het land van herkomst, maar ze steekt slechts mondjesmaat de oceaan over. Wie ze kennen wil, moet op zoek gaan.

Eenzelfde laatdunkende houding bestaat er tegenover de Amerikaanse film. In de Europese cinema zou het allemaal diepgaander, ironischer, scherper, maatschappelijk kritischer zijn.

Er is inderdaad een verschil tussen de twee. Europese films zijn dikwijls vervelender, bezwijken wel eens onder de eigen pretentie en het gewicht van kostuums, en als ze een publiek bereiken is dat meestal omdat de regisseur veel Amerikaanse films gezien heeft. De Europeaan die alles wat uit Amerika komt smalend bejegt: *pity on him*. Hij is de mens die de vermanhatisering van de Europese steden betreurt, maar zelf nooit in Manhattan kwam, in de wellicht levendigste plek ter wereld. Eenzaamheid vind je in de bossen van Finland en in Vlaamse verkavelingswijken, maar in Manhattan? Hij is de intellectueel die nooit buiten komt, die vooral neerkijkt op zichzelf, die onecht, pseudo, fake is, die zelfs niet kan bevroeden dat elk land, elke cultuur, elke subcultuur weerbarstige momenten kent, weerhaken die ontregelend én geruststellend werken, afhankelijk van het perspectief van de waarnemer.

Hij is vroeg oud. Hij is niet langer als het kind dat zichzelf een weg vreet door het brede aanbod, dat dol is op uitdagingen en met benijdenswaardig gemak en veel plezier de ongebonden eclecticus is die hij niet langer is of nooit was.

5

Media-educatie in het onderwijs kan oppervlakkige meningen uitdiepen, stereotypen doorbreken, onbewust meegegeven informatie in een bewust perspectief plaatsen. Ze kan letterlijk een beeldvorming in juiste banen leiden.

In de week waarin het essay in de krant afgedrukt werd, zagen we televisiebeelden van verkleumde, in de regen aanschuivende asielzoekers aan de dienst Vreemdelingenzaken in Brussel. We zagen een moeder met kind. Ze stonden er al van vijf uur 's morgens, klonk de commentaar. Wat doen we die mensen toch aan, hoorde je veel kijkers denken. Enkele dagen later besliste de regering om tenten op te trekken waarin de wachtenden warm en droog zouden blijven. Op de televisie kwamen

beelden van tentenkampen in hartje Brussel. Mensen zaten er opeengepakt, iemand schreeuwde instructies, buiten was het een modderige boel. Wat doen we die mensen toch aan, klonk het opnieuw.

De tenten verdwenen, want het was geen zicht en ook asielzoekers verdienen beter. Maar vlak voor de kerstvakantie zagen we beelden van een zwembad in het vakantiecentrum waar asielzoekers tijdelijk onderdak zouden vinden. Voor veel kijkers was dat te veel van het goede. We moeten toch niet overdrijven zeker, is dat niet wat veel luxe voor stakkerds uit Kazachstan? Straks zijn ze de weelde gewoon en denken ze dat ze kunnen blijven, dat de eventuele erkenning nog slechts een formaliteit is.

Misschien dan toch maar tenten?

Het moeilijke bij dit alles is dat achter het tonen van zwembaden en tenten geeneens een bewuste strategie zit. Beelden zijn beelden, je hebt ze nodig als je televisie maakt, en een zwembad is eens wat anders dan een geïnterviewde politicus.

De dag na de reportage stonden honderden buurtbewoners te protesteren aan het vakantiecentrum. Het zwembad ging over de lippen. Geen asielzoekers in vakantiecentra, klonk het. Ergens anders ja, in kazernes bijvoorbeeld. En maar voor even, want wie uitgeprocedeerd is, dient uitgewezen. Desnoods gedwongen.

Semira Adamu was uitgeprocedeerd, maar wilde blijven. Toen ze op het vliegtuig door twee rijkswachters in bedwang gehouden werd, stierf ze de verstikkingsdood. Op de televisie kwamen beelden van Semira die aan een tafel zit en ons aankijkt. Verontwaardiging alom bij de kijkers: wat doen we die mensen toch aan?

Beelden sturen een debat, ten goede of ten kwade. Ze zijn veel krachtiger dan welke politieke maatregel dan ook. Ze doen de publieke opinie kantelen, van dag tot dag. Beelden kunnen

een beleid hypothekeren. Ze roepen tegenstrijdige gevoelens op waar een politicus weinig tegen vermag. Hij voelt zich soms gedwongen om achter de beelden aan te lopen. Harde aanpak, geen harde aanpak, verontwaardiging bij een hardhandige uitwijzing, nog meer verontwaardiging bij geen uitwijzing.

Een politicus kan maar beter zijn neus volgen in plaats van beelden en reacties op beelden.

De komst van asielcentra roept altijd grote weerstand op in een buurt, alleen verkopers van alarminstallaties wrijven zich in de handen. Maar na enkele maanden blijkt dat het allemaal nogal meevalt en stilaan verdwijnt de angst voor het onbekende. Verdachten krijgen krediet. Politiecijfers geven aan dat de lokale misdaad niet stijgt, asielzoekers, meestendeels gezinnen, blijken geen georganiseerde dievenbendes te zijn. Integendeel: met hun schamele honderd twintig frank per week komen ze naar de lokale krantenwinkel of supermarkt afgezakt (kunnen we ze niet wat meer zakgeld geven, denkt de plaatselijke bevolking, of misschien kunnen ze wat bijklussen?). De bestuurders van de centra hebben eten, bouwmaterialen of computers nodig en plaatsen bestellingen bij tevreden handelaars in de buurt. De lokale opticien, tandarts of apotheker hoor je al evenmin klagen. Het OCMW krijgt een financiële tegemoetkoming van de overheid, geld dat niet naar het asielcentrum gaat maar naar de noden van de bevolking.

Die bevolking ontdekt in de aanwezigheid van asielzoekers zelfs een overzichtelijke, gerichte mogelijkheid om op haar manier, met de buurt of het dorp, iets te verhelpen aan het wereldprobleem van de vluchtelingen. Het vrijwilligerswerk neemt een hoge vlucht. Wie onder de asielzoekers komt, wordt een soort sociale antenne voor wie dat niet doet. Een grote verbroedering volgt nog net niet, een voetbalmatch tussen de lokale kinderen en die van uit den vreemde wel.

Wanneer dan de eerste uitwijzingsbevelen in het dorp ko-

men, richten de buurtbewoners een actiecomité op, want dat kunnen we die mensen toch niet aandoen.

De werkelijke werkelijkheid heeft tijd en ruimte nodig om het te halen van de geteleviseerde werkelijkheid. Beelden dragen een politieke lading, die handig geëxploiteerd wordt door oppositiepartijen. Ze zorgen vaak voor veel onnodige heisa, voor een stroom aan geruchten, voor een vernauwing van de blik, voor pessimisme, onrust en verzuring. Na een tijdje verdwijnen dan de camera's en de journalisten, en kan het echte werk beginnen. Ter plekke, welteverstaan, want in en rond nieuwe, andere asielcentra worden alweer nieuwe, andere beelden geschoten die eenzelfde boodschap brengen, de boodschap die de nieuwe buurtbewoners zich herinneren van het verzet bij de vorige centra.

De beeldvorming speelt een cruciale, sturende rol in het publieke debat en in de manieren waarop geredeneerd en informatie verstrekt wordt. De officieuze deontologische 'commissie die niet verbiedt maar wel tegensprekt' moet in deze een alertheid helpen ontwikkelen. Het gaat hierbij over het fronsen van wenkbrauwen, over het zich vragen stellen en kanttekeningen plaatsen, niet over een ministerie van Waarheid dat, zoals een lezer vreesde, de vrije meningsuiting aan banden leggen wil.

Die officieuze commissie bestaat al in Vlaanderen. De leden ervan komen nooit samen, ze krijgen geen zitpenningen voor hun werk, maar toch leveren ze op regelmatige tijdstippen hun bijdrage aan dat eeuwig uitdijende rapport van bevindingen en overwegingen. Scherp analyserende en spits formulerende politieke journalisten vormen er wellicht de ruggengraat van, al was het maar omdat ze bijna dagelijks of minstens wekelijks de gang en zang van onze bestuurders tegen het licht houden. Maar ook justitie-watchers, rechts-, kunst- en mediafilosofen, historici, politieke wetenschappers, sociologen, ethici, cultuurpolitici en essayisten van diverse pluimage doen regelmatig hun duit in het zakje. Vlaanderen heeft geen gebrek aan kritische

voelsprietten, aan talige sensoren die de sociale zekerheid en de ruimtelijke ordening van ons denken vormen. Samen met een paar tienduizend buitenlandse ereleden van de commissie geven ze op hun manier maatschappelijke duiding en duiding van die duiding. Aan hen zal het niet liggen als dat Blok de overhand haalt in elk van ons, al betekent dat niet dat we op onze beurt ook hén niet in de gaten moeten houden.

De commissie predikt niet de inhoudelijke censuur, maar wel de vormelijke sensuur. Een sensor beschouwt censuur als een negatieve basis voor onwetendheid en sensuur als een positieve basis voor kennis. Hij wil eigenlijk de lezer of de kijker aanpakken en niet zozeer de schrijver of de audiovisuele journalist. Lezers en kijkers hebben behalve rechten immers ook plichten. Ze moeten de waarde van woorden en beelden correct leren inschatten.

Het bestaan van de commissie ontslaat ons dus niet van de plicht om vooral ook zelf aandachtig boodschappen te decoderen, om bijvoorbeeld het onderscheid te maken tussen een min of meer objectieve analyse en een opinie. De Handelingen is een wekelijkse rubriek in *De Standaard*, het is politiek door een breedhoeklens bekeken, het wil analyse leveren. Op zaterdag 13 januari 2001 stonden de volgende woorden in die analyse: ‘dat fameuze inzicht van onze excellenties’, ‘laten we mild zijn’, ‘is het geen schande dat...’, ‘de rode bulldozer uit de Arteveldestad’, ‘bekokstoven’ (over het uitstippelen van een beleid) en ‘ego's’ (over de premier en de vice-premier). Is dat een analyse of is dat opinie? Is het satire of stemmingmakerij? Waar is de breedhoeklens? Het zijn misschien spijkers op laag water, maar het zijn dingen die tellen. Commissieleden zijn zeer bedreven in het zoeken van dergelijke spijkers, want vaak blijken dat toch heuse mentale koevoeten te zijn.

Het gaat dus om waarden van woorden en beelden. Een van die woorden of beelden is ‘democratie’.

6

Is het Vlaams Blok democratisch of niet? Legalistisch bekeken wel. Formeel respecteert de partij de democratische partijpolitiek, functioneert ze binnen democratische instellingen, neemt ze deel aan democratisch georganiseerde verkiezingen.

Uit haar politieke programma, haar doctrine, haar beginselverklaringen, haar congresstukken, haar propaganda blijkt echter dat de partij een eigen invulling geeft aan de geest van de moderne democratie, dat ze afwijkende opvattingen hanteert over begrippen als algemeen belang, medezeggenschap, pluralisme, volkssoevereiniteit, respect voor het individu, tolerantie, gelijkheid, belangengroep, inspraak of meerderheidsprincipe, begrippen die het materiële aspect van de democratie vormen. Democratie in de formele zin en democratie in de materiële zin kan je niet scheiden zonder aan de essentie van de moderne democratie te raken. Het is alsof je een dwarse streep trekt tussen de gekozen bestuursvorm en het beoogde beleid, tussen het middel en het doel. Wie dat doet, bewijst slechts lippendienst aan de democratie.

Het Vlaams Blok bewijst deze lippendienst omwille van de partijfinanciering en om de groeikansen van de partij niet in het gedrang te brengen. Met het oog daarop heeft ze de meest flagrante antidemocratische passages uit haar programma geschrapt.

Uit de Grondbeginselen van de partij valt te onthouden dat het ‘onmogelijk’ is ‘geen rekening te houden met de fundamentele natuurlijke ongelijkheid van enkelingen’. De ongelijkheid moet dus politiek vertaald worden. Onverdraagzaamheid tegenover delen van de bevolking ligt hierin besloten. Het Blok heeft dan ook een elitair, anti-egalitair programma dat gericht is op de uitsluiting van sommigen, wat indruist tegen de wezenlijke kern van een democratische rechtsstaat.

Wie zijn die ‘sommigen’? Uit de propaganda begrijpt de be-

volking vooral dat het om niet-Vlamingen gaat, om minderheden van vreemde origine die in ons land wonen. Maar uit het programma blijkt dat ‘echte’ Vlamingen toch ook niet zeker zijn van hun eigen gelijkheid. Het Blok werpt zich stevast op als de enige woordvoerder van die echte Vlamingen, wat wijst op een monistisch wereldbeeld waarin geen plaats is voor dissidentie. Het is het totalitaire trekje van de partij. Een democratie streeft ernaar dat de ideologische verschillen duidelijk zichtbaar kunnen blijven, dat de partijpolitieke verschillen voldoende geaccentueerd kunnen worden. Wie beweert de spreekbuis te zijn van de hele bevolking, laat geen plaats voor andere Vlaamse partijen en dus ook niet voor andere ideologieën.

Voor het Vlaams Blok is de democratie zelf dan ook op te vatten als een ideologie en niet zozeer als een bestuursvorm. Andere partijen die zich niet als Vlaamse partij maar als ‘kleurpartij’ (begrip uit de Grondbeginselen) profileren, misbruiken volgens het Vlaams Blok de democratie, omdat ze niet de belangen van de volksgemeenschap behartigen maar wel die van de eigen partij, van de zuil, van een belangengroep. De ondemocratische hersenkronkel bij deze ligt hem hierin: aangezien het Blok bepaalt wat een volksgemeenschap is en wie haar belangen dient, kan alleen het Blok een democratische partij zijn. Door te pleiten voor meer democratie, maar daar in feite iets anders mee te bedoelen dan wat gerechtvaardigd en algemeen aangenomen kan worden, probeert de partij op twee fronten te winnen, op het populistische en op het elitaire. Wanneer de partij zich (bijvoorbeeld in een tegen haar aangespannen rechtszaak) opwerpt als de verdediger van de democratie, moet dus tweemaal geluisterd worden. Er moet daarenboven dan ook gedacht worden aan hoe in het partijblad van oktober 1993 de directe democratie (het bindende referendum) als een tegenpool van de parlementaire democratie naar voren geschoven wordt, wat kadert in de strategie om de invloed van de andere politieke

partijen uit te schakelen en de beslissingsmacht zoveel mogelijk aan het parlement te onttrekken. Voor velen klinkt dat goed, het ruikt wat naar volkssoevereiniteit, maar er is die dubbele agenda waarbij de ene democratie gebruikt wordt om de andere te installeren.

De eigenzinnige houding tegenover het begrip ‘volksgemeenschap’ heeft nog een ander gevolg. Omdat het belang van die gemeenschap als hoger ingeschat wordt dan dat van het individu of van het bovennationale niveau, weigert het Vlaams Blok een principiële naleving van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Eigen rechten eerst geldt hier, en wel de rechten van de deelgenoot van de volksgemeenschap, niet die van de individuele Vlaming en zeker niet die van de vreemdeling. Een Vlaming is vooreerst lid van zijn gemeenschap; de politieke wetenschapper Marc Spruyt, die met zijn studies over het Vlaams Blok baanbrekend werk verrichtte, wees in dit verband op de dubbelzinnigheden in het Blokprogramma en op de onmogelijkheid om te bewijzen dat de partij op het vlak van politieke vrijheid geen totalitair politiek bestel zal kennen.

Het weze duidelijk dat het Vlaams Blok voor geen enkele andere partij een beleidspartner kan zijn. Niet alleen om principiële (antidemocratische dimensie) of ethische (onverdraagzaamheid) redenen, maar ook om praktische, want naast het Blok is geen plaats voor een andere partij. Het Blok zelf gelooft daar namelijk niet in. Wie het cordon sanitaire wil doorbreken in de hoop dat extreem-rechts zich aan de macht verbrandt, maakt zich illusies. De mengelmoes van extreem-rechts populisme en elitarisme zal ervoor zorgen dat alleen de coalitiepartner brandwonden oploopt. De eventuele successen van het beleid zullen voor het Blok zijn, de mislukkingen voor rekening van de partner. En dat die laatste er in niet-geringe aantallen zullen zijn, lijkt een zekerheid, want het voeren van een constructieve dialoog is niet de sterkste kant van extreem-rechts.

Democratie als een georganiseerd meningsverschil? De bereidheid tot compromis is niet meteen wat de partij gaande houdt.

Een gedwongen bondgenootschap vanuit de oppositie kan natuurlijk wel. Meestemmen met een meerderheid omdat het Blok tegen stemt, dat vraagt niemand. Integendeel: een neenstem vanuit de democratische oppositie betekent het openhouden van democratische alternatieven voor de kiezer die het ook oneens is met het gevoerde beleid. Het is een essentiële daad in het democratische proces.

Geen beleid voeren met extreem-rechts, dus. Maar wat met de stap verder, met een verbod op partijen als het Vlaams Blok? Hoe verdedigt een democratie zich tegen wie haar belaagt? En is de kuur (gerechtelijke stappen met het oog op een veroordeling) niet erger dan de kwaal, bekeken vanuit democratisch perspectief?

Er is natuurlijk de wet op het racisme. Binnen het kader van een rechtsstaat kunnen slogans als ‘eigen volk eerst’ verboden worden, zoals dat in Nederland gebeurde. Is Nederland een dictatuur? Glijdt het land weg in die richting?

Een verbod op het gebruik van bepaalde woorden en woordencombinaties betekent nog geen verbod op een partij. Maar volstaan geldboetes, het schrappen van parlementaire dotaties (wet van 4 juli 1989 en 12 februari 1999) of het laten publiceren van juridische uitspraken, wanneer een partij de politieke organisatie van de antidemocratie verder gestalte kan geven en politieke kansen kan creëren om de moderne democratie te ontmantelen?

Niemand kan voorspellen wat het Blok precies zou bewerkstelligen als de partij aan de macht is, al dan niet in een coalitie met anderen. Te denken dat het nazisme opnieuw zijn intrede zal doen, is te gemakkelijk. Andere tijden, andere vormen van autoritair bestuur. Maar op basis van wat het partijprogramma, de vele teksten vanuit extreem-rechtse partijhoek en de verkie-

zingspropaganda als wereldbeeld naar voor schuiven, beseffen democraten op zijn minst dat ze niet licht over de kwestie heen kunnen gaan. De democratie in gevaar brengen kan niet tot het wezen van de democratie horen. Een partij als het Vlaams Blok niet verbieden, betekent dat je dat wel doet, dat je een democratisch risico neemt.

Wie dat risico niet nemen wil, zal topjuristen moeten inschakelen om in de bestaande wetgeving op zoek te gaan naar manieren om extreem-rechts te kortwieken. Tot het wezen van de democratie hoort wél dat die wetgeving vaag blijft als het op vrijheid van politieke meningsuiting aankomt. Artikel 10 van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens verbiedt bijvoorbeeld overheidsinmenging op dat vlak, behalve wanneer het voor een democratische samenleving noodzakelijk is. Gedacht wordt daarbij meestal aan de schending van privacy of reputatie, of aan de ontkenning van oorlogswreedheden wanneer die manifest aantoonbaar blijken.

Schroom tegenover de democratie leidt in veler hoofden tot een inconsequentie tussen houding en gedrag. Zo hebben veel politici het verstandelijk moeilijk met het verbod op het Vlaams Blok. Iets vertelt hen dat dit niet democratisch zou zijn. Maar vaak hoor je hen nog in hetzelfde interview het tegendeel opperen. Het lijkt wel een zichzelf opheffend taboe. In *De Standaard* van 13 januari 2001 pleitte een vooraanstaand VU-politicus tegen het politieke verbod van extreem-rechts, maar op dezelfde bladzijde al ontkrachte hij zijn standpunt, want als er zich een breuk met de humanistische moraal voordoet, zei hij, ‘dan ben je moreel gemachtigd dat met alle mogelijke middelen tegen te houden’. Met alle mogelijke middelen, dus ook door te verbieden. De vraag blijft dan wat die humanistische moraal inhoudt en of het Vlaams Blok daartegen ingaat.

De democratie heeft meestal de rede voor, maar soms ook de rede tegen.

Wat er ook van zij, twijfel over het al dan niet verbieden van een partij betekent niet dat moet geaarzeld worden als het op actief politiek weerwerk bieden aankomt tegen tendensen die de democratie bedreigen. Een goed beleid voeren volstaat niet om de groeiende aantrekkingskracht van extreem-rechts te counteren. Politieke partijen, vakbonden, ngo's, universiteiten, scholen, stichtingen, verenigingen, wijkwerkingen, straten-generaals, burgercomités, velerlei actie- en drukingsgroepen moeten hun stem laten horen. Ze moeten tonen dat ze er staan en waar ze staan, want extreem-rechts teert niet alleen op de beleidszwakheid van anderen, maar ook op hun morele zwakte, op de geringe slagkracht van voorbeeldfuncties, op het gebrek aan duidelijke steun voor wie twijfelt. Extreem-rechts proberen dood te zwijgen is funest. Het versterkt een soort stilzwijgende samenzwering tegen de democratie. Wie het niet eens is met het Vlaams Blok en een mogelijk beleid door de partij als een gevaar beschouwt, moet verwoorden wat hem of haar stoort aan de partij.

Wie dit gefundeerd wil doen, moet minstens af en toe eens in een Blokprogramma of een degelijke studie erover bladeren, of luisteren naar wat extreem-rechts verklaart in debatten of in het partijblad. Dat de meeste tegenstanders dit niet doen, betekent de sterkte van het Vlaams Blok. Het valt te begrijpen dat weinig democraten zich geroepen voelen om ernstig in de gaten te houden wat extreem-rechts nu werkelijk doet en denkt. Er zijn immers zoveel interessantere en mooiere bezigheden in het leven. Soms lijkt de partij eerder de vleeswording van een uit de hand gelopen studentengrap. Het Blokdenken is dermate wereldvreemd en onsamenhangend, de eigen orde zo simplistisch, de codes of het taalgebruik zo mystiek en stroef, dat ze alleen binnen de eigen kring kunnen functioneren. De buitenwacht heeft vaak geen idee waar Blokdenkers het over hebben.

Dat is jammer, want het is een vorm van humor die geen

zelfrelativering kent. Wie meewarig of vol ongeloof het hoofd schudt als de volgende Blokgrap er aankomt, geeft de partij vrij spel.

Het punt is dat een welvarend, sociaal stabiel en relatief veilig gewest als Vlaanderen zich dusdanig moet kunnen opstellen of gedragen dat zelfs bij maatschappelijke turbulentie of emotionele onrust de neiging om een extreem politiek pad te bewandelen minstens collectief erkend wordt als een gevaarlijke, op termijn contraproductieve en dus te vermijden neiging.

De strategie en het programma van een partij doorprikken en gerechtelijke stappen zetten volstaan daarbij echter niet. Ook en vooral de mentaliteit waarin radicale politieke standpunten een bedding vinden, moet genadeloos blootgelegd en aangepakt worden. De politiek moet als het ware gepsychologiseerd worden, de vervuilde bodem afgegraven en vervangen door de humus waarop een democratie bloeien kan. Partijen als het Vlaams Blok hebben baat bij een slordige mentaliteit. We moeten daarom voorbij de angst of de ontevredenheid kijken, en ook vormen van onbeleefdheid, van gebrek aan inlevingsvermogen, van een verminderd gevoel voor ambiguïteit en zoveel dingen meer als voedingsbodem voor het Blok erkennen.

Niet alles in een vervuilde bodem is aangetast, maar toch groeit er weinig of niets meer aan de oppervlakte. Op eenzelfde manier moeten we tegen de uitgebrachte stem van Blokkiezers aankijken: hun doel kan gerechtvaardigd zijn, maar het middel is dat niet. Het is geen toeval dat net het Vlaams Blok drijft op de mentaliteit van de lippendienst, aan het eigen programma (om electorale redenen) én aan de democratie. Kiezers en partij bewandelen hetzelfde indirecte pad met directe gevolgen, vaak zonder elkaar daar aan te treffen.

7

Politiek is niet langer vooral dat domein waar mensen klassen-

verschillen bevechten, economische herverdeling afdwingen of opkomen voor taal of godsdienst. Nieuwe breuklijnen maken van politiek veeleer de scène waar om levensstijlen, ethische principes of culturele zeggenschap gestreden wordt. Om een mentaliteit dus, om waarden ook. Partijen zijn dragers en hoeders van mentaliteiten geworden.

Uitgaande van deze ontwikkeling wil ik bij wijze van afsluiting een lans breken voor een grondige herverkaveling van het politieke landschap. Een hergroepering van politieke krachten dringt zich op, want vele nieuwe breuklijnen vinden niet langer een adequate vertaling in de manier waarop de Vlaamse partijen met en tegen elkaar werken. Een teveel aan politieke partijen werkt bovendien versplintering van het politieke denken en dus een mogelijke versterking van politieke radicaliteit in de hand. De herschikking van partijkavels kan misschien de positieve politieke stap zijn die bij de negatieve houding tegenover het Vlaamse Blok hoort.

Een herverkaveling forceer je niet van bovenaf. Ze groeit van onderuit, vanuit het kiesgedrag van een bevolking en de manier waarop het politieke personeel daarop inspeelt door, in eerste instantie op het lokale niveau, over en door partijgrenzen heen nieuwe allianties aan te gaan. Belangrijker dan politieke programma's zijn hierbij wellicht de persoonlijke banden tussen politici. Zij zijn beter geplaatst om over een eventuele politieke herindeling na te denken. Geen enkele politicus wil echter aanzien worden als de vereffenaar van de eigen partij, velerlei belangen spelen, al te openlijke stellingname kan misbruikt worden door andere partijen, de dagelijkse politiek laat soms minder ruimte en tijd voor bespiegelingen over en het werken aan een herschikking van het politieke veld. Daarom zijn het vooral politicologen, sociologen en politieke journalisten die hardop nadenken over een dergelijke herschikking. Zij brengen nieuwe maatschappelijke breuklijnen in kaart en leg-

gen daar bespiegelingen over vernieuwde politieke krachtvelden overheen.

Wie het over politieke herverkaveling heeft, plaatst zich onvermijdelijk bij de generalisten die hooguit een stilzwijgen doorbreken willen. Niemand kan zich specialist van de herverkaveling noemen. Het is, veeleer dan een wetenschap, koffiedik kijken of in een mistige glazen bol staren, vaak met een zeker *wishful-thinking* gehalte. Desondanks lijkt het me nuttig om stil te staan bij de gegevenheid (wat is), de wenselijkheid (waarom) en de mogelijkheid (wat kan) van een drastische herverkaveling van de Vlaamse (en dus ook Belgische) politiek.

Eerst de gegevens. De oude politieke breuklijnen in Vlaanderen worden doorgaans gesitueerd rond de assen katholiek/vrijzinnig, kapitaal/arbeid en Vlaams/Franstalig (ontstaan in die volgorde). Luc Huyse, Vlaams pleitbezorger par excellence voor een politieke herverkaveling, wijdde menig genuanceerd artikel aan het ontstaan, de geschiedenis en de maatschappelijke impact van wat hij ‘levensbeschouwelijke, sociaal-economische en communautaire breuklijnen’ noemde. Deze ooit scherpe tegenstellingen vervaagden geleidelijk aan door de groei van de middenklasse, door de secularisering van de samenleving en door communautaire onderhandelingsrondes. In de plaats daarvan kwamen nieuwe breuklijnen, waar vooral de jongere partijen - met name het Vlaams Blok, Agalev en ten dele de VU - zich vanaf het begin van de jaren tachtig rond profileerden. De klassieke partijen begonnen ook in nieuwe richtingen te denken, maar de noodzakelijke vernieuwing verliep en verloopt er traag. De VLD groeide uit een negentiende-eeuwse niet-katholieke werkgeverspartij, de SP uit een eind-negentiende-eeuwse niet-katholieke werknemerspartij, de wat meer hybride CVP uit een negentiende-eeuwse katholieke partij die opkwam voor werknemers én werkgevers (en de VU uit een begin-twintigste-eeuw-

se Vlaams-nationalistische beweging). Het is niet eenvoudig om het gewicht van een historische achtergrond van zich af te gooien en de neuzen van mandatarissen en achterban in één nieuwe richting te krijgen.

De hedendaagse breuklijnen liggen rond andere assen. Op basis van waardeonderzoek proberen sociologen die in kaart te brengen. Een van hen, Mark Elchardus, verwoordde zijn bevindingen als volgt: ‘Ik zie aan de ene kant van de ideologische breuklijn diegenen die het individu beschouwen als de basiseenheid van het politieke bestel, die democratie gelijkstellen met het optellen van individuele preferenties, solidariteit willen beperken, individuele vrijheid louter beschouwen als een kwestie van de afwezigheid van beperkingen en etnische en culturele diversiteit zo sterk mogelijk willen beknotten. Aan de andere kant staan diegenen die de groep of de verbondenheid tussen individuen beschouwen als de grondslag van politiek en samenleving, die de democratische politiek ook een preferentievormende en niet alleen een preferentietellende functie geven, solidariteit belangrijk achten, diversiteit niet afwijzen en gevoelig zijn voor de collectieve voorwaarden van persoonlijke autonomie en vrijheid.’

De nieuwe assen waarrond mensen zich mentaal verenigen draaien rond verschillende abstracte begrippenparen, rond solidariteit en individualisme, rond verdraagzaamheid en autoritarisme, rond hybriditeit / zuiverheid, betrokkenheid / onverschilligheid, politieke geëngageerdheid / vervreemding, pluralisme / ethnocentrisme, generositeit / hebzucht, democratie / aristocratie, milieugerichtheid / economische zekerheid, verandering / behoud, toekomst / hier en nu, voluntarisme / cynisme en zoveel dingen meer. Overkoepelend heeft men het weleens over postmateriële of immateriële en materiële waarden, over de kwaliteit van het leven, over een vijandschap tussen staat en burger (Verhofstadt), over culturele verhoudingen die de plaats

innemen van machtsverhoudingen (Koen Raes), en zelfs over botsende beschavingen. Kris Deschouwer ziet vooral een tegenstelling tussen een keuze voor menselijke ontplooiing en emotie enerzijds, en een keuze voor economisch vooruitgangdenken en rationeel-utilitaire logica anderzijds.

Het zijn natuurlijk begrippen die slechts werkelijke waarde en een genuanceerde inhoud krijgen binnen een specifieke context. Tolerantie kan voor het ene individu verdraagzaamheid betekenen, voor een ander permissiviteit. Voor sommigen is eigenbelang een positief begrip, want de motor van de vooruitgang. Anderen zien er eerder een destructieve kracht in. Individualisme omvat zowel zelfontplooiing en egoïsme als de vele verhoudingen tussen de twee. De waarde van woorden is subjectief. Toch kan met de combinatie van dergelijke begrippenparen uitdrukking gegeven worden aan bepaalde mentaliteiten.

Een van die mentaliteiten zou ik als ‘ecofilosofisch’ omschrijven (de lading is belangrijker dan de vlag, maar vlaggen hebben ook hun waarde). Ze slaat op manieren van denken en voelen die zich links van de / situeren. Ze staat níet tegenover andere traditionele begrippen als liberalisme, socialisme of christen-democratie, maar omvat delen ervan en andere delen niet. Ze hecht grote waarde aan begrippen als duurzaamheid, preventie, levensbeschouwelijk engagement, verdraagzaamheid, zelfbeschikking, gelijke kansen, rechtvaardigheid, plichtsbewustzijn, inlevingsvermogen, zelfrelativering, kleinschaligheid, emancipatie en zorgvuldige communicatie. Het zijn begrippen die hand in hand gaan.

De ecofilosoof is voortdurend op zoek naar juiste verhoudingen. Hij is bijvoorbeeld gefascineerd door het dilemma van de straatveger. Is het schoonmaken van openbare ruimtes een daad van preventie of een van repressie, vraagt hij zich af. Ontmoedigt de straatveger het sluikestorten of bevordert hij het? En wat veegt hij op: de vuilnis of het publieke ongenoegen over de

vervuiler? Wordt repressief optreden niet vlug een vanzelfsprekendheid voor wie de eigen levenswijze niet in vraag wil stellen? Of voor wie die levenswijze beschermen wil tegen wie haar bedreigt? Is repressie dan het logische gevolg van een teveel aan vrijheid? Is het misschien daarom dat de machtigste democratie ter wereld procentueel de meeste gevangenen telt? Is repressie vaak niet meer dan het samengaan van regressie (oorzaak) en depressie (gevolg) en worden de begrippen niet al te gemakkelijk als synoniem gebruikt?

Ook de juiste verhouding tussen kleinschaligheid en mondialisering is wat de ecofilosoof bezighoudt. Hij is een groot voorstander van kleine bestuursentiteiten, van een goede buurtwerking, van een rijk verenigingsleven, van kleine scholen waar ouders elkaar en elkaars kind kennen, van een werkomgeving waar hij verantwoordelijkheid krijgt, van een basis waar mensen zich thuisvoelen. Hij gelooft in biologische voedselteams, *slow food*-netwerken en lets-groepen (*local exchange trading system*). Hij houdt van streekgebonden gerechten, niet-verrijkte voeding, biologische bouwmaterialen, plaatselijke tradities en onthaasting. Hij vindt dat allemaal authentiek, eerlijk, gezellig ook.

Zijn hang naar lokale geborgenheid of zelfbeheer en zijn geloof in culturele eigenheid sluiten echter geenszins respect voor bepaalde vormen van grootschaligheid uit. Hij is voor de globalisering van het wetenschappelijk onderzoek, van de intellectuele informatiestromen, van de ontwikkelingssamenwerking, van de alternatieve landbouw, van de *fair trade*, van het milieubeheer. Culturele uitwisseling en internationale politieke structuren zullen, wat hem betreft, de wereld vrede bezorgen. Een herverdeling van lusten en lasten kan slechts succesvol zijn als dat op wereldschaal gebeurt.

Juiste verhoudingen, daar draait het om. Evenwicht in de dingen. De gulden middenweg, waar dat kan en wenselijk is. Het is dus niet per se of-of voor de ecofilosoof. Het ene moet niet ten

coste van het andere gaan. Hij gelooft niet in nulsomspellen, waarbij de winst van de ene het verlies van de ander betekent. Wat hem interesseert zijn de niet-nulsomspellen, waarbij winst voor iemand niet betekent dat de ander verliest. Win-winoplossingen zijn de beste, vindt de ecofilosoof, al wil dat niet zeggen dat daarbij nooit ingeleverd moet worden, maar dan liefst door beide partijen samen.

De ecofilosofie is niet nieuw. Ze stak de kop op in de jaren zestig, maar ging rond 1973 al meteen als het ware ondergronds, toen de oliecrisis in veel Westerse landen tot vormen van politiek conservatisme leidde. De nieuwe sociale bewegingen vertolkten de ecofilosofische mentaliteit, maar hun impact op het politieke klimaat bleef beperkt. Ecologisme, pacifisme, feminisme, een nieuwe spiritualiteit, een andere Noord-Zuidverhouding: in brede kringen werd daarover nagedacht en aan gewerkt, er werd grote vooruitgang geboekt, maar van een werkelijke doorbraak kan je toch niet spreken. Van een winterslaap gewag maken, kan echter evenmin. Alleen al het ontstaan en de groei van nieuwe breuklijnen duiden op het tegendeel. Laten we het erop houden dat de ecofilosofische gedachte de wind niet mee had.

Daar komt stilaan verandering in. De nieuwe (ngo's, vormingscentra) en oude (kerken, vakbonden) sociale bewegingen vinden elkaar steeds gemakkelijker rond ecofilosofische thema's. Begin 2001 hielden ze voor het eerst een Wereld Sociaal Forum in het Braziliaanse Porto Alegre, waar ze een degelijk alternatief voor het terzelfder tijd georganiseerde neoliberale Wereld Economisch Forum van Davos wilden bieden. Het was een duidelijk signaal dat men het monopolie op de invulling van de globalisering alvast niet wilde afgeven en dat men nu ook op internationaal niveau de oude breuklijnen door nieuwe vervangen wilde. Het was eveneens een teken dat militanten naar professionalisme zochten, dat *grassroots* bewegingen een stevigere theoretische bovenbouw en een gezamenlijke strategie ver-

langden, dat de ideologie en de pragmatiek zich met elkaar wilden verzoenen, dat verbreding zich opdrong na jaren van verdieping, dat men eigenlijk meer dan klaar en bereid was om niet alleen tegen de heersende orde, maar vooral voor de alternatieven te zijn.

De ecofilosofische mentaliteit vindt voorlopig slechts een zwakke politieke vertaling in Vlaanderen. Ze wordt ten dele beleden door individuen binnen de klassieke partijen en meer voluit door de leden van de relatief kleine groene partijen.

Het ontstaan van nieuwe breuklijnen leidde tot de opkomst van nieuwe partijen, waarvan de meeste al vlug verdwenen. Alleen het Vlaams Blok en Agalev groeiden door tot volwassen partijen, maar elk op hun eigen manier blijven ze slechts morrelen in de marge. De werkelijke politieke macht ligt nog steeds in het kamp van de oude machten, die moeilijk aansluiting vinden bij de nieuwe breuklijnen maar toch gedwongen worden om errond te werken. Het gevolg is dat ze onbehouwen staan te vissen in de vijver van de nieuwelingen. Ze betonen aandacht voor verkiezingsthema's die de bevolking aanspreken (vreemdelingen, mobiliteit, voedsel, onderwijs, milieu, veiligheid, de kwaliteit van voeding en leefomgeving), ze ondernemen cosmetische vernieuwingspogingen (liefst via de media in plaats van in stilte), maar bij dat alles springen ze vaak van het ene been op het andere, over breuklijnen heen. Binnen de partijkaders zorgt dat voor spanning. Mandatarissen richten zich tot een denkbeeldige historische achterban, maar zelf zitten ze met hun gedachten(goed) vaak halvelings in andere partijen. Veelal jonger en hoger geschoold dan hun traditionele electoraat, nemen ze gemakkelijker progressieve standpunten in dan hun kiezers, wat tot inhoudelijke discussies leidt binnen de partij en tot halfslachtige houdingen naar buitenuit. Agalev en het Blok hebben daar veel minder last van: daar heerst hooguit verdeeld-

heid over strategie (fundi of realo), vertaling en actievoering, niet over inhoud.

Het zorgt allemaal voor verwarring in de hoofden van vele mandatarissen en kiezers. Met de duidelijke oude breuklijnen verdween ook het min of meer heldere politieke landschap. De drie klassieke partijen gingen elkaar vertrappelen in het centrum, op zoek naar kiezers aan beide kanten van de nieuwe breuklijnen, in de hoop een volkspartij te kunnen worden of te kunnen blijven. Op vele vlakken begonnen hun programma's in vaagheid op elkaar te lijken. Waar dat niet zo was, bleken ze vooral vormen van *Agalev light* of *Blok light* aan te bieden. Voor veel kiezers is de stap naar die twee laatste partijen te groot, maar intussen zitten ze wel met die slappe profielen bij hun traditionele toeverlaten. Je zou van minder wanhopig worden.

Een politieke hervorkaveling die beter aan de nieuwe breuklijnen beantwoordt lijkt aangewezen. Er zijn te veel partijen voor te veel stellingnames rond te veel verschillende thema's, wat tot onduidelijkheid of radicaliteit leidt. Wat de meeste kiezers en politici willen, is net meer duidelijkheid en minder radicaliteit.

Omdat oude kaders, een historische erfenis en een eigen cultuur in de weg staan van werkelijke vernieuwing binnen de klassieke partijen, zal een louter aan elkaar knabbelen niet volstaan. Procenten en afvalligen van anderen afsnoepen verhelpt niet aan het probleem waarmee de kiezer zit. De meest logische uitweg uit de impasse ligt in een keuze voor een democratisch twee-partijstelsel, voor een hergroepering rond twee polen, waarbij niet zozeer aan uitvergroting van bestaande partijen of aan fusies tussen partijen gedacht moet worden, maar eerder aan volledig nieuwe partijen, inhoudelijk en structureel. Want 'wie het nieuwe wil dwingen in historische mallen,' merkte Huyse op, 'krijgt onvermijdelijke misvormingen.' (Waar de nieuwe mal in alle geval aandacht aan mag schenken, is het vrouwelijk bewustzijn. Niet-mannelijke manieren om sociale netwer-

ken uit te bouwen, om zich in te leven, om te zoeken naar oplossingen: de politiek kan er haar profijt uit halen, zeker in tijden van nieuwe breuklijnen.)

Van twee grote volkspartijen, een progressieve en een conservatieve, een linkse en een rechtse, kan een geweldig mobiliserend effect voor de bevolking uitgaan. De burger voelt zich betrokken bij een project, bij de politieke vertaling van een mentaliteit, omdat hij weet waar hij aan toe is, waar de partij voor staat, waar de precieze accenten liggen. De partij is niet langer vooral uitvoerder maar ook en opnieuw opvoeder. Een polarisering rond thema's is onontkoombaar, maar ze zal niet langer tot versplinterde aandacht leiden en ze zal bovenal mild zijn omdat gematigdheid in grote partijen ingebouwd zit, want wie beleidsambities heeft moet rekening houden met interne vrede en dus met de centrumkiezers, die extremiteit afstraffen met het vertrek naar de opponent.

De oude breuklijnen waren helder, de nieuwe zijn vloeiender. Nieuwe maatschappelijke uitdagingen combineren die breuklijnen op ingewikkelde manieren. Eén relatief smalle politieke identiteit is aan vele burgers dan ook niet langer besteed. Grenzen tussen partijen werden poreuzer en de 'shoppende' kiezer deed zijn intrede, waardoor partijen bij elke verkiezingsronde in verschillende richtingen op zoek moeten gaan naar die kiezer (tussen 1987 en 1999 veranderde 32,5 procent van de kiezers van stemgedrag).

Door verbreding rond een duidelijk progressieve of conservatieve houding kunnen de nieuwe partijen dit gedeeltelijk voorkomen, kunnen ze grote groepen kiezers min of meer aan zich binden rond een herkenbare mentaliteit en zelfs een eigen stijl. Kiezers kunnen zich lost-vast engageren rond bepaalde strijdpunten. Het gaat hem bijna om affiniteit met en sympathie voor een flexibele organisatie die zich als partij organiseert, om vertrouwen in een beweging.

Het gaat hem misschien wel om die niet-cynische burgerschapsopvatting waarover Elchardus het volgende schreef. ‘De normatieve burgerschapsopvatting gaat ervan uit dat elke burger het recht heeft slechts matig in de politiek geïnteresseerd te zijn en er slechts een beperkte tijd en energie aan te besteden. Die keuze hoeft echter niet te impliceren dat burgers niet meer aan het politieke gebeuren deelnemen. Voor de normatieve burgerschapsopvatting is immers niet het geïsoleerde individu de basiseenheid van de samenleving, maar het verbonden individu. Dat laatste moet niet noodzakelijk zelf alle politieke programma's uitpluizen, technische dossiers kennen en politici op hun prestaties beoordelen. Het moet wel de gelegenheid krijgen om op basis van een herkenbare traditie, een herkenbare identiteit en een duidelijk project te kiezen voor en vertrouwen te stellen in een politieke beweging.’

Een politieke implosie zou niet alleen voor de burger, maar ook voor vele politici bevrijdend werken. De verbrede partij zou minder als een keurslijf aanvoelen. Politici zouden minder het gevoel hebben dat ze stemmen mislopen omdat ze bij de ‘verkeerde’, historisch beladen partij zitten. Achterhaalde grenzen tussen bepaalde partijen zouden gesloopt worden, waardoor meer aandacht geschonken kan worden aan wat bindt in plaats van aan wat scheidt.

Velen denken dat een groot aantal partijen de confrontatie van ideeën bevordert. Het tegendeel is waar. Met de vervaging van de oude breuklijnen en de vloeibaarheid van de nieuwe, steken politici vandaag meer energie in het uitstippelen van electorale strategieën en het afvangen van vliegen dan in een discussie over het ideeëngoed. Zelfs binnen beleidsvoerende coalities gaat het nauwelijks om het uitdragen van waarden, en zeker niet in bonte coalities waar oud-links en oud-rechts samen besturen. Het gaat om een beetje naar links en dan weer een beetje naar rechts. Beter ware het om inhoudelijk te discus-

siëren binnen een grote partij en dan een consequent beleid te voeren.

Is een democratie beter gediend met een fijnmazige politieke vertegenwoordiging? Betekent zes partijen meer democratie dan twee partijen? Betekent honderd partijen nóg meer democratie? Betekent twee partijen minder democratie? Het valt allemaal te betwijfelen. Veel van de oudste democratieën ter wereld neigen naar een effectief twee-partijstelsel, al betekent dit nergens dat andere partijen verboden zijn. Het betekent ook niet dat kleine partijen er zinloos zijn, of een gevaar voor de democratie vormen. Het betekent wel dat extreem-rechts als politieke machtsfactor uitgeschakeld wordt, want tweedracht in een maatschappij vindt haar vertaling in gematigde volkspartijen. Die partijen moeten namelijk niet alleen met zin voor realisme en oog voor complexiteit het centrum willen bezetten (in de hoop daarmee de concurrent de pas af te snijden), maar ook zo ver mogelijk aan de ‘eigen kant’ naar de gunst van de kiezer dingen (waar ze vrij spel hebben vergeleken met de concurrent). Op die manier marginaliseren ze gestrengheid en fundamentalisme. Extreem-rechts is dan niet langer een partij die zich in het centrum plaatsen wil, maar die moet opboksen tegen een duidelijk rechts alternatief.

Dat alternatief is nu onbestaand in Vlaanderen, waardoor het Vlaams Blok ongehinderd politieke verdeling kan zaaien en links en rechts steeds verder uiteen kan drijven, zo ver dat de politieke strijd niet langer weergeeft wat de meerderheid van de bevolking denkt. In Antwerpen gaat die strijd nu tussen democratisch links/rechts en een goed georganiseerde extreem-rechtse oppositie, terwijl de meeste Antwerpenaren gewoon ergens in het centrum vertoeven als het op een optelsom van nieuwe breuklijnen aankomt. Ze leven echter in een politiek klimaat waar een simpele verzuchting meteen als extreem afgedaan wordt, waar maatschappelijk onbehagen nog slechts één stem

vindt, waar burgerlijk rechts op één hoop gegooid wordt met extreem-rechts en progressieven als gevaarlijk gebrandmerkt worden. In Antwerpen heerst de geïnstalleerde conflictcultuur. (De Antwerpenaren hebben dit deels aan zichzelf te danken, maar ook aan de versnipperde politieke keuze.)

De begrippen 'links' en 'rechts' klinken misschien enigszins verouderd, maar zijn niet achterhaald of onbruikbaar, al willen vele CVP'ers en VLD'ers dat graag doen geloven. Plak er andere begrippen op, maar de opdeling blijft. Op zoek naar het grootste aantal kiezers manoeuvreren vooral de christen-democraten en de liberalen zich in het centrum. Ze leveren er een verbeterde strijd. Een CVP-kamerlid beweerde ooit dat het bij de CVP vooral om 'de mens' ging en dat dit de partij onderscheidde van andere partijen. Het is het mooiste bewijs van de stelling dat wie zich al te nadrukkelijk in het centrum wil ophouden, voor iedereen en niemand werkt en nergens en overal staat. Even onecht, oogverblindend en electoraal doorzichtig als 'de mens' is in politiek opzicht het begrip 'links-liberaal'. Dat is een liberaal die van het label 'rechts' afwil en door van twee walletjes te snoepen zich in het centrum wil plaatsen. Voor wie niet als conservatieve en onverdraagzame liberaal aanzien wil worden, bestaat al een begrip: liberaal-humanist. Dat moet volstaan. Politici moeten zindelijk blijven in het benoemen van zichzelf, want het is allemaal al ingewikkeld genoeg.

Het werkelijke centrum is waar links en rechts elkaar ontmoeten, waar onderhandeld wordt, waar aan politiek gedaan wordt. Geen enkele partij maakt alleen aanspraak op die positie. De partij die dat in deze tijden toch wil, zal uiteindelijk ten onder gaan aan tweeslachtigheid en interne spanningen.

Voor Vlaanderen lijkt het erop dat de nieuwe rechtse partij zich vanuit de liberalen zal ontwikkelen, dat het om een soort VLD-plus zal gaan waar conservatieve katholieken, gematigde Blok'ers,

flamingante VU'ers en heel wat blanco-stemmers onderdak kunnen vinden. Wat hen verenigt, is wantrouwen jegens de staat of andere collectieve organisaties, markteconomisch denken, welvaartsverlangen, materialisme, vormen van ethnocentrisme, neiging tot repressieve aanpak, individualisme, en sociaal en cultureel conservatisme.

Veel liberalen en katholieken zullen zich niet helemaal in het bovenstaande lijstje herkennen. Het is waar dat liberaal-humanisten verdraagzaamheid en culturele breeddenkendheid hoog in het vaandel voeren, en dat veel conservatieve katholieken het libertaire karakter van het liberale denken niet echt genegen zijn en eerder voor soberheid, plichtsbesef en vaste waarden opteren. Maar toch vinden de twee groepen elkaar in een verbond tegen links.

De motor van dit verbond is het geloof in eigenbelang. Argwaan tegenover verandering, tegenover 'permissiviteit' en secularisering van ethische kwesties maakt vele behoudsgezinden afkerig van links. Een geloof in 'hard werken' en 'voor jezelf opkomen', een solidariteitsgevoel dat steunt op liefdadigheid en een voorkeur voor repressie in plaats van preventie, vinden ze dan weer terug in het rechts-liberale kamp. De keuze is vlug gemaakt. Wie economisch libertaire ideeën koestert, vindt inzet voor een collectief doel verdacht. Collectiviteit werkt versmachtend. Het nastreven van individuele verlangens, daarentegen, betekent de werkelijke vrijheid. Wanneer je dat verlangen kan bereiken door verbonden te sluiten met groepen mensen die levensbeschouwelijk conservatiever zijn dan jezelf, dien je het eigenbelang. Geen verbond sluiten betekent immers dat je de eigen agenda niet uitvoeren kan.

'Cynisme is een bijzonder krachtig soort conservatisme,' merkte Elchardus in dit verband op. Cynisme is ook een bijzonder krachtig bindmiddel, want ze verenigt moeiteloos tegengestelden. Cynisme maakt van nieuw-rechts een krachtige

partij, al was het maar omdat veel slachtoffers van een staatarmere consumptiemaatschappij hun geloof in de staat en zelfs de politiek verliezen en zich daarom tot rechts wenden, tot de politici die minder staat en meer consumptie prediken. Met lede ogen zagen vooral de socialisten in het afgelopen decennium hoe de mensen die het meest behoefte hebben aan solidariteit hen de rug toekeerden om hun geluk elders te beproeven, in kringen waar individualisme vooropstaat en eigenbelang de drijfveer is, ook het eigenbelang van de politici die niet geloven in verantwoordelijkheidszin tegenover anderen en uit zijn op eigen profijt.

Het weze duidelijk dat nieuw-links een zware taak wacht. De progressieve frontvorming zal zich niet rond één partij ontwikkelen, maar rond een constellatie waarvan vooral de groenen en de socialisten de dragers zijn en waarbij progressieve sociaal-katholieken en VU'ers aansluiting zullen vinden. Oude gewaden en structuren dienen daarvoor afgegooid, eenheid in verscheidenheid gezocht, programma's en achterbannen met elkaar verzoend. Angst voor verlies van identiteit en mogelijke verwatering van het eigen gedachtegoed dienen overwonnen. Inburgering moet het ordewoord zijn. Of misschien verstandshuwelijk. In den beginne zal het niet meer zijn dan dat, een *mariage de raison*, waaruit misschien ooit *mariages de respect et d'inclination* kunnen groeien.

Wat hén verenigt, is een geloof in de staat als dwanghouder, marktcorrigerend denken, welzijnsverlangen, postmaterialisme, openheid tegenover andere culturen, aandacht voor preventie, solidariteit, en emancipatorisch streven. Wat hen bovenal samenbrengt, is een voluntaristische of anti-cynische houding, een geloof dat maatschappelijke onverschilligheid schade berokkent aan het sociale weefsel, het milieu, de economie en de politiek, en dat daartegenover zin voor verantwoordelijkheid

gesteld moet worden. Mensen moeten zich inschrijven binnen het tijdsverloop, ze moeten rekening houden met waarden overgeleverd uit het verleden en de best mogelijke wereld achterlaten voor de nog ongeboorte generaties. Dit vereist aandacht voor cultuur en een bereidheid tot inlevering.

Niet het recht van de sterkste, maar de rechten van de zwakkere: daar wil nieuw-links zich rond engageren. Tegenover de zucht naar overheersing wil ze de zucht naar bescherming plaatsen. Tegenover gelijke rechten gelijke kansen voor iedereen en dat levenslang. Tegenover de verdelende logica een mild herverdelende.

Het progressieve front is waar de ecofilosofische mentaliteit de politieke wind in de zeilen krijgt. De grote partij ter linker zijde gaat in tegen elke tendens om bewust een duale samenleving te creëren. Ze wil speuren naar juiste verhoudingen en gulden middenwegen bewandelen. Het is niet of-of bij nieuwlinks. Centraal staat de zoektocht naar de maximalisering van niet-nulsomheid. Daarom wil de ecofilosoof bij het plannen van een beleid de grote verbanden in rekening brengen, want alleen zo kan hij de belangengroepen overstijgen. Daarom is voor hem veiligheid bijvoorbeeld meer dan fysieke veiligheid. Ze is tevens en tegelijk sociale, ecologische, culturele, intellectuele, esthetische, ethische, biologische of audiovisuele veiligheid, waar de wetten van preventie en nazorg ook gelden. Daarom is voor hem armoede meer dan gebrek aan geld. Ze is tevens en tegelijk sociale, ecologische, enzovoort.

De ecofilosofische partij wil een trendbreuk in het politieke discours. Ze wil meer doen dan beleidsaccenten verschuiven. Ze wil bovenal over de kwaliteit van de mentaliteit waken. Ze wil aandacht schenken aan mogelijke gevolgen, nog meer dan aan verlangens of gestelde handelingen. Ze wil geen grote risico's nemen, wat haar in bepaalde opzichten behoudsgezinder maakt dan rechts. Ze hecht met het oog daarop veel belang aan

wetenschappelijk onderzoek en aan de opinie van onafhankelijke experts, en wacht liever hun bevindingen af dan dat ze een sprong in het duister waagt. Ze wil niet roekeloos omgaan met het leven en de levenskwaliteit van mensen, niet binnen de landsgrenzen maar ook niet erbuiten. Ze wil niet wachten op catastrofes om aan een mentaliteit te sleutelen of actief, via beleidsdaden, in te grijpen. Ze weet dat durf en ondernemingszin, die door rechts zo geprezen begrippen, vaak niet meer of niet minder zijn dan het onbezonnen nemen van risico's. Ze gelooft niet in het nut van risicogroepen en durft daarom te twijfelen. Rechts geloof en linkse twijfel vormen vaak een mooi evenwicht. Wanneer dat echter niet zo is, kan je maar beter blijven twijfelen, denkt de linkse politicus, zelfs wanneer de burger om duidelijkheid schreeuwt en politieke opposenten een thuismatch voor de communis opinio spelen. De ecofilosofische partij wil van twijfel en voorzichtigheid volwaardige denkbeelden maken in haar discours en in het uitstippelen van een beleid.

Ook aan de door rechts geclaimde begrippen orde en discipline wil nieuw-links een eigen invulling geven. Niet door zichzelf populistisch als 'nieuw-flinks' naar voor te schuiven, maar door de nieuwe burgerlijkheid progressief in te kleuren, door duidelijk te maken dat de Partij van de Burgerzin zich ter linker zijde situeert en permissief gedrag overwegend ter rechter zijde. Of is het toeval dat de twee Zwarte Pieten van de vereniging van ouders van verkeersdoden dit jaar naar libertaire politici gingen, van wie de ene met de glimlach 94.000 frank verkeersboete per jaar betaalt en de ander geflitst werd toen hij 190 kilometer per uur reed? En is het toeval dat vrij wapenbezit een rechts aandachtspunt is in de VS en dat autolobbyisten bij voorkeur rechtse politici benaderen? En ongebreidelde consumptie of vormen van xenofobie: zijn dat linkse idealen?

Linkse orde en discipline betekent dat je streng bent voor jezelf, eerder dan voor anderen. Dat je respect hebt voor stilzwij-

gend veronderstelde groepsnormen en stilstaat bij de impact van het eigen gedrag. Progressieve *law and order* slaat op het opleggen van grenzen aan wat je doet met de medemens en de natuur, aan hoe je staat tegenover de cultuuropvatting en levenswijze van andersdenkenden. Ecofilosofisch plichtsbewustzijn draait om het besef dat niemands vrijheid belangrijker is dan die van een ander. Karaktervorming heeft dan te maken met het leren omgaan met limieten.

De linksen wordt weleens verweten dat ze halfzacht zijn, dat ze eigenlijk niet weten hoe de wereld werkelijk in elkaar steekt. Ze menen het wel goed, ze hebben hooggestemde idealen, maar hun ethische motieven zijn vaak onrealistisch, meestal futiel in het licht van grotere gehelen, en soms zelfs contraproductief. De woorden emopolitiek en dirigisme vallen al eens. Solidariteit, menselijke ontplooiing, pacifisme, de natuur. Pfff, de weg naar de hel is geplaveid met goede bedoelingen, opperen libertairen smalend. Wie gelooft nog in utopieën? Utopia is gevaarlijk. Dan liever een gezonde Realpolitik, een objectieve kijk op de dingen, een waardenvrij denken dat niemand iets oplegt maar meer dan de linkse aanpak het belang van allen dient omdat het het zakenbelang dient. Links neemt immers ‘een ethisch standpunt in dat bijna volkomen voorbijgaat aan de macro-economische realiteit’ (een lezer).

Het is de plicht van links om dat soort standpunten in te nemen, waar dat nodig en nuttig is, ook al is de realiteit macro-economisch. Soms moet je ingaan tegen een realiteit die je niet zint, vooral wanneer die realiteit in wezen gestuurd is door menselijke krachten, en dus ook de andere kant uitgestuurd kan worden. Soms moet je ingaan tegen waardenvrij denken, omdat dat denken helemaal niet waardenvrij is.

Een vrije markt is vaak een markt waar niet alle spelers gebonden zijn door dezelfde spelregels. Het is soms niet meer dan een economische machtsgreep gesubsidieerd door verdedigers

van de vrije concurrentie. Het is af en toe zelfs gecamoufleerd protectionisme. Een vrije markt is ook een markt waar werkgevers om meer buitenlandse - bedoeld wordt: goedkope - werkkrachten vragen, terwijl het eigen land honderdduizenden werklozen telt, van wie velen ooit weggesaneerd werden door vanop verre afstand zwaaiende onzichtbare handen. Een vrije markt kan het zich niet permitteren om kwaliteitscontroles door te voeren en rommel buiten de grenzen te houden, want dat werkt concurrentievervalsend.

Het waardenvrije van het economische denken past zich met verbluffend gemak aan belangengroepen aan en is verre van objectief of onpartijdig. Het is vooral veel *trial and error* en het dienen van eigenbelang. Het is een verborgen agenda achter de oorlog tegen drugs en dictators, of een dekmantel van farmaceutische bedrijven, petroleumboeren en kapitaalkrachtige agroindustriëlen om raids uit te voeren op de weiden en de wouden van de wereld. Het is een toename van fusies, concentraties en overnames die tot monopolies en niet tot concurrentie leiden. Het is in het beste geval zelfbegoocheling en in het slechtste een dienstbare hersenschim. Het is niet eens fatalistisch, maar ook niet neutraal.

Dezer dagen is dat waardenvrije neoliberal, wat een eenzijdige en dogmatische radicalisering is van het oorspronkelijk economisch liberalisme zoals de zich in zijn graf omkerende Adam Smith dat zag en beschreef. Uiteindelijk is het niet meer dan een abstract, steriel wereldbeeld waarin markten efficiënt en perfect functioneren, en in het slechtste geval is het vooral een amalgaam van westerse belangen, berekend op export van grondstoffen naar rijke landen en niet op binnenlandse ontwikkeling van arme (toegegeven, zichzelf vaak in de voet schietende) landen, met veelal negatieve gevolgen voor het sociale weefsel en de mensenrechten aldaar (bij gebrek aan een gezaghebbend internationaal orgaan dat werkelijk toezicht houdt).

Vrijhandel is minder vrij en waardenvrij dan hij lijkt.

Ecofilosofisch nieuw-links is zeer ambitieus, maar waardenvrij is een van de weinige dingen die het niet wil zijn.

Er wordt aleens beweerd dat links het hoofd is en rechts de buik, dat links meerwaarde zoekt in het leven en dat rechts er intussen voor zorgt dat de maag gevuld raakt. Meerwaarde met honger is maar niets, vindt rechts. Maar ook het omgekeerde geldt, vindt links. Het zijn uiteraard al te ruwe beelden, ze doen de werkelijkheid geen eer aan. Rechtvaardiger is om te beweren dat beide polen een hart hebben en dat ze van elkaar vinden dat ze het niet op de juiste plaats dragen.

Of neen, juister is dat er maar één hart is, en dat links en rechts er samen zorg moeten voor dragen, dat ze er met zijn tweeën moeten over waken dat het zit waar het hoort en dat het naar behoren klopt.

Links en rechts houden elkaar in evenwicht. Ze zitten in bepaalde mate in elk individu, in elke partij en in elke maatschappij. Ze hebben elkaar nodig om blijvende vooruitgang te boeken, waarbij het de taak van links is om ervoor te zorgen dat die vooruitgang in haar richting vordert, niet door revoluties te preken maar door stukje bij beetje het centrum te verplaatsen, door dat centrum te doen opschuiven in de hoofden van mensen. Werkelijke emancipatie betekent niet dat links rechts uitschakelt, het betekent dat het punt waar ze elkaar raken alweer wat naar links is verlegd.

In de hoofden van mensen moet het gebeuren, in de mentaliteit. Of zoals Goethe liet noteren: ‘Iedere waarachtig uitmuntende onderneming beweegt zich van binnenuit naar de wereld, zoals je kunt zien in de grote tijdperken die waarachtig in progressie en aspiratie waren, en die alle objectief van aard waren.’

Een politiek herverkaveld Vlaanderen kan, mijns inziens, op een zindelijker manier werk maken van het bijsturen van de

mentaliteit. Met al te veel partijen dreigen we niet ‘waarachtig in progressie’ te worden, maar veeleer ‘in staat van ontbinding’ te raken, zoals Goethe dat noemt als hij het over regressieve tijdperken heeft.

Wat zijn nu de mogelijkheden? Hoe realistisch is een politieke herverkaveling in Vlaanderen? Niet, als je de partijvoorzitters moet geloven. Geen van hen is gewonnen voor de gedachte van samengaan met anderen in nieuwe gehelen. Vanuit hun positie valt dat te begrijpen. Vooral zij zijn de theoretici die krachtige partijlijnen moeten uitzetten om meer kiezers aan te trekken. Als er al te hervormen valt, dan liefst intern. Partijvoorzitter ben je niet om de eigen partij te liquideren. Komt daarbij dat alle huidige Vlaamse partijvoorzitters minder dan anderhalf jaar aan de slag zijn. Ze zijn nog te maagdelijk om nu al met anderen in bed te kruipen.

Bovendien maken de ingewikkelde vervlechting van Vlaanderen en Wallonië op het federale vlak van politieke herverkaveling een log ding. Gedachtenoefeningen daaromtrent aan de ene kant kunnen ingrijpende gevolgen hebben voor de andere kant. En voor het hele land.

Toch hangt de gedachte van herverkaveling niet in het politiek luchtledige. Over een progressieve frontvorming wordt al minstens drie decennia lang gespeculeerd, binnen en buiten de partijen. In de voorbij jaren waren er heel wat toenaderingspogingen en aftastende gesprekken in de politieke wandelgangen. Op een niveau dat boven het concrete voeren van beleid staat, klinkt al geruime tijd het ‘sterf nu, oude vormen’.

Een nieuwe generatie politici werkt bovendien sinds anderhalf jaar samen in een nooit eerder vertoonde paarsgroene coalitie, wat tot onvermoede vriendschappelijke banden leidt tussen regerende realo's, en tot centrifugale neigingen binnen de enige democratische oppositiepartij, die steeds minder progres-

sieve standpunten vertolkt. Die veranderde politieke situatie bracht ook een nieuwe politieke cultuur met zich mee die discussie toelaat binnen een meerderheid. Het kan een voorafspiegeling zijn van, of zelfs de weg banen voor, die grotere partijen waar plaats zal moeten zijn voor dissidente stemmen en voor persoonlijke profilering.

Ook buiten de politiek zijn er veranderingen die op zijn minst de politieke hervorkaveling niet in de weg staan. Het middenveld is minder gebonden aan partijen. Vakbonden, beroepsverenigingen, levensbeschouwelijke organisaties en mutualiteiten lonken niet langer alleen naar de traditionele partner. Ook de media vertolken niet langer de visie van bepaalde partijen en zorgen daardoor op hun politieke bladzijden vaak al voor een officieuze hervorkaveling. Burgers kunnen van week tot week partijgrensdoorbrekende romances tussen individuele politici volgen, ze kunnen de amoureuze verzuchtingen van politiek daklozen of zoekenden aanhoren en zelfs meegenieten van slaande ruzies binnen partijen. Het geeft allemaal voedsel aan de gedachte dat partijgrenzen vloeibaarder zijn dan ooit. De politici met hervorkavelende neigingen weten dan weer dat ze rechtstreeks met de burger kunnen communiceren en dat dit niet anders zal zijn als de nieuwe partij vorm krijgt. Nieuwe partijen hoeven niet langer traag te groeien, ze kunnen hun boodschap op korte tijd bij veel burgers tegelijk brengen en meteen ‘aanslaan’.

En dan zijn er nog twee omstandigheden die ervoor zorgen dat het nadenken over en het werken aan een politieke hervorkaveling rustig en sereen kunnen verlopen: de afwezigheid van verkiezingskoorts en de gunstige economische conjunctuur.

Sinds de cruciale zomer van 1996 is er politiek veel mogelijk in Vlaanderen. De ontmanteling van het ancien regime raakte in een stroomversnelling, moderne politici kregen meer beweeg-

ruimte. De drang naar verandering en vernieuwing kwam samen in de vraag van de bevolking naar eerlijke politiek, in alle betekenissen van het woord.

Een tragedie voor enkele gezinnen trok een hele natie over de streep. De dood van kinderen was de duw die we nodig hadden, de duw die ervoor zorgde dat het daarop volgende publieke debat zowel radicaal als ingetogen verliep. Burgers begonnen zich te roeren, vele politici beseften dat dit het moment was voor de grote sprong voorwaarts. Na de volgende nationale kopstoot, die van de dioxine, waren ze klaar om het roer over te nemen. Plots, als kwamen ze uit het niets, stond daar een bijna volledig nieuwe regeringsploeg.

Het is vreemd om het zo te moeten zeggen, maar de daden van een zieke geest hadden de kansen op genezing van een heel land aanzienlijk groter gemaakt. Het was een heuse shocktherapie.

Vlaanderen houdt van shocktherapieën. Of liever: het heeft er nood aan. Pas wanneer een internationale studie uitwijst dat België de 79ste plaats bezet in de milieuduurzaamheidsindex, mijlenver verwijderd van de andere rijke landen (Griekenland staat als voorlaatste land van de Europese Unie op de 41ste plaats), geloven we dat we rampenfase drie moeten afroepen. Pas wanneer buitenlandse prominenten ons op de vingers tikken en smeken om van het milieu nationale prioriteit nummer één te maken, zien we de ernst in van ons eigen ontspoord gedrag, beseffen we het belachelijke van onze aarzeling rond energieheffing en ecofiscaliteit.

Wat zou onze plaats zijn op de solidariteitsduurzaamheidsindex? Waar zou deze slordigste en meest lakse der geografische zones op de schaal van verdraagzaamheid vertoeven? Misschien is het geen toeval dat in een land met een gigantische luchtvervuiling een partij groot kan worden op lucht. Misschien zit er enige logica in het samengaan van bepaalde vormen van ver-

ontreiniging. Misschien gooit een volk zich gewoon liever op vermeende gevaren dan op werkelijke bedreigingen. Misschien moeten druk op ecosystemen (de meest intense ter wereld) en op de democratie uiteindelijk wel hand in hand gaan.

Op 8 oktober 2000 deed een algehele verflauwing van de mentaliteit Vlaanderen opnieuw opschrikken. Laten we hopen dat het de laatste keer is. Laten we hopen dat de druk vanaf nu afneemt. Laten we vooral hopen dat we niet nogmaals een shocktherapie nodig hebben om werkelijk vooruitgang te maken.